

TÜRKİYE

GÖÇ ETTİRİLMİŞ VE YÜZÜSTÜ BIRAKILMIŞ Türkiye'nin başarısız köye dönüş programı

ÖZET	3
ONERILER	6
Türk hükümeti'ne öneriler	6
Göç ettirilme konusunda ilgi sahibi olan ve Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komisyonu (BMGYK - UNHCR), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP - UNDP), Kızıl Haç/Kızıl Ay Uluslararası Komitesi (KH/KAUK - ICRC) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİÖ - OSCE) gibi hükümetlerarası örgütlere öneriler	7
Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne öneriler	7
Dünya Bankası'na öneriler	8
Avrupa Birliği'ne öneriler	8
AB üyesi hükümetlere ve ABD hükümetine öneriler	9
Göç ettirilmiş ve yüzüstü bırakılmış	11
Yakılma	12
Türk yasaları, uluslararası insan hakları hukuku ve insani hukuk ve standartlar çerçevesinde zorunlu göç ettirilme	15
KENTLERDE YIGILMA VE YOKSULLUK	20
Sıkışık ve sağlığa aykırı konutlar	20
Sağlık sorunları ve sosyal sorunlar	22
TUTARSIZ GERİ DÖNÜŞ İSTATİSTİKLERİ	25
KÖYE DÖNÜŞ VE REHABILITASYON PROJESİ	26
YENİDEN YERLESTİRME PROJELERİ	31
Merkez Köyler	31
Köy-Kentler	33
GERİ DÖNÜŞE ENGELLER	35
Valiler geri dönüşü engelliyor	35
Jandarma geri dönüşü engelliyor	39
Köy korucuları geri dönüşü engelliyor	42
Mayınlardan kaynaklanan riskler	46
TÜRKİYE'DE YASAL BASVURU YOLU TIKALI	46
KELEKÇİ KÖYLÜLERİNE ULUSLARARASI ADALET	49
SIVİL TOPLUM GÜÇLERİNİN DISLANMASI	53
UZAKTA TUTULAN HÜKÜMETDİŞİ VE HÜKÜMETLERARASI ÖRGÜTLER	55

SONUÇ: ORTAKLIGIN OLASI ÖDÜLLERİ.....	59
EK.....	64
TESEKKÜRLER.....	77

ÖZET

Bundan on yıl önce, güneydoğu Türkiye acili bir iç çatışmanın pençesindeyken ve Türk askerleri zorla köy bosaltırken, Kürt köylüleri müdahale için dış dünyaya şöyle sesleniyordu:

Görevli binbasinin emri üzerine askerler maddi varliklarimizi tutusturmaya basladilar. Köylü kadınlar onlara müdahale ettiler. Askerler onlari firlatip attilar. Yakilan varliklarimiz: bes binin üzerinde kavak agaci, dört tondan fazla bugday, köyün etrafındaki bütün ormanlik alan, köylülerin otlariyla birlikte, yirmiden fazla ahir. ... Köyün disina çikar[il]digimizda hayvanlarimiz askerler tarafından taraniyordu. Önümüze iki seçenek koymuslardi. Ya korucu olup ölecektik. Ya terk ve açlık. ... Biz nerelerde nasil barinacagiz? ... Çocuklarimizi neyle doyuracagiz?

—12 Subat tarihli Kürt köylü tarafından sunulan dilekçe. Dilekçe, Siirt Valiligine, Olaganüstü Hal Bölge Valiligine, Millet Meclisi İnsan Haklari Komisyonu'na, Basbakanlik Makamina, Cumhurbaskanligi Makamina, basina, İnsan Haklari Derneği'ne, İnsan Haklari Izleme Komitesi, Uluslararası Af Örgütü'ne ve siyasi parti başkanlarına iletilmiştir.

Ancak köyden çikarilmamiz nedeniyle sikinti vaziyetine düsmüs, aç, çiplak evsiz perisan bir durumdayiz. Köylerin bosalması ve şehir merkezlerinin dolması sonucu zaten is de bulamıyoruz. Köyümüzdeki mal varligimize sahip çikmak ve yasantimizi eskisi gibi sürdürmek için yaptigimiz bütün başvurular bir sonuç dogurmadı. Defalarca üst birimlere basvurduk. ... Karakolda görevli askeri birimler bize, “Köye dönemezsiniz. Dönmek için belge getirin. Belge getirmediğiniz takdirde, bize emir gelmiş sizleri öldürecekiz. Nereye giderseniz gidin. Bizleri ilgilendirmez.”

- Bir Kürt köylü tarafından sunulan tarihsiz. Dilekçe Savcilik Makamina, yöre milletvekillerine, elçiliklere, Basbakanlik Makamina, Cumhurbaskanligi Makamina, yerli ve yabancı basina, İnsan Haklari Derneği'ne, Haklari Izleme Komitesi, Uluslararası Af örgütü'ne ve siyasi parti başkanlarına iletilmiştir.

2001 Haziran'ında, İnsan Haklari Izleme Komitesi yukarıdaki çağriyi yazan iki çiftçiye aramaya koyuldu. Güneydoğu'daki siddet esas olarak sona ermiş olması gerçeğine karşın, iki şahsın ve ailelerinin hala evlerine dönememiş olduklarını gördük. Tam tersine, civardaki kentlerde asiri kalabalık konutlarda ve zor koşullar altında yaşamaya devam ediyorlar. Eve dönüş yolları, hem askerlerce hem de topraklarını işgal eden köy korucularınca engellenmeye devam ediyor.

Resmî rakamlara göre, hükümet güçleri ve yasadışı silahlı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) arasında onbes yıl süren çatışma sırasında 380.000 kişi göç ettirilmiştir. Hükümetin örgütlerin tahminlerine göre, göç ettirilen ve esas olarak Kürt olan köylülerin sayısı bir-buçuk milyondur. Göç ettirilenlerin çoğu, jandarma ve “köy korucuları” (yani PKK ile savaşmak için hükümetin silahlandığı ve maaş ödediği komsuları) tarafından evlerinden sürülmüştür. Söz konusu olan düzenli ve yasal bir yeniden yerleştirme programı değildi. Tersine, yüzlerce “ortadan kaybolma” ve yargısız infaz içeren keyfi ve siddete dayalı bir kampanyaydı. Köylülerin gözleri önünde evleri yakıldı, ürünleri ve hayvanları yok edildi.

PKK'nin lideri Osman Öcalan'ın yakalanması ve PKK'nin tek taraflı olarak 1999'da ateskes ilan etmesinden bu yana yok denecek kadar az çatışma meydana geldi. Ülke içinde zorla göç ettirilen kişiler için birşeyler yapma beklentisiyle karşı karşıya olan hükümet, cömert ve inandırıcı gibi görünen geri dönüş ve yeniden yerleştirme programı ilan etti. Ancak köylülerin çok az bir kısmı geri dönüş yolunu tutuyor. Kentlerdeki koşulların zorluğuna karşın, bu insanlar Türkiye'nin batı kentlerinde veya güneydoğunun civar kent ve kasabalarında kalmaya devam ediyor. Yerel mülki amirler ve jandarma, köylerin yasak askeri bölgede bulduklarını ileri sürerek, bazı köylülerin geri dönüşüne engel olmaktadır. Bazı köylüler ise geri dönüş konusunda isteksizdir çünkü geri döner dönmez hükümet

güçlerinin taciz ve baskısının yeniden başlayabileceğine inanmaktadırlar. Eve dönüş girişiminde bulunan bazı köylüler kendilerini tehdit eden ve geri çeviren askerlerle karşılaşmaktadır. Diğer bazıları ise, köyden uzak oldukları süre içinde komşu köy korucularının topraklarına, hatta evlerine el koyduklarını öğrenmektedir. Daha önceki üretken yasamlarına yeniden dönmek istiyorlar, ancak geçim kaynaklarından uzak oldukları on yıldan sonra, zorunlu aletleri, tohumu ve hayvanları satın alıp yeni bir başlangıç yapmak için gerekli sermayeleri yoktur. 2001 yılında bile yeni zorla göç ettirme olayları yaşanmıştır. Bu nedenle, jandarmanın gelip onları bir kez daha sürmesi olasıyken, geri dönüşle ilgili kişisel ve mali riskleri göze almak istememektedirler.

Türk hükümeti, güvenlik güçlerinin yüzbinlerce vatandasa karşı islediği ihlal eylemlerini hiç bir zaman kabul etmemiştir. Meclis'teki Göç Komisyonu göç ettirilme olayının boyutlarını saptamış ve esas sorumluluğun jandarmaya ait olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın, hükümet, Komisyonun 1995 tarihli raporundaki önerilerin çoğunu göz ardı etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir dizi kararında zorunlu göç ettirme olayını uluslararası kayıtlara geçirmiş ve Türkiye'yi mülkiyet hakkını ihlal etmekle suçlu bulmuştur. Bu davaların davacılarına tazminat ödenmesi kararlaştırılmış olmakla birlikte, bunlar toplam mağdurların çok az bir kısmını oluşturmaktadır. Hatta bu kişiler bile evlerine hala dönememiştir. Mahkeme kararlarının yerine getirilmesi göreviyle yükümlü Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, lehine karar verilen kişilerin mülklerine geri dönüşünü sağlamakla görevlidir. Ancak, ne bu konuda ne de Türk hükümetinin genel bir geri dönüş programı uygulamasını sağlama konusunda başarılı olmuştur.

Birbirini izleyen Türk hükümetleri bir dizi geri dönüş programı hazırlamış, ancak bu programları gerektiği gibi planlayıp finanse etmemiştir. Ayrıca, köylüleri her zaman planlama sürecinin dışında tutmuşlardır. Bu nedenle, bu inisiyatifler çoğunlukla başarısız kalmıştır. 2001 yılı Haziran ayında, İnsan Hakları İzleme Komitesi en son geri dönüş programını – Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ni - incelemek için bir girişim düzenledi. Bu girişimde büyük zorluklarla karşılaşıldı. Kamuya açık tek bilgi kaynağı, siyasilerin ve yerel valilerin kamuoyuna yaptıkları açıklamalardır. Bu açıklamalar, yardım konusunda aciliyet, istek ve hazırlık vurguları yapılmakta, ancak bu vurgular gerçek durumla sasırtıcı bir tezat oluşturmaktadır. Görevliler, köylülerin evlerine döndüklerini gösteren, ancak kaynağı kuskulu istatistikler yayınlamaktadır. Hükümet bunu yüzbinlerce kişinin gereksinimlerini karşılayacak ve devletçe yürütülen bir kırsal kalkınma ve yeniden inşaa projesi olarak sunmaktadır. Bununla birlikte, hiç bir görevli bu projenin amaç ve yöntemlerini gösteren hiç bir bilgiyi kağıt üzerinde İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne gösterememiştir. Projeyi yönetecek herhangi bir kurumun tayin ve belirgin bir bütçenin tahsis edilmemesi nedeniyle, üç yılı aşkın bir geçmişe sahip olan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin tek ürünü, halen yayınlanmamış olan bir pilot çalışmayla sınırlı kalmıştır.

Tüm engellere karşın, az sayıda köylü sözü edilen projenin ciddiyetini sinamaktadır. Bazıları ürün hasadı için kentle köy arasında gidip gelmekte, bazıları ise çadırda veya cami binasında yatarak yeniden ekim yapmakta ve bina inşa etmektedir. Ayrıca, Van yakınlarındaki Konalga ve Diyarbakır yakınlarındaki İslamköy gibi köylerde hükümetçe finanse edilen yeniden yerleştirme projeleri de bulunmaktadır. Ancak bu "merkez köyleri" esas olarak 1980 sonları ve 1990 başlarında PKK saldırı ve öldürme eylemleri nedeniyle göç ettirilmiş bulunan köy korucuları için hedeflenmiş gibi görünmektedir. Göç ettirilmiş bulunan köy korucularının normal yaşama dönüş için her türlü hükümet yardımına hakları vardır. Fakat aynı şey, köy koruculuğunu reddettikleri için askerlerce yerlerinden edilen ve sayıları çok daha fazla olan diğer köylüler için de geçerlidir.

Valiler, her türlü tazminat haklarından vazgeçtiklerini belirten bir form imzalamayan köylülere geri dönüş izni vermemektedir. Söz konusu form, ayrıca, devleti göç ettirme eyleminden kaynaklanan cezai sorumluluktan aklayan bir deklarasyon da içermektedir. Valiler ve jandarma komutanları söz konusu formu imzalamayı reddeden köylülere izin vermemekle kalmamış, kendilerine hakaret ve tehditte bulunmuştur.

Köylülerin çoğu yasal yollara başvurma konusunda isteksizler, çünkü lehlerine bir sonuç çıkma olasılığına inanmamaktadırlar. Göç ettirme sürecinin tümünün kayıt dışında tutulmuş olması nedeniyle de dava açmak için bir tutunma noktası bulamamaktadırlar. Mülklerine geri dönemeyeceklerini belirten belgelere sahip olan köylülerin sayısı çok azdır. Bu konuyla ilgili ilginç bir paradoks yaşanmaktadır: çoğu okuma-yazma bilmeyen ve göç ettirilmiş köylüler yargı ve hükümet dairelerine yazılı dilekçeler verirken, devlet bürokrasisi sıfahi yöntemi tercih etmektedir. Yerel yöneticiler geri dönüş iznini verip vermediklerini sözlü olarak belirtmektedir. Böylece, daha sonra mahkemeye intikal edebilecek tasarrufların varlığını gizleyebilmektedirler.

Ayrıca, köylüler dava açmanın güvenlik güçlerinin karsılığını arttırmamasından ve böylece evlerine geri dönüş hedefini uzaklaştırmasından endişe etmektedirler. Hukuk yoluna başvuran az sayıda köylünün ugradığı baskı ve şiddet uygulamaları bu türden endişeleri haklı çıkarmaktadır. Bizlere bilgi veren kişilerin çoğu, ancak kimliklerinin saklı tutulması koşuluyla İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşeceklerini belirtmiştir.

Özet olarak, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi, Birleşmiş Milletler'in Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri'nce içerilen ve ülke içinde zorla göç ettirilen kişilerle ilgili standartların çok altında kalmıştır. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesinin amaçlarıyla ilgili olarak çok kötümser tahminler yapılmaktadır. Bir çok köylü, geri dönüşün hiç bir şekilde gerçekleşmemesi doğrultusunda yetkililerin halihazırda karar vermiş olduklarına inanmaktadır. Ordu ve hükümetin güneydoğuyla ilgili bir ana plan hazırladığı doğrudur, ancak bu planın içeriği gizlidir. Köylüler, uygulansa bile, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesinin merkezileşmiş ve jandarmaca korunmuş bir köy koruculuğu ağı oluşturmaya çalıştığından ve bunların çevresindeki kırsal alanın aşağı yukarı boş bırakılacağından korkmaktadır. Hükümet açısından, bu tür bir çözüm hem daha kolay denetime olanak verecek hem de sürekli olarak basıncı yaratan Kürt kesiminin metropoliten merkezlerde tutulmasına ve göçmenliklerinin ikinci on yılına girdiği bu asımdan sonra kendilerine özgü dil ve kültür özelliklerini kaybetmelerine neden olacaktır.

İnsan Hakları İzleme Komitesi, PKK'yla çatışma sürecinde çoğu zaman hükümet güçlerince yerlerinden edilen yüzbinlerce Türk vatandaşının geri dönüşünü ve yeniden yerleştirilmesini kolaylaştıracak işlemlere daha büyük bir ivedilik kazandırması için Türk hükümetine çağrı yapmaktadır. Türk hükümeti, geri dönüş projelerini Birleşmiş Milletler'in Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeleri'ne uyumlu olarak uygulamalıdır. Bu ilkeler, ülke içinde göç ettirilen kişilere danışmaya ve ilgili insani hak örgütlerinin sürece erişim hakkına vurgu yapmaktadır.

Türk hükümeti, mevcut geri dönüş programı uygulamalarına hükümetlerarası uzman örgütlerinin katılımını engellemiştir. Gerçekte, sözkonusu program o denli kötü hazırlanmış ki, birkaç uluslararası örgüt özellikle bu programa katılmaktan çekinmektedir. Fakat tutarlı bir programın uluslararası destek – ve daha önemlisi – finansman bulması ciddi bir olasılıktır. Dünya'daki benzer çatışma-sonrası durumlarında, özellikle komşu Balkanlar'da, göç ettirilen nüfus yeniden inşa sürecinde ciddi miktarda maddi yardım elde etmiştir. Bu yardım, Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası, Avrupa Kalkınma ve Yeniden İnşa Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve diğer yardım kuruluşlarından elde edilmiştir. Türk hükümetinin ayak diremesi, güneydoğudaki yoksul köylülerin hak ettikleri uluslararası yardımı almalarının önündeki en büyük engeldir.

Türk hükümeti, göç ettirilenlerin temsilcilerinin ve göç ettirme konusunda uzmanlık ve ilgi sahibi olan ve Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komisyonu (BMGYK - UNHCR), Birleşmiş Milletler Kalınma Programı (BMKP - UNDP), Kızıl Haç Uluslararası Komitesi (KH/KAUK - ICRC) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİÖ - OSCE) gibi örgütleri içeren hükümet dışı ve uluslararası örgütlerin de katılacağı bir forum toplayarak yeni bir yönelim içine girme konusundaki istekliliğini gösterebilir.

ONERILER

Türk hükümeti'ne öneriler

1984-99 senelerinde, PKK saldırıları güneydogu'da önemli sayıda köylüyü zorunlu göçe zorlamıştır. Bununla birlikte, büyük sayıda belge ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları nüfus hareketlerinin büyük çoğunluğunun sorumlusunun Türk devleti olduğuna ve bu politikanın önemli miktarda siddetle uygulandığına işaret etmektedir.

Türk hükümeti şimdi sunları yapmalıdır:

- Geri dönen topluluklarının ve geri dönmeyenlerin kanıtlanabilir listeleri dahil olmak üzere, geri dönüşle ilgili gelişmeler hakkında kapsamlı bilgi yayınlanmalıdır.
- Dönüşe açık veya geçici olarak kapalı köylerin adları, proje amaç ve hedefleri, geri dönüşten sorumlu hükümet organları, bütçeler ve gelişmelerle ilgili bilgiler dahil olmak üzere, geri dönüş programları hakkında ayrıntılı bilgi yayınlanmalıdır.
- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin geri dönüşünü uygulayacak uzman bir hükümet kuruluşturulmalıdır.
- Uygun uzmanlığa sahip hükümetdisi, hükümet ve hükümetlerarası örgüt temsilcileri ve göç ettirilen köylü temsilcilerinin katılımıyla bir forum oluşturulmalıdır. Forum, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine güven içinde ve onurlu bir şekilde dönmelerine ve geçim ugralarını baslatmalarına olanak verecek bir plan geliştirmelidir. Tüm geri dönüş programları BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yönlendirici İlkeleri'yle uyumlu olmalı ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygı göstermelidir. Bu kuruluş köy korucularının topraklara el koyduğuyla ilgili iddiaları araştırmalı, yerel savcılık makamlarına gerekli ihbarda bulunmalı ve bu tür eylemlere son vermelidir.
- Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin, yeni dönenlerin ve bunlara yardım edenlerin tacizine son verilmelidir.
- Köy koruculuğu sistemine son verilmelidir
- Süregiden silahlı çatışma veya sivil kişilerin yaşamını tehdit edecek temizlenmemiş mayınların varlığı gibi durumlardan kaynaklanan mesru güvenlik nedenleri haricinde, köylülerin evlerine dönmelerine izin verilmelidir.
- Köyler mayınlardan arındırılmalı ve dönüşten önce köylerin mayın ve cephaneden arındırıldığına dair köylülere belgesel kanıt verilmelidir.
- Köy ve yerleşim birimleriyle ilgili altyapı hizmeti, masrafları devlete ait olacak şekilde, en azından yıkım ve boşaltma öncesindeki standartlar düzeyine getirilmelidir.
- Güvenlik nedenleriyle veya mayınlanmış olmaları nedeniyle köylerin girilemez durumda olmaları halinde, geçiş masrafları dahil olmak üzere, göç ettirilen kişilere tazminat ödenmeli ve bu kişilerin sağlık hizmeti, eğitim ve iş olanaklarına sahip olmaları sağlanmalıdır.
- Tüm güneydogu bölgesinde hükümetdisi örgütlere, özellikle uluslararası ve ulusal insan hakları örgütlerine giriş olanığı sağlanmalıdır.

- 2000 yili Mayıs ayında Milli Güvenlik Konseyi'nden geçen ve gizli tutulan "Dogu ve Güney-Dogu Eylem Planı" yayınlanmalıdır.
- Daha sonra mahkemede açılacak davalara hanel getirmeden, geri dönüş öncesi, süreci ve sonrasında köylülere yapılacak pratik ve mali yardımlarla ilgili geçici bir program hazırlanmalıdır.

Göç ettirilme konusunda ilgi sahibi olan ve Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komisyonu (BMGYK -UNHCR), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP - UNDP), Kızıl Haç/Kızıl Ay Uluslararası Komitesi (KH/KAUK - ICRC) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİÖ - OSCE) gibi hükümetlerarası örgütlere öneriler

- Yerel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve konuyla ilgili hükümetdisi ve hükümetlerarası örgüt temsilcileriyle göç ettirilmiş köylü temsilcilerini içeren bir forum oluşturulması için Türk hükümetine çağrı yapılmalıdır. Forum, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine güven içinde ve onurlu bir şekilde dönmelerine ve geçim ugralarını baslatmalarına olanak verecek bir geri dönüş programı geliştirmelidir. Tüm geri dönüş programları BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu olmalı ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygı göstermelidir.
- Adil, güvenli ve sürdürülebilir bir geri dönüş programının tasarlanması ve uygulanmasına katkı yapma konusunda bu örgütlerin istekli olduğuna dair Türk hükümetine güven verilmelidir.
- BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu bir şekilde tasarlanan ve uygulanan programlar için finansman elde edilmesi konusunda Türk hükümetine yardım edilmelidir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne öneriler

Türk güvenlik güçlerinin güneydogudaki köylülerin mülklerini tahrip ettiğini belirten kararlardan sonra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu köylülerin geri dönüşüyle mülklerinin yeniden devredilmesi konusundaki sorumluluğu Bakanlar Komitesi'ne yüklemiştir. Mahkemenin de belirttiği gibi, sözkonusu köy yıkımlarının yaygın bir eylem olması nedeniyle, Bakanlar Komitesi'nin göç ettirilen kişilerin tümüne karşı da sorumlulukları vardır.

Bu nedenle, Bakanlar Komitesi:

- 1984-1999 yılları arasındaki çatışmanın en zor sorunlarından biri olan ve halen devam eden, yüzbinlerce köylünün güneydogudan göç ettirilmesi sorununu sürekli bir gündem maddesi yapan bir karar almalı; Avrupa Konseyi Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi'nin Parlamenter Asemblası önerilerine uygun ve geniş kapsamlı bir geri dönüş programı uygulaması için Türk hükümetine baskı yapmalıdır.
- Yerel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve konuyla ilgili hükümetdisi ve hükümetlerarası örgüt temsilcileriyle göç ettirilmiş köylü temsilcilerini içeren bir forum oluşturulması için Türk hükümetine çağrı yapılmalıdır. Forum, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine güven içinde ve onurlu bir şekilde dönmelerine ve geçim ugralarını baslatmalarına olanak verecek bir geri dönüş programı geliştirmelidir. Tüm geri dönüş programları BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici

İlkeleri'yle uyumlu olmalı ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygı göstermelidir.

- Geri dönüş programının denetimini Komite toplantı gündeminin daimi bir maddesi yapmalıdır.
- BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygılı programların tasarlanması ve uygulanması için Türk hükümetinin Avrupa Konseyi fonlarından yararlanmasına yardım etmelidir..

Dünya Bankası'na öneriler

Dünya Bankası Türkiye'nin Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine finansman sağlamayı reddetmiştir. Ancak, hükümetin güneydoguyu da kapsayan başka bir kırsal alan geliştirme projesi olan köykent projesini desteklemeyi düşünmektedir. Dünya Bankası göç ettirmenin meydana geldiği yerlerdeki köykent projelerinin desteklemeyeceğini belirtmiştir.

Dünya Bankası:

- Güneydoguda yer alan ve BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirme Konusunda Yölgösterici İlkelerini ihlal etme olasılığı bulunan köykent projelerini desteklememe politikasını sürdürmelidir.
- Geri dönüş programını BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirme Konusunda Yölgösterici İlkeleriyle uyumlu olacak şekilde yeniden tasarlanması ve Dünya Bankası ile diğer uluslararası kurumların destekleyebileceği programlar geliştirmesi için Türk hükümetini cesaretlendirecek etki kullanılmalıdır.
- Bu amaçla, yerel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve konuyla ilgili hükümeti ve hükümetlerarası örgüt temsilcileriyle göç ettirilmiş köylü temsilcilerini içeren bir forum oluşturulması için Türk hükümetine çağrı yapılmalıdır. Forum, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine güven içinde ve onurlu bir şekilde dönmelerine ve geçim ugralarını başlatmalarına olanak verecek bir geri dönüş programı geliştirmelidir. Tüm geri dönüş programları BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu olmalı ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygı göstermelidir.
- BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygılı programların tasarlanması ve uygulanması için Türk hükümetine mali yardım yapılmalıdır.

Avrupa Birliği'ne öneriler

AB'nin Türkiye'nin üyeliğiyle ilgili (kisa vadeli) koşullarından birisi "tüm vatandaşlar için ekonomik, toplumsal ve kültürel fırsatların iyileştirilmesi amacıyla, bölgesel farkların azaltılmasını, özellikle GüneyDogu'daki durumun iyileştirilmesini öngören kapsamlı bir yaklaşım" ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu'na uygun reformların uygulanmasıdır. Tüm bunların sonucunda, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin güvenli bir şekilde geri dönüşünü sağlama sorumluluğu gündeme gelmektedir. Bu gereklilik, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerden söz eden ve hükümetin verdiği rakamlara atıf yapan Düzenli Raporlar'da yansitilmektedir.

AB:

- Türk hükümetinin geri dönüş süreciyle ilgili kanıtlanmamış ve kanıtlanması mümkün olmayan açıklamalarına dayanmamalı, bunun yerine Düzenli Raporlar aracılığıyla bilgi toplamaya katkıda bulunmaya yönelik alan çalışmaları yapmak için sahip olduğu üst düzey erişim olanaklarını kullanmalıdır.
- Göç ettirilmiş kişilerin kentlerdeki ve geri dönüş sonrasında kırsal alanlardaki durumlarını yakından gözlemeli ve sahip olduğu bilgileri diğer hükümetlerarası ve ilgi duyan hükümetleri örgütlerin bilgileriyle bir araya getirmelidir.
- Yerel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve konuyla ilgili hükümetleri ve hükümetlerarası örgüt temsilcileriyle göç ettirilmiş köylü temsilcilerini içeren bir forum oluşturulması için Türk hükümetine çağrı yapılmalıdır. Forum, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine güven içinde ve onurlu bir şekilde dönmelerine ve geçim ugralarını başlatmalarına olanak verecek bir geri dönüş programı geliştirmelidir. Tüm geri dönüş programları BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu olmalı ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygı göstermelidir.
- Türkiye'nin güneydoğusunda BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'ni ihlal eden geri dönüş projelerine veya bu ilkelerin ihlal edilmesini kolaylaştıran projelere mali destek vermemelidir.
- BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygılı programların tasarlanması ve uygulanması için Türk hükümetine mali yardım yapılmalıdır.

AB üyesi hükümetlere ve ABD hükümetine öneriler

Türkiye'yle güçlü ikili ilişkileri bulunan ve güneydoğunun kalkınması ve yeniden insasına yönelik yabancı yatırımlara kaynaklık etme olasılığı olan hükümetler:

- Yerel ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve konuyla ilgili hükümetleri ve hükümetlerarası örgüt temsilcileriyle göç ettirilmiş köylü temsilcilerini içeren bir forum oluşturulması için Türk hükümetine çağrı yapılmalıdır. Forum, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin evlerine güven içinde ve onurlu bir şekilde dönmelerine ve geçim ugralarını başlatmalarına olanak verecek bir geri dönüş programı geliştirmelidir. Tüm geri dönüş programları BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu olmalı ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygı göstermelidir.
- Türkiye'nin güneydoğusunda BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'ni ihlal eden geri dönüş projelerine veya bu ilkelerin ihlal edilmesini kolaylaştıran projelere mali destek vermemelidir.
- BM'nin Ülke İçinde Zorunlu Olarak Göç Ettirilme Konusunda Yölgösterici İlkeleri'yle uyumlu ve ülke içinde göç ettirilmiş toplulukların haklarına saygılı programların tasarlanması ve uygulanması için Türk hükümetine mali yardım yapılmalıdır.

- Disisleri Bakanligi'nin insan haklari uygulamalariyla ilgili yillik raporlarinda, ABD hükümeti Türk hükümetinin geri dönüş süreciyle ilgili kanitlanmamis ve kanitlanmasi mümkün olmayan açıklamalarına dayanmamali, bunun yerine bilgi toplamina katkıda bulunmaya yönelik alan çalışmaları yapmak için sahip olduğu üst düzey erişim olanaklarını kullanmalıdır.

GÖÇ ETTİRİLMİŞ VE YÜZÜSTÜ BIRAKILMIŞ

Biz Siirt Pervari G köyü halkındanizç Köyümüze yakın bir yerde PKKlılar ve askerler çatıstılar. Bul olaydan sonra Pervari K köyünde görevli binbasinin emri üzerine askerler maddi varlıklarımız tutusturmaya başladılar. Görevli binbasinin emri üzerine askerler maddi varlıklarımızı tutusturmaya başladılar. Köylü kadınlar onlara müdahale ettiler. Askerler onları fırlatıp attılar. Yakılan varlıklarımız: bes binin üzerinde kavak ağacı, dört tondan fazla bugday, köyün etrafındaki bütün ormanlık alan, köylülerin otlarıyla birlikteö yirmiden fazla ahir. Simdi köyü bosalmis durumda, bütün evlerin yakilacagini adımız gibi biliyoruz. Köyün disina çıkar[il]digimiz an hayvanlarımız askerler tarafından taraniyordu. Bitisikteki M köyünün arilarini dahi kovanlarıyla birlikte yaktılar. Önümüze iki seçenek koymuslardı. Ya korucu olup ölecektik. Ya terk ve açlık. Biz nerelerde nasıl barınacağız? ... Çocuklarımızı neyle doyuracağız?Bizlere gereken yardımının yapılmasını ve durumumuzun göz önüne alınmasını saygılarımızla arz ederiz.

—Mehmet M'nin 12 Subat 1991 tarihli dilekçesinden. Dilekçe, Siirt Valiliğine, Olaganüstü Hal Bölge Valiliğine, Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu'na, Basbakanlık Makamına, Cumhurbaşkanlığı Makamına, basına, İnsan Hakları Derneği'ne, İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne, Uluslararası Af Örgütü'ne ve siyasi parti başkanlarına iletilmiştir.

Bizler Eruh ilçesine bağlı L köyü halkındaniz. Köyümüz yirmi iki haneden ibaret olup, gelir düzeyi yüksek olan bir yerleşim birimidir. Ancak köyden çıkarılmamız nedeniyle sıkıntı vaziyetine düsmüs, aç, çıplak evsiz perisan bir durumdayız. Bilemiyoruz bizim bu durumumuz kimleri memnun edebilir? Bizim uzmanlık alanımız tarım ve bağcılık, bilmediğimiz görmediğimiz yerleşim birimlerinde ne iş yapabiliriz? Ucuz işçilik ve sefillikle yüzyüzeyiz. Köylerin bosalması ve şehir merkezlerinin dolması sonucu zaten iş de bulamıyoruz. Köyümüzdeki mal varlığımıza sahip çıkmak ve yasantımızı eskisi gibi sürdürmek için yaptığımız bütün başvurular bir sonuç doğurmadı. Defalarca üst birimlere başvurduk. Basbakanlık Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı'nin dilekçe[miz]e verdiği cevapta Siirt valiliğine durumu iletildiği belirtilmekte. Valiligin tarafımıza bilgi vereceği yazılmış. Buna rağmen bugüne kadar tarafımıza bir şey iletmedi.

Köyümüze dönmediğimiz takdirde mal varlıklarımız baskaları tarafından talan edilecek. Ya tekrar köye dönmemiz için gereken izin verilmeli yada ugradığımız maddi zarar karsılanmalı. H köyünün karakolunda görevli askeri birimler bize, “Köye dönemezsiniz. Dönmek için belge getirin. Belge getirmediğiniz takdirde, bize emir gelmiş sizleri öldürecekiz. Nereye giderseniz gidin. Bizleri ilgilendirmez.”

—Abdulkadir A'nin tarihsiz dilekçesinden. Dilekçe Savcılık Makamına, yöre milletvekillerine, elçiliklere, Basbakanlık Makamına, Cumhurbaşkanlığı Makamına, yerli ve yabancı basına, İnsan Hakları Derneği'ne, Helsinki İzleme Komitesi'ne, Uluslararası Af örgütü'ne ve siyasi parti başkanlarına iletilmiştir.

1990 yılında Siirt'teki bir avukat bir faks makinesi satın alır ve savcılık makamlarına, Türk hükümeti yetkililerine ve Helsinki İzleme Komitesi (simdiki İnsan Hakları İzleme Komitesi) dahil dış dünyaya düzinelere dilekçe göndermeye baslar. Dilekçeler, evleri yakılıp yerlerinden edilen kişilerin durumuyla ilgiliydi. Bu dilekçeler göç ettirme olayının hala belirgin olan özelliklerini yansıtan çok sayıda detaya değiniyordu: köylülerin kentlerde çektikleri sıkıntılar, yetkililerin şikayetlerine yanıt vermemeleri, köy topraklarının yağmalanması, ve geri dönüş özlemleri. On yıl sonra, Temmuz 2001'de, yukarıdaki iki dilekçenin sahipleri, hala yurtlarından kopartılmış ve yoksulluk içinde yasar şekilde, İnsan Hakları Derneği Siirt subesinde İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin bir temsilcisiyle görüştü. Yetkililerin baskılarından duydukları korku nedeniyle, adlarının ve köylerinin hiç bir yayında açığa vurulmamasını

istediler. Görüşme sırasında, polis dernek binasını gözetliyordu. Ayrıca, binaya girip dernek personelinin sorguya çekti.

L köyünden Abdulkadir A¹ köyüne dönmek için ilk dilekçesini verdikten sonra polis karakoluna çağrılmış ve polise azarlanmıştır. “Korkuyordum, ama bir yıl boyunca yetkililere başvurmaya devam ettim. Tekrar tekrar valiye ve askerlere gittim. Bana, köy korucusu olarak silahlanacak yirmi kişi bulmadan dönemeyeceğimi söylediler.” Üç kez köye gidip yerleşmeye çalıştı, ama her seferinde köyden atıldı. “Komsu köyden olan korucuların topraklarımızda gözü vardı. Hakkımızda sürekli şikayetler yapıyor, PKK² militanlarının bizi ziyaret ettiklerini belirtiyorlardı.”³ En sonunda, 1995 yılında, askerler en geç yedi gün içinde köyü terketmesini söylediler. Köy yakılacaktı. Siirt’e gitmek üzere ayrıldı ve köy tahrip edildi.

Kendisi halen biri özürlü olan sekiz çocuğuyla birlikte Siirt’te iki odalı bir evde yaşamaktadır. Özürlülük yardımı ve kent belediyesinin verdiği yakıt ve yiyecek yardımlarıyla geçinmektedir. Kent belediyesi halihazırda büyük ölçüde Kürt üyesi bulunan Halkın Demokrasi Partisi’nce (HADEP’çe) yönetilmektedir. Abdulkadir A İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne sunuları anlattı: “Köyde tarlalarım vardı, ancak tarlaları korucular kullanıyor. Topragimin tapusu var, ama mahkemede dava açmaya korkuyorum.” Komsu köyden olan korucuların şikayeti üzerine, 1990’da tutuklanmış ve işkence görmüştür. Aynı deneyi bir daha yaşamak istemiyor. “Köy korucuları dava açmazsam toprakımın bir kısmını kullanmama izin vereceklerini söylediler.”

Sözde sorunlarına çözüm getirecek hükümet programı olan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi’nden haberi yok. Köyünden iki kişi dönüşle ilgili bilgi almak için kaymakama başvurmuş, ama kaymakam onlara “emir gelinceye kadar dönemeyeceklerini” söylemiş. Kaymakam kendisine yazılı herhangi bir şey vermemiştir.

G köyünden Mehmet M⁴ de resmi ve yasal kanalları kullanmaya çalışmış, ama başarısız kalmış. 1990 senesinde kendisi ve eşi, sekiz çocuktan en küçük olanlarını esek sırtındaki torbalara koyup yanmakta olan köyü bırakır ve Sırnak’a doğru yola çıkarlar. Bir günlük yürüyüş. Köyünü yakan askerlerin araçlarının plakalarını not etmiş ve savcılığa şikayette bulunmuş. Herhangi bir yanıt alamamış. “Belki de savci dava açmama kararı almış. Bilmiyoruz.”⁵ Eşi yakın geçmişte vefat etti. Şimdi Van’da kullanıma uygun olamayan bir yerde kurduğu bir evde yaşıyor. Ailenin geri kalan kısmı, esas olarak İstanbul’da inşaat işlerinde çalışan en büyük oğlunun gönderdiği parayla yoksul bir yaşam sürüyor. “Doğru dürüst yemek yiyemiyoruz. Doktora gidemiyoruz.”⁶ Köye dönmeyi olanaklı kılacak resmi izni dört gözle bekliyor. Bunun için tekrar tekrar dilekçe vermiş. İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne Nisan 2000’de İçişleri Bakanlığına yaptığı başvuruyu gösterdi. Başvuruya herhangi bir yanıt almamış.

YAKILMA

Bosna’da gördüğünüz zorunlu göç ile burada olan arasında büyük bir fark var. Bizim zorunlu göçümüzü kimse görmedi. Olayı etkin bir şekilde izleyecek kimse de yoktu. Basın ve televizyonun izleme izni yoktu. Bu yüzden kamuoyu baskısı gelişmedi.

—Necdet Ipekyüz, Diyarbakir Tabipler Birliği, 25 Haziran 2001.

¹ Güvenlik nedeniyle, görülen şahsın adı gizli tutulmuştur.

² Kürdistan İşçi Partisi, yasadışı silahlı bir örgüt.

³ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

⁴ Güvenliği nedeniyle, görülen şahsın adı gizli tutulmuştur.

⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

Güvenlik güçleri PKK saldırılarına karşı mücadele etmek için 1980 ve 1990'larda köylüleri zorla göç ettirdi. 1978'de lideri Abdullah Öcalan tarafından Diyarbakir'da kurulan PKK, üyelerini ve lojistik desteğini yerel köylülerden sağladı. Kuruluşunun ilk yıllarında, PKK ana olarak rakip solcu ve Kürt örgütlerle çatıştı. 1984 Ağustos'unda, 1920'lerden beri kapalı bir askeri bölge olan ve esas olarak Kürtlerin yaşadığı bir bölge olan güneydoguda bulunan Siirt'in Erüh ilçesinde bir jandarma karakoluna saldırı düzenledi. PKK eylemlerini arttırırken jandarma (İçişleri Bakanlığı'nin emrinde polis görevi yapan askerler) köy baskınları ve kitlesel gözaltılarla yanıt vermeye başladı. Gözaltılar standart olarak dayak, elektrik soku, cinsel saldırı ve yiyecek-içecek vermeme dahil iskence anlamına geliyordu. 1980-2000 arasında gözaltında ölen besyüz kişinin çoğu jandarma veya polis karakollarında gözaltında bulunan köylülerdi. Güvenlik güçlerinin baskıcı yöntemleri daha çok gencin PKK'ya katılmasıyla sonuçlandı. Birkaç yıl içinde önemli bir güç haline geldi ve 1984-1999 arasında 30.000'den fazla üye topladı.

Türk güvenlik güçleri izlemekte oldukları silahlı militanları sözde korumakla yükümlü oldukları sivil halktan ayırmadı. Bu insanların bir kısmının isteyerek veya istemeyerek militanları desteklediğini ve onları sakladığını biliyordu. Hükümet, dünyanın başka yerlerinde benzeri muhaliflerle karşı karşıya gelen diğer hükümetlerin başvurduğu yola başvurdu: halkın militanlara karşı silahlanmasını ve böylece devlete sadakatini göstermesini istedi. 1987'den sonra, kırsal kesimdeki halkın "geçici köy korucuları" oluşturmak için yeterli sayıda insan vermesi gerekiyordu. Bu güç yerel jandarma karakollarınca silahlanacak, ödenecek ve denetlenecekti. Halkın köy koruculuğu sistemine katılmayı reddetme olanığı vardı, ama böylesi bir tutumdan sonra güvenlik güçleri onları PKK sempatzani olarak görmeye başlayacaktı. Sisteme katılmayı kararlaştıran köyler, komşu köylerin katılmamasına kızıyorlardı çünkü bu durum onları PKK saldırılarına karşı açık bırakıyordu. Köy korucuları iyi silahlanmıştı, ancak resmi bir emir-komuta zincirleri ve kendilerini tanıtacak resmi üniformaları yoktu. Asiret bağlarının güçlü olduğu bölgelerde, asiret liderleri korucuları kendi üstünlüklerini sağlamlaştıracak özel bir ordu olarak kullandı.

Buna yanıt olarak PKK köy koruculuğu sistemine katılan Kürtleri hain ilan etti. Yakaladığı köy korucularını 'idam' etti. PKK ayrıca köy korucularının çatışmada taraf olmayan aile üyelerini – kadın ve çocuklar dahil - katletti. Bu tür eylemlerden sonra PKK dağlara çekilip ortadan kaybolunca, devletin karsit operasyonları genellikle korucu olmayan köylülerin yaşadığı köyleri basmak ve sakinlerini toplamak biçimini alıyordu. Amaç, PKK'nin hareketleri hakkında bilgi toplamaktı. Ama kimi zaman hükümet güçleri PKK saldırılarına ve eylemlerine karşı misilleme şeklinde katliamlar da düzenledi.

Köylüler korkutucu bir ikileme karşı karşıyaydı. Köy korucusu olup PKK saldırıları ya da koruculuğu reddedip devlet baskısı tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirlerdi. Birçok kişi varını yığını toplayıp şehre yöneldi. Köylerde kalanlar yaşamın her geçen ay daha tehlikeli olmaya başladığına tanık oldu. Köylüler sehirlerden az miktarda yiyecek getirsin diye, jandarma yiyecek ambargoları koydu. Yol boyunca kurulan kontrol noktalarında el konulması nedeniyle, köye ulaşan yiyecek miktarları azalıyordu. Sürülerini bir yerden ötekine götüren çobanların PKK'ya bilgi ve yiyecek sağlamasını önlemek için, "otlatma yasakları" kondu. Jandarma uzak ve yüksek yerlerde yakaladıkları çobanları sorguya çekti, zaman zaman da sorgusuz bir şekilde infaz etti.

1991'deki seçimle bası geçen Dogru Yol hükümeti Basbakan Süleyman Demirel'in basbakanlığında güneydogudaki gerilimi yapıcı yöntemlerle çözüme dogrultusunda bazı adımlar attı. "Kürt gerçeğini" kabul edeceklerini belirtti. O yılın sonlarına dogru, Lice'de ve Kulp'ta yer alan iki sivil gösterideki katliamlar ve PKK'nin aynı derecede kanlı saldırıları makul bir politikaya dogru atılan adımlara son verdi. Demirel'in halefi ve Türkiye'nin ilk kadın basbakanı olan Tansu Çiller politika alanına yeni adım atıyordu. Politikadaki deneyim eksikliği ve bölünmeye açık partisini ve hükümetini ayakta tutma kaygısı nedeniyle, PKK'yla istedikleri gibi uğrasmaları için orduya ve polise tam bir serbestlik verir gibi göründü. Güvenlik güçleri, PKK militanlarını ve işbirlikçilerini kanıt toplama ve mahkemeye çıkarma

derdiyle ugrasmadan elimine etmeye karar verdi. 1991-1994 arasında sokak katilleri Kürt siyasi liderlerini, insan haklari eylemcilerini ve gazetecileri hedef alarak binden fazla insani öldürdü.

Çıplak kanunsuzluga basurma jandarmanin kirsal alandaki yöntemlerine de yansiyordu. Mao Zedung'un deyimiyile, silahlı PKK üyeleri "halk denizinde yüzen balıklar" gibi silahlı gerilla taktikleri kullaniyordu. Güvenlik güçleri, "denizi kurutmak" seklindeki anti-gerilla taktikleri kullanmaya basladi. Köy koruculugu sistemine katilmayi reddeden köy ve yerlesim birimlerini basitçe tehdit edip korkutmak yerine, yola girmeyen yerlesim birimlerini sistemli bir sekilde imha etmeye basladilar.

Helikopterler, zirhli araçlar, askerler ve köy koruculari tek tek köyleri sardi. Depolanmis ürünleri, tarım aletlerini, ürünleri, meyve bahçelerini, ormanlari ve hayvanlari yaktilar. Çogu zaman içerideki mallari almaya izin vermeden evleri atese verdiler. Bu tür operasyonlar sirasinda, güvenlik güçleri sik sik köylüleri suistimal ediyor, onlari utandiracak davranislarda bulunuyor, mal ve paralarini çalıyor ve onlara iskence ve kötü muamele ediyordu. Sonra onlari evlerinden uzaktaki yollara sürüyorlardi. Bu dönemde çok sayida "ortadan kaybolma" ve yargisiz infaz meydana geldi. 1994 yilina kadar, 3.000'den fazla köy hemen hemen haritadan silindi ve çeyrek milyon köylü evsiz birakildi. Kaybolmalarin büyük çogunlugu olaganüstü hal bölgesinde yer alan on güneydogu ilinde meydana geliyordu.⁷

Türk hükümeti köy bosaltma ve köyden atılma eylemlerini tümünden inkar etti ve güvenlik güçlerinin suistimallerini gizlemek için yalan söyledi. Bir-iki siyasetçi, siyasi kariyerini tehlikeye atarak köy yıkimlarina karsi konustu, ama Meclis yakma eylemlerini durduramadi. Ülke içinde göç ettirilen kisiler araliksiz dilekçe eylemleriyile siyasi ve adli çarki harekete geçirmeye çalisti, fakat tüm çabalari bosunaydi. 26 Ekim 1994'te Basbakan Tansu Çiller Tünceli'nin Ovacık bölgesindeki on köyün muhtarini kabul etmistti. Askerlerin köylerini yaktiklarini ve helikopterlerin operasyonu desteklediklerini söylediler. Ancak gönüllü körlük artık hükümet politikasiydi. Basbakan onlara sunu söyledi: "Devletin köy yaktigini gözümle görsem bile inanmam. Her gördüğünüz helikopteri bizim sanmayın. PKK helikopteri olabilir. Hatta Rus, Afgan veya Ermeni helikopteri de olabilir."⁸ Baska bir muhtar, Diyarbakir'in Akçayurt köyü muhtari Mehmet Gürkan 7 Temmuz 1994 tarihinde köyden atildi. Yaptigi basın toplantisinda, televizyon muhabirlerine köylerini PKK'nin yaktigini söylemek için jandarmanin kendisine iskence yaptigini söyledi. Gerçekte Akçayurt'u yakanlari jandarma oldugunu belirtti. Bir ay sonra köye döndüğünde, bir görgü tanigi askerlerce tutuklandigini ve bir helikopterle götürüldüğünü gördü. Muhtar ondan sonra tekrar görülmedi.⁹

Güvenlik güçleri uzak ve haberlesmenin yetersiz oldugu bölgelerdeki köyleri yakiyordu. Bu nedenle, birçok suistimal haber olamiyordu. Yerel toplum liderlerinin ulusal ve uluslararası örgütlere basurma deneyimi yoktu. Ancak, az sayida avukat, göç ettirilmis, okuma yazma bilmeyen ve dilekçelerine parmak basmak zorunda olan köylülerin sikayetlerini kaydederek bu sikayetleri Birlesmis Milletler'e (BM'ye), Avrupa Birligi'ne (AB'ye), ve Avrupa Konseyi'ne faksla iletiyordu. Hükümetdisi Türk ve yabancı örgütler neler olup bittiginin farkindaydi, ancak ayni zamanda yargisiz infaz, 'ortadan kaybolma' ve göz

⁷ 1978'de onüç güneydogu ilinde sikiyönetim ilan edildi. Ertesi yıl sikiyönetim ondokuz ile genisletildi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, sikiyönetim altmis-yedi ilin tümüne genisletildi. Sikiyönetim 1987 yilina kadar kademeli olarak kaldırildi. En son güneydogu bölgesinde kaldırilan sikiyönetimin yerine olaganüstü hal ilan edildi. 1990 yilinda on güneydogu ili olaganüstü hal altındaydi. 1990'larin sonuna dogru catismanin seyri yavaslayınca, olaganüstü hal kademeli olarak kaldırilmaya baslandi. Halihazirda iki il (Sırnak ve Diyarbakir) olaganüstü hal altındadir, ancak bunun süresinin Kasım 2002'de sona ermesi üzerine yeniden uzatilmesi beklenmiyor. Olaganüstü hal valisinin çok geniş yetkileri var. Bunlara ifade özgürlüğünün kisitlanmasi, memurlarin ve halkin yerlerinden edilmesi, ve mülke el konmasi dahildir. Olaganüstü hal altındaki bölgelerde gözaltı süresi daha uzundur. Olaganüstü hal valisinin emrindeki güçlerin büyük ölçüde yargi muafiyeti vardir.

⁸ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1994.

⁹ Bkz. *Policy of Denial (Inkar Politikasi)* baslikli Uluslararası Af Örgütü Raporu, Subat 1995, AI Index: EUR 44/24/95, s 3.

altında ölüm olaylarıyla basa çıkmaya çalışıyordu. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Komitesi yapılan yikimleri bildirdiler ve diğer hükümetler nezdinde girişimlerde bulundular.¹⁰ Ancak uluslararası camiadan eleştirel sesler yükselmedi. Bunun bir nedeni, sözkonusu suistimallerin PKK saldırıları ve PKK üyelerinin isledikleri suistimallerden oluşan bir arka planı olmasıydı.

Türk hakim ve savcılar, yaşanan gerçekliğin saklanması üzerine düşen görevi yerine getirdiler. Köy yakma kampanyasını haber yapan gazetelere karşı dava furusu açtı. 1994 Nisan'ında Türkiye'deki İnsan Hakları Derneği (IHD) zorunlu göç ettirmeyle ilgili kapsamlı bir inceleme yayınladı. Yakılan Köylerden Bir Kesit başlığını taşıyan çalışmaya el konuldu ve IHD Başkanı Akin Birdal Ankara Terörle Mücadele Yasası uyarınca Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde "bölücü propaganda" yapma iddiasıyla yargılandı.

Millet Meclisi, göç ettirilen köylülerden akin akin halinde gelen dilekçelere yanıt vermede yavaş davrandı. Milletvekillerinin olayı ele almalarını engelleyen etmenlerden birisi basındı. Diğerleri ise, sertlik yanlısı milletvekillerinin güvenlik güçlerine yönelik her türlü sorgulamayı ihanete varan PKK propagandası olarak damgalamaya hazır olmasıydı. Nisan 1995'te Faili Meçhul Cinayetlerle ilgili Meclis Komisyonu köy koruculuğu sistemini "toplumsal çeliskiye yapılan bir yatırım" olarak nitelemiş ve köy korucularının öldürme ve haraç dahil yasadışı eylemlerde bulunduğunu doğrulamıştır. Buna karşın, Komisyonun bulguları göz ardı edilmiş ve koruculuk sistemi aynen devam etmiştir. 3 Haziran 1997'de kurulan İç Göç Komisyonu'na kadar, Meclis ülke içinde zorla göç ettirilme olayını doğru dürüst bir şekilde ele almamıştı. Komisyon önceleri göçün kentler üzerindeki etkisini ele almak için kurulmuştu. Yetkisinin güneydoğu'daki suistimalleri de kapsamak üzere genişletilmesi ancak zorlu bir uğras sonucu mümkün oldu. 14 Ocak 1998 tarihinde, Komisyon Meclis'e 170 sayfalık bir rapor sundu. Ulusal hassasiyetleri rencide etmemek için, rapor diplomatik bir üslupla yazılmış ve dikkatle dengelenmişti. Buna karşın, karabasanı açık bir şekilde kayda geçirmiş oldu. Belki de en önemli katkısı, olaganüstü hal bölge valisinden köy yikimleriyle ilgili resmi bir rakam koparmayı başarmasıydı. Buna göre, 820 köy ve 2.345 küçük yerleşim biriminden toplam olarak 378.335 kişi göç ettirilmiştir.¹¹ Raporun önerileri büyük ölçüde ihmal edilmiştir.

TÜRK YASALARI, ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU VE İNSANI HUKUK VE STANDARTLAR ÇERÇEVESİNDE ZORUNLU GÖÇ ETTİRİLME

Türk hükümetinin izlediği sivil halkı zorla göç ettirme politikası yerli hukuka aykırıydı ve uluslararası insani hukuk kurallarını ihlal ediyordu. Hükümet, ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilere karşı sorumluluklarını ve bu kişileri tazmin etme sorumluluğunu uluslararası standartlara aykırı bir şekilde ihmal etmeye devam ediyor.

Göç ettirme eylemlerinin çoğunluğu olaganüstü hal altında bulunan illerde meydana gelmiştir. Türk yasaları olaganüstü hal koşullarında devlet görevlilerinin nüfus intikalleri yapmasına izin vermektedir. Ancak, aynı zamanda, aynı yetkililere yeniden konutlandırma ve mali destek sağlama sorumlulukları da yükümlenmektedir. Olaganüstü Hal Bölge Valiliği'ni düzenleyen kararname açıkça su hükmü içermektedir:¹² "Olaganüstü Hal Bölge Valisinin gerekli gördüğü durumlarda ve güvenlik nedenleriyle, köyler ve mezralar geçici veya sürekli olarak bosaltılabilir, birleştirilebilir veya nüfus başka bir yerde yeniden yerleştirilebilir. Valinin inisiyatifine bağlı olarak ve bu amaçlarla, bu tür yerlerde istimler

¹⁰ Örneğin, bkz: *Forced displacement of ethnic Kurds from Southeastern Turkey (Güneydoğu Türkiye'deki Kürtlerin zorla göç ettirilmesi)*, İnsan Hakları İzleme Komitesi, Ekim 1994.

¹¹ "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Bosaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Arastırması Komisyonu Raporu" Raporu. 14 Ocak 1998 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuştur.

¹² 1987, 285 sayılı Kararname, Madde 4, paragraf H. (Resmi olmayan tercüme).

yapilabilir. Güvenlik nedeniyle köyleri bosaltılan kisiler isterse yeniden konutlandırilabilir ve bu kisilere mali destek saglanmalıdır. ... Bu yetkiler tamamen Olaganüstü Hal Bölge Valisine aittir.”¹³ Uygulamada, güvenlik güçleri bu resmi yetki ve sorumluluklari hemen her zaman görmezlikten geldiler ve köylüleri keyfi bir sekilde köylerinden sürmeyi ve müklerini tahrip etmeyi yeglediler. Bu uygulama yasa disiydi. Türk Ceza Yasasina göre, bir kisinin siddet veya tehditle bir eyleme zorlanması (madde 188), tehdit edilmesi (madde 191), evinin yasal olmayan bir sekilde aranması (madde 193 ve 194), insan hayatini tehlikeye atacak sekilde kundaklama yapılması (madde 369, 370, 371, 372 ve 382) veya bir kisinin mülküne zarar verilmesi suçtur.

Uluslararası insan haklari hukuku ve insani hukuk hükümetlerin nüfus intikalleri yapmasına kesin sinirlar koymakta, kullanılan yöntemlerle ilgili sert kosullar getirmekte, bakım sorumlulugunu intikal eylemini yapan yetkililere yüklemektedir. Ayrıca, göç ettirilen kisilere tazminat verilmesi ve zarar ve ziyanların ödenmesi konularında açık yasal teammüler vardır.

1984-99 yıllari arasında güneydogu Türkiye’de yer alan çatışma, savaş yasaları olarak da bilinen uluslararası insani hukuk uyarınca uluslararası-olmayan (içsel) çatışma olarak değerlendirilebilecek derecede yogundu. Silahlı iç çatışmalarda sivillerin ve bunların mülkiyetinin korunmasıyla ilgili hükümler 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarının 3 numaralı Ortak Maddesinde¹⁴ ve Cenevre Konvansiyonlarının 1977 tarihli İkinci Ek Protokolünde (Protokol I)¹⁵ yer almaktadır. Türkiye 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarını imzalamış ancak Protokol I’yi imzalamamıştır. Bununla birlikte, Protokol I’nin büyük bir bölümü geleneksel uluslararası hukuk hükümleri içermektedir. Bu nedenle tüm devletler ve silahlı muhalefet grupları üzerinde bağlayıcı bir özelliği vardır. Protokol I su hükme yer vermektedir: ilgili sivil nüfusun güvenliği veya zorunlu askeri nedenler gerekli kilmadıkça, “sivil nüfusun göç ettirilmesi için emir verilmeyecektir.”¹⁶ Kızıl Haç/Kızıl Ay Uluslararası Komitesi (KH/KAUK), Ek Protokoller üzerinde yaptığı yorumda şu görüşler yer almaktadır: “zorunlu askeri nedenler siyasi amaçlarla mesrulasıtırılmaz. Örneğin, muhalif bir etnik grup üzerinde daha etkin kontrol kurmak için nüfusun göç ettirilmesi yasaktır.”¹⁷ Yasal bir nüfus transferi söz konusu olursa, ülke içinde göç ettirilmiş kisilerin barınak, hijyen, sağlık, güvenlik ve beslenme olanaklarına sahip olmasını temin etmek için, Protokol I yetkililerin “her türlü önlemi almasını” gerekli kilmaktadır.¹⁸

Türkiye Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Anlaşması’nın 12nci Maddesini 2000 yılında imzalamıştır. Bu madde herkesin “dolasım özgürlüğüne ve ikamet yerini seçme özgürlüğüne” sahip olduğunu hükme bağlamaktadır.¹⁹ Kisinin ikamet yerini seçme özgürlüğü göç ettirilmeme hakkını da içermektedir.²⁰ Dolasım ve ikamet yerini seçme özgürlüklerine getirilecek kısıtlamalara ancak bu tür kısıtlamalar yasayla düzenlendiğinde ve “ulusal güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı veya ahlaki ya da baskalarının hak ve özgürlükleri” nedenleriyle gündeme getirildiğinde izin verilmektedir. Bu tür kısıtlamalar IÇPR’ca tanınan diğer haklarla uyumlu olmalıdır.

¹³ 2510 sayılı Konut Yasası.

¹⁴ 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarının 3 numaralı Ortak Maddesi silahlı iç çatışmalar sırasında nüfus transferleri konusunda herhangi bir hüküm getirmemektedir, ancak aynı madde “insani olmayan ve asagilayıcı muameleyi” yasaklamaktadır.

¹⁵ 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonlarına Ek Protokol (Protokol I). Uluslararası-Olmayan Silahlı Çatışma Magdurlarının Korunmasıyla ilgilidir. 8 Haziran 1977’de kabul edilmiştir. 1125 U.N.TS 609. Protokol I iç çatışmadaki muhalif tarafların sorumlu bir komuta yapısı altında olmaları, bölge üzerinde sürekli ve eşgüdümlü askeri operasyonlar sürdürecektir kadar kontrol sahibi olmaları ve Protokol I’yi uygulama kapasitesine sahip olmaları halinde geçerlidir.

¹⁶ Protokol I, madde 17(1).

¹⁷ KH/KAUK Ek Protokoller Hakkında Yorumlar, s. 1473.

¹⁸ Protokol I, madde 17(1).

¹⁹ Sivil ve Siyasal haklar Uluslararası Anlaşması, madde 12.

²⁰ Örneğin, bkz. Patrick McFadden, "The Right to Stay (Kalma Hakkı)", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, cilt 29, s. 36 (1966).

Birçok BM kuruluşu bu hakkı daha da açıklığa kavuşturmuştur. BM İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı Azinliklerin Korunması ve Azinliklere Yönelik Ayırımçılığın Önlenmesi Alt-Komisyonu, 1997'de aldığı bir kararla "kisilerin kendi evlerinde, kendi topraklarında ve kendi ülkelerinde kalma hakkını" teyit etmiştir. Ayrıca, "uluslararası hukuk standartlarını ihlal eden ... tüm zorla göç ettirme [ve] nüfus transferi uygulamalarına hemen son vermeleri" için hükümetlere çağrıda bulunmuştur.

1997'de alınan diğer bir kararda, Alt-Komisyon "insanların keyfi bir şekilde ... evlerinden, topraklarından veya toplumlarında atılmaları" hakkını teyit etmiştir. Alt-Komisyon insanların evlerinden ve topraklarından "zora dayalı ve gönüllü olmayan bir şekilde atılmalarının evsizliği artırma ve yetersiz konut ve yasama koşulları yaratma" sonuçlarına yol açacağını not etmektedir.²¹ Ayrıca, bosalmanın haklı olabilmesi için uygulamanın keyfi olmaması, uygun koruma önlemlerine dayalı yasal prosedürlere dayanması gerektiğini de not etmektedir. Tekil durumları yeteri kadar göz önüne almayan yaygın göç ettirme eylemleri uygulamanın keyfi olduğunun varsayılmasına neden olabilir.

Cenevre Konvansiyonları'nın ortak 3cü maddesinde, uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda sivil halkın korunması konusunda tüm tarafları bağlayan hükümler vardır. 3cü maddeyi geliştiren ve destekleyen I. Protokol, "ilgili sivil halkın güvenliği veya acil askeri nedenler hariç" sivil halkın göç ettirilmesini açıkça yasaklamaktadır.²² Belirtilen durumlarda bile, ülke içinde göç ettirilmiş kişilere konut, hijyen, sağlık, güvenlik ve gıda sağlanması için yetkililerin her türlü önlemi almasını zorunlu kılmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yönlendirici İlkeleri (BM Yönlendirici İlkeleri) hükümetleri bağlayıcı bir belge olmayabilir. Ancak, bu belge uluslararası insan hakları hukuku ile insani hukuk kurallarını yansıtmaktadır ve bu hukukla uyumlu bir belgedir. Ülke içinde zorunlu göç ettirme olayıyla karşı karşıya olan devletlere yol gösterme amacı vardır.²³ Yönlendirici İlkelerin bazı özgül hükümlerine bu raporun başka yerlerinde atıf yapılmıştır. Ancak, özet olarak sunları içermektedir:

- Halkın intikal edilmesi kararı bu tür bir önlemi almakla görevlendirilmiş bir merci tarafından alınmalıdır;

²¹ Birleşmiş Milletler, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Azinliklerin Korunması ve Azinliklere Yönelik Ayırımçılığın Önlenmesi Alt-Komisyonu, Zora Dayalı Bosaltmalar, E/CN.4/SUB.2/RES/1997/6.

²² 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonları'na Ek Protokol. Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Magdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (Protokol I), 1125 U.N.TS 609, 8 Haziran 1977, Madde 17.1.

²³ Bağlayıcı olmamakla birlikte, BM Yönlendirici İlkeleri bağlayıcı olan uluslararası insan hakları hukukunu ve insani hukuk kurallarını yansıtmakta ve bu hukuka dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve Genel Kurul kararları, Yol Gösterici İlkeleri ülke içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin korunmasıyla ilgili kapsamlı bir çerçeve olarak tanımlamaktadır. Bu kararlar, belgedeki ilkelerin kullanılmasını sevinçle karşılamakta ve BM kurumlarını, bölgesel örgütleri, hükümetleri, (HDÖ'leri) söz konusu ilkeleri uygulamaya ve yaygınlaştırmaya davet etmektedir. BM kurumları ve Kurumlar-Araş Daimi Komitedeki HDÖ Seemsiye grupları Yönlendirici İlkeleri benimsemiştir. Amerika, Afrika ve Avrupa'daki bölgesel kurumlar Yönlendirici İlkeleri hem benimsemiş hem de sukranla kabul etmiştir. Özellikle, AGİÖ ve onun Demokratik Kurum ve İnsan Hakları Ofisi (DKIHO) tüm çalışmalarında Yönlendirici İlkeleri benimsemiş kullanımını teşvik etmiştir. Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi aracılığıyla, Avrupa Konseyi de Yönlendirici İlkeleri benimsemiştir. Söz konusu Komite göç ettirme olayıyla karşılaşılan ülkelere yapılacak bilgi toplama ziyaretlerinde Yönlendirici İlkelerle hareket edilmesini önermektedir. Tekil hükümetler Yönlendirici İlkeleri ulusal politika ve hukuklarına entegre etmektedir. Bazı mahkemeler de bu ülkelere mevcut uluslararası hukukun yeniden ifadeleri olarak atıf yapmaktadır. Daha fazla bilgi için, bkz: İnsan Hakları Komisyonu, Genel-Sekreter Temsilcisi Dr Francis Deng'in Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kisilerle İlgili Raporu, *Specific Groups and Individuals: Mas Exodus and Displaced Perosns (Özgül Grup ve Kisiler: Kitleşel Kaçış ve Göç Ettirilmiş Kisiler)* 16 Ocak 2002 E/CN.4/2002/95. Yayınlayan: The Brookings-CUNY Project on Internal Displacement: *Recent Commentaries about the Nature and Application of the Guiding Principles on Internal Displacement (Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kisiler Konusunda Yönlendirici İlkelerin Doğası ve Uygulanması Üzerine Yorumlar)*, Nisan 2002.

- Ülke içinde göç ettirilen topluluklara göç ettirmenin nedenleri ve prosedürü ile tazminat ve yeniden yerleştirme konularında tam bilgi verilmelidir;
- Intikal konusunda göç ettirilecek kişilere danisilmali ve bu kişiler mümkün olduğunca karar verme sürecine katılmalıdır;
- Ülke içinde göç ettirilen kişiler, adli tahkikat dahil olmak üzere, bu tür bir önleme karsi etkin bir yasal çare arama hakkına sahip olmalıdır;²⁴
- Devletlerin azinliklari, köylüleri ve göçebeleri göç ettirme eylemlerine karsi koruma konusunda özel yükümlülükleri vardır²⁵; hiç bir kosul altında devlet göç ettirmeyi toplu cezalandırma biçimi olarak kullanmamalıdır;²⁶ ve ülke içinde göç ettirilmiş kişileri zorla askere alma veya askeri gruplara katılmaya zorlama yoluyla bu kişilere karsi ayırım yapılmamalıdır;²⁷
- Göç ettirme islemi sırasında kişilerin yasama, onur, özgürlük ve güvenlik haklarına saygi gösterilmelidir;²⁸
- Göç ettirilen kişilerin yeterli bir yasam standardi, gıdaya ve içme suyuna güvenli erişim hakkı; temel konut ve korunma olanakları; tıbbi hizmet ve temizlik olanakları gibi hak ve olanaklara sahip olması gerekir;²⁹
- Göç ettirilen kişilerin mal ve mülkü gasbedilemez; mülkleri toplu cezalandırma biçimi olarak tahrip edilemez veya gasbedilemez;
- Devletler göç ettirilen kişilerin arkada kalan mülklerini tahribata, keyfi ve yasadisi el koymaya, isgale veya kullanıma karsi korumak zorundadır;³⁰
- Göç ettirilen kişilerin refahının korunması esas olarak ilgili devletlerin görevidir, ancak bu devletler hükümetdisi veya hükümetlerarası örgütlerin sağlayacağı insani yardım için serbest erişim olanagi sağlamalıdır;³¹
- Göç ettirme durumunun gerektiginden daha fazla uzun bir süre sürdürülemez;³²
- Devlet yetkilileri esas olarak ülke içinde göç ettirilen kişilerin evlerine gönüllü ve güvenli bir şekilde geri dönüşüne veya ülkenin başka bir yerinde gönüllü olarak yerleşmelerine olanak verecek kosul ve imkanları sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, devlet yetkilileri göç ettirilmiş kişilerin geri dönüşün planlanması ve yönetimine katılmalarını sağlamakla yükümlüdür;³³
- Yetkililer, mülklerini yeniden elde etme konusunda göç ettirilmiş kişilere yardım etmeli ve bunun mümkün olmadığı durumlarda sözkonusu kişilere tazminat ödemeli veya başka türlü zarar-ziyan ödemesi yapmalıdır.³⁴

Yolgösterici İlkeleri'nin 28nci ilkesi özel dikkat gerektiren bir ilkedir. 28nci Ilke, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin evlerine geri dönüş hakkını tanımak kadar ileri gitmemektedir. Ancak, mevcut uluslararası insan hakları hukukuna, insani hukuk kurallarına ve bir çok BM Kararına dayanarak, hükümetlerin uluslararası örgütlerin ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin “normal evlerine ve mutad yasam bölgelerine gönüllü bir şekilde, güvenlik içinde ve onurlu bir şekilde dönmeleri için” gerekli önlemleri alması gerektiğini vurgulamaktadır. Yolgösterici İlkelerin formülasyonunda önemli bir gelişme, 14 Aralık 1995 tarihli Bosna ve Hersek’le ilgili Dayton Baris Anlaşmasıdır. Dayton Anlaşmasının 7 numaralı Eki açıkça iki milyondan fazla mültecinin “orijinal evlerine serbestçe dönüş” hakkı için hüküm içermektedir. Anlaşma

²⁴ Bu ve bundan önceki hususlar Ilke 7’de ele alınmıştır.

²⁵ Ilke 9.

²⁶ Ilke 6 (e), 21.

²⁷ Ilke 13.

²⁸ Ilke 8.

²⁹ Ilke 18.

³⁰ Ilke 21.

³¹ Ilke 25.

³² Ilke 6.

³³ Ilke 28.

³⁴ Ilke 29.

metni söyle devam etmektedir: “Bu kisiler, 1991’den beri süregelen catismalar sonucunda mahrum birakildiklari mülklerin kendilerine devredilmesi ve geri verilmeyen mülkler için tazminat ödenmesi hakkina sahiptir.”³⁵

Türkiye’nin taraf oldugu Avrupa İnsan Haklari ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu’nun 8nci maddesi özel yasama ve aile yasamina saygi hakkini korumaktadır.³⁶ Madde 1 ise sahip olunan mal ve mülkten yararlanma hakkini korumaktadır.³⁷ Avrupa İnsan Haklari Mahkemesi, güvenlik güçlerinin güneydogu Türkiye’de gerçekleştirilen mülk tahribatinin her iki maddeyle çelisen bir eylem olduguna karar vermistir. (Asagidaki paragraflara bakkiniz).

Geçerli uluslararası hukuk enstrümanlari tazmin konusunu dolaysiz olarak ele almamaktadır. Ancak, BM’nin Azinliklerin Korunmasi ve Azinliklara Yönelik Ayirimciligin Önlenmesi Alt-Komisyonu hükümetlerin evlerinden zorla göç ettirilmis kisilere “aninda tazminat, ödeme ve/veya uygun ve yeterli alternatif konut veya toprak” vermelerini önermistir.³⁸ *Akdivar ve Digerleri v. Türkiye* davasiyla ilgili kararinda, Avrupa İnsan Haklari Mahkemesi sunu belirtmektedir: Herhangi bir devletin konvansiyonu ihlal ettigi kanitlandiginda, sözkonusu devletin “bu tür ihlale son verme ve bu ihlalin sonuçlari için tazminat ödeme yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük, ihlal öncesine mevcut olan durumu mümkün oldugunca ayni sekilde saglamak içindir (*restitutio in integrum*).”³⁹

Yolgösterici İlkelerin 29 (2) nci maddesi, ülke içinde göç ettirilmis kisilere göç ettirme sirasinda kaybolan mülkleri için tazminat ödenmesini veya baska tür adil tazmin biçimleri uygulanmasini gerekli kilmaktadır. Yolgösterici İlkeler Notlarda⁴⁰ göç ettirme sirasinda kaybolan mülk için göç ettirilmis kisilere yapılan tazminatlarla ilgili güçlü teamül örnekleri verilmektedir. Örneğin, eski Yugoslavya’daki Savas Suçlari Mahkemesi (ICTY) kurallari Mahkemenin mülkünü kaybeden magdurlara mülkleri veya gelirleri için tazminat ödemesine izin vermektedir.⁴¹ Ayrica, Miskito davasinda, Amerikalılararası İnsan Haklari Komisyonu geri dönen göç ettirilmis kisilere kaybolan ev, ürün, hayvan ve diger mülkleri için adil tazminat ödenmesini önermistir.⁴² Dünya Bankasi da, siddetli sosyo-ekonomik veya çevresel etkiye sahip kalkinma projeleri nedeniyle yerlerinden istemeyerek ayrilmak zorunda kalan kisilere ugradiklari kayiplar için tam yenileme fiyatı kadar tazminat ödenmesini öngörmektedir.⁴³ Dayton Baris Anlasmasi, 7

³⁵ *Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yolgösterici İlkeler: Notlar*, Walter Kalin, The Bröokings Project and the American Society of International Law (ASIL) ortak yayini, *Studies in Transnational Legal Policy (Uluslarötesi Hukuk Politikasi Calismalari)*, No 32, Haziran 2000, s. 70.

³⁶ Madde 8: “Herkesin özel ve aile yasamina, evine ve yazismalarına saygi gösterilme hakkı vardır.

Yasalara uygun olmadigi takdirde ve güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahi, suç veya karisikligin önlenmesi, sagligin veya moral degerlerin korunmasi veya diger kisilerin hak ve özgürlüklerinin korunmasi için gerekli o lamdigi sürece, kamu yetkilileri sözkonusu hakka müdahalede bulunamazlar.”

³⁷ Protokol 1, Madde 1: “Her gerçek veya tüzel kisi mülkünden huzur içinde yararlanma hakkina sahiptir. Kamu yararına olmadikkça hiç bir kimse bu haktan mahrum birakilamaz. Mahrumiyet ancak yerli hukuk ve uluslararası hukuk ilkelerine tabi olmak kaydiyla mümkündür.”

³⁸ Birlesmis Milletler, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Azinliklerin Korunmasi ve Azinliklara Yönelik Ayirimciligin Önlenmesi Alt-Komisyonu, Zora Dayali Bosaltmalar, E/CN.4/SUB.2/RES/1997/6.

³⁹ *Akdivar ve Digerleri v Türkiye Davsi (Madde 50)*, 1 Nisan 1998, paragraf 47.

⁴⁰ *Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yolgösterici İlkeler: Notlar*, Walter Kalin, The Brookings Project and the American Society of International Law (ASIL) ortak yayini, *Studies in Transnational Legal Policy (Uluslarötesi Hukuk Politikasi Calismalari)*, No 32, Haziran 2000, s. 72.

⁴¹ Usül ve Kanit Kurallari Madde 105. 1991’den beri Eski Yugoslavya topraklarında islenen ve İnsani Hukuku Ciddi Bir Sekilde İhlal Eden Kisilerin Yargilanmasi için Uluslararası Mahkeme, B.M.Doc.IT/32, 14 Mart 1994.

⁴² Nikaragua’nin Miskito kökenli nüfusunun insan haklariyla ilgili durumu üzerine Rapor, OEA/Ser.L/V/I.62, doc. 10, rev. 3, 29 Kasim 1983.

⁴³ World Bank (Dünya Bankasi), Involuntary Resettlement (Gönüllü Olmayan Yeniden Yerlestirme), Operasyon Direktifi 4.30 (1990). Ayrica, bkz. World Bank (Dünya Bankasi), Operasyon Politikasi Taslaci 4.12 (1999). <http://www.worldbank.org/html/extdr/projects.html> internet adresinden elde edilebilir.

numaralı Eki’nde Göç Ettirilmiş Kisilerin ve Mültecilerin Emlakla ilgili Talepleri için bir Komisyon teskil etmiştir. Bu Komisyon Bosna Hersek İnsan Hakları Odası olarak bir çok talebi ele almıştır.⁴⁴

KENTLERDE YIGILMA VE YOKSULLUK

Son on yilin zorluklari için hükümetten hiç bir yardım almadik. Yalnızca bekliyoruz.
—İnsan Hakları İzleme Komitesi’nce görüülen göç ettirilmiş köylü, Siirt, 27 Haziran 2001.

Göç ettirilmiş Kürt kökenli kırsal nüfusun çoğunluğu kentlerde dramatik kosullarda ve asiri yoksulluk içinde yaşamaktadır. ... Asiri kalabalık yerlerin genellikle yetersiz isinma ve altyapı imkanlari vardır ve sağlık koruma altyapisi yoktur. Kötü beslenme, yetersiz ve kirli içme suyu, uygun olmayan kanalizasyon ve artık atım tesisleri ile çöp yaygın sorunlardır.
—Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblası Göç, Mülteci ve Demografi Komitesi Raporu, 22 Mart 2002.

B.M. Yolgösterici İlkeleri, ülke içinde göç ettirilmiş tüm kisilerin yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkini kabul etmekte ve yetkili mercilerin asgari olarak kendilerine gerekli yiyecek, içme suyu, temel konut ve barınak, uygun giyim, temel sağlık hizmetleri ve sağlık koruma imkanlari sağlamalarını gerektirmektedir. İlkeler ayrıca kadınlar, çocuklar ve özürülü kisiler dahil olmak üzere savunmasız kisilere özel dikkat edilmesini de gerektirir. (İlke 4, 18 ve 19). İnsan Hakları İzleme Komitesi 2001 yazında kentlerde bekleyen onlarca Kürt köylüsüyle görüştü. Bu kisiler, devletin gidermek için hemen hemen hiç bir şey yapmadığı asiri yigilma, yoksulluk ve işsizlik sorunlarını anlattılar.

Sikisik ve sağliga aykiri konutlar

Jandarma evlerini yiktığında ve kendilerini topraklarından sürdürdüğünde, köylüler yangınlardan kurtardıkları hayvanlarını sattılar ve barınacak yer aramaya başladılar. Bazıları, köylerinin yakınlarında karayolu kenarlarında kamp kurdular ve ekinlerine bakmaya çalıştılar. Diğerleri en yakın kent veya kasabaya gidip boş arazilerde musamba bezi ve paketleme kutularından geçici barınaklar kurdular. Köylüler ya yakınlarının yanında ya da aynı köyden gelen komsularıyla birlikte kiralık evlerde, tarım binalarında veya inşaatlarda sikişti.

Jandarma 1993’te Hayriye H’nin⁴⁵ Bismil yakınlarındaki Kayayolu köyündeki evine geldi. Jandarma aile fertlerine o denli cök iskence etti ki, üyelerden üçü hastaneye kaldırıldı. Sonra evi yaktılar. Şimdi 12 aile ferdi Diyarbakir’da üç odalı ve dışarıdaki tuvaleti komsularla birlikte kullanılan bir evde yaşamaktadır.⁴⁶ Jandarma Veli V’yi⁴⁷ 1993’te Mardin yakınlarındaki bir köyde bulunan topraklarından sürdü. Üç odalı evini yikti. Sekiz kişilik aile şimdi Diyarbakir’da tek bir odada yaşamaktadır.⁴⁸ 1995’te Hakkari’deki evlerinden ayrılmalari emredilen birkaç aile daha da kötü ve sikisik kosullarda Van’daki ahirlarda yaşamaktadır:

Çoğumuz onüç hatta daha fazla kişi tek odada yatıyoruz. Bizim ailede oniki kişi tek odada yasiyor: erkek, kadın ve çocuklar. Yüz kişi dışarıda bulunan ortak bir tuvaleti kullanıyoruz ve

⁴⁴ *Medan ve arkadaşlari. v. BH Devleti ve Federasyonu Davası*, 7 Kasım 1997 tarihli Karar, CH/96/3; Kalincevic v. BH Devleti ve Federasyonu, 11 Mart 1998 tarihli Karar, CH/96/23; Kevesevic v. BH Federasyonu, 10 Eylül 1998 tarihli Karar, CH/97/46; Erakovic v. BH Federasyonu, 15 Ocak 1999 tarihli Karar, CH/97/42; Gogic v. Sırp Cumhuriyeti, 11 Haziran 1999 tarihli Karar, CH/98/800; Pletilic ve arkadaşlari (“20 Gradiska Davası”) v Sırp Cumhuriyeti, 8 Temmuz 1999 tarihli Karar.

⁴⁵ Güvenlik nedeniyle görüşmecinin gerçek adı saklı tutulmuştur.

⁴⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakir, 22 Haziran 2001.

⁴⁷ Güvenlik nedeniyle görüşmecinin gerçek adı saklı tutulmuştur.

⁴⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakir, 22 Haziran 2001.

bahçedeki tek musluğu paylaşıyoruz. Köye dönüş olsa kesinlikle döneriz. Bu yaşamdan kurtulmak istiyoruz – hayvanlar için inşa edilmiş bir yerde yaşıyoruz. Bu yer yazın çok kokuyor. Mali durumumuz iyi olmadığından doktora pek gidemiyoruz.⁴⁹

Köylüler çadırlardan oluşan yerleşim birimlerinde göze çarpar bir şekilde yaşamaya devam etseydi, belki yetkililer durumu düzeltmek için bir şeyler yapma gereği duyacaktı. Fakat göç ettirilmiş kişiler yaratıcıdır ve kaynakları bir araya getirmek ve iş bulmak için geniş aile ve toplum yapılarına yöneldiler. Türkiye’de hükümetlisi bir örgüt olan Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği’nce (Göç-Der) yapılan bir ankete göre, göç ettirilen köylülerin yarısından çoğu geçkondu bölgelerinde konut bulabildi, ancak en yoğun göç zamanı ardından on yıl geçmiş olmasına karşın, ankete yanıt verenlerin yüzde 5,7’si hala çadırlarda veya barakalarda yaşamaktadır.⁵⁰

Dil sorunları batıdaki kentlerde ev bulmayla ve oradaki toplumla entegre olmayla ilgili zorlukları arttırmaktadır. Göç-Der’in göç ettirilmiş kişilerle ilgili çalışması, seçilen örneğin yüzde 17,6’sinin yetersiz Türkçe nedeniyle ev bulmada zorlukla karşılaştığını saptamıştır.⁵¹ Yetişkin erkeklerin yalnızca yüzde 11,4’ü ana dillerinin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Göç ettirilmiş kadınların yüzde 60,9’u hiç Türkçe bilmemektedir.

Yoksulluk ve işsizlik

İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin görüştüğü köylülerin hemen hepsi, göç ettirilmiş köylünün kalsık şikayetini dile getirdi: göçten önceki yaşamlarında yoksuldular, ancak hayatlarından memnundular. Üretici olarak sahip oldukları statüden gurur duyuyorlardı. Şehirde ise, kötü ve üretken olmayan bir yaşam sürmekteydiler. Ayrıca, muhtaç oldukları en ufak yiyeceği bile az olan paralarıyla satın almak zorundaydılar.

Giyasettin G ve çocukları 1993’te Lice yakınlarında K köyündeki dört odalı evlerinin jandarma tarafından yakılmasını seyretmek zorunda kalmıştı.⁵² Daha önce elli küçük ve büyük bas hayvanı ve buğday ve mercimek ekili 50 dönümlük toprağı vardı. Şimdi Diyarbakır’da kirada yaşıyor. “Burada hamal olarak çalışıyorum. İş olursa, ayda 100-150 milyon (\$90-130) arası kazanıyorum. Ayda 60 milyonu bir akrabamdan kiraladığım üç odalı evin kirası için ödüyorum. Bu da nispeten ucuz. Yiyecek için zahire almam gerekiyor. Ayda her biri 13 milyondan dört çuval un alıyorum. Bu yıl tek bir kilo et alamadım.”⁵³ Sekiz kişilik ailede tek para kazanan başka bir köylü, benzer bir ekonomik durumu anlatı: Diyarbakır’da bir büroda kapıcı olarak çalışıyorum. Ayda 120 milyon kazanıyorum. Bununla un ve fasulye, güçlkle de biraz meyve satın alıyorum. Et alamıyorum – para yetmiyor. Belediyeden veya vakiflardan hiç bir yardım alamadım. Çocuklarımın yalnızca ikisini okula gönderebiliyorum.”⁵⁴ Bazıları da gerçek açlıktan sözetti. Ayşe A’nin⁵⁵ Lice yakınlarındaki köyü 1992’de yakılmıştı. Operasyon sırasında kocası tutuklanmıştı. O kadar çok işkence görmüştü ki, bir ay sonra serbest bırakıldığında zihinsel istikrarı kalıcı bir şekilde zarar görmüştü. Yirmi yaşında özürlü bir oğlu var. Çocukken menenjit geçirmişti. Kari-koca ve çocuklar başka bir aileyle birlikte bodrum katındaki bir odayı paylaşmaktadır:

⁴⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Van, 2 Temmuz 2001.

⁵⁰ Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, “Göç Kavramının Sosyolojik Analizi, Türkiye’deki Göç Hareketleri ve Sonuçları,” Nisan 2002, Mersin Üniversitesi’nden Mehmet Barut tarafından hazırlanmıştır. 17,845 kişiden oluşan 2,139 hane halkına dayanmaktadır. Bölüm V.9. Haziran 2002’de İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısı raporla ilgili olarak Mehmet Barut ve Göç-Der başkanı Sefika Gürbüz hakkında soruşturma başlatmıştır.

⁵¹ A.g.e., Bölüm VI.5.

⁵² Güvenlik nedeniyle görüşmecinin gerçek adı saklı tutulmuştur.

⁵³ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakır, 22 Haziran 2001.

⁵⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakır, 22 Haziran 2001.

⁵⁵ Güvenlik nedeniyle görüşmecinin gerçek adı saklı tutulmuştur.

Mali olarak öylesine zor bir durumdayız ki, aynı ay içinde hem seker hem de un satın alamıyoruz. Oglumun biri lokantada esim ise is buldugu zaman insaatlarda çalışmaktadı. Elektrik ve su için para ödüyoruz. Geriye pek bir sey kalmiyor. Bir kaç kez, evde üç gün boyunca un bulunmadığı oldu. Komsular farkettiler ve yardım ettiler.⁵⁶

Diyarbakir'in Çınar ilçesinden bir köylü sunlari söylüyordu:

Can güvenliğim olsa köye oynaya oynaya dönerim. Simdi asgari ücretin de altında bir ücretle geçinmiyorum. Daha önceki gelirimle bes aile besleyebilirdim. Daha önceki durumumda depremzedeleri bile besleyebilirdim. Simdi kendi çocuklarımı bile besleyemiyorum. Okulda alti çocuğum var. Üçünü okuldan almak zorunda kaldım. Yiyecek ve giyecek sağlamak çok zor. Oniki kisilik bir ailem var. Ben olmasaydım baslarına felaket gelirdi. Hasta olursam ne olacak?⁵⁷

Sağlık sorunları ve sosyal sorunlar

Sağlık sorunu korkusu göç ettirilmiş köylülerin yakasını bırakmıyor. Yetersiz bir diyetle yaşayan, hijyen bakımından sorunlu evlerde yığılan köylüler sık sık hasta olmakta fakat tedavi parası bulamamaktadır. Mus yakınlarındaki S köyünden gelen Mustafa M, "Köy standartlarına göre zengindim"⁵⁸ diyor. Jandarma 1994'te evini tahrip etti. Malazgirt yakınlarında sahip olduğu başka bir mülke tasandı. Köy korucuları 1996'da o evini de tahrip etti. İstanbul'a kaçtı.

İstanbul'da malim yok. İstanbul'un bir bölgesinde bos bir arazide kendi ellerimle inşa ettiğim bir evde yaşıyorum. Altı çocuğum var. İstanbul'a geldikten bir yıl sonra, yiyecek alamaz duruma geldim. Ev soguktu. Yakıt için param yoktu. Bir yasını yeni dolduran bir kızım hasta oldu. Annesi onu besleyemiyordu. Burada, evde öldü.⁵⁹

Hastane tedavisi için ödeme yapamayan bazı köylüler tedaviye son vermek zorunda kalıyor. Diyarbakir yakınlarında bir köydeki evini 1992'de terketmek zorunda kalan bir köylü şöyle konuştu: "Bes yasındaki erkek kardesim bronsit tedavisi görüyordu. Hastaneden hastaneye kosturuyorduk. Kız kardesim tifo nedeniyle hastanedeydi. Ailem onu eve götürmek zorunda kaldı. Hastane kayıtlarını çalarak kaçmak zorunda kaldık."⁶⁰

Çok yoksul olanlar "yesil kart" için başvurabilir. Bu kart ücretsiz muayene ve hastane tedavisi hakkı sağlar. Ancak, ücretsiz ilaç hakkı sağlamaz. Olaganüstü Hal Bölge Valisine göre, bölgede yaşayanların yüzde 26'sinin yesil kart alma hakkı vardır.⁶¹ Bununla birlikte, göç ettirilmiş kişilerin çoğu yesil kart almada zorluklarla karşı karşıya kalıyor. Yalnızca yoksulların yesil kart alma hakkı olduğundan, önemli miktarda mülk sahibi gibi görünen köylülerin yesil kart alma hakları olmayabilir. Sağlık masraflarını karşılayabilecek gelir getirebilen bu mülkten koparılmış olsalar bile. Hak kazansalar bile güvenlik güçleri başvurularını engelleyebilir. Çünkü yerel güvenlik amiri dahil olmak üzere, bir dizi resmi görevlinin başvuruyu imzalaması gerekiyor. Bu nedenle, en yakın jandarma komutanının imzasını almak için köylerine sancili bir yolculuk yapmaları gerekiyor. Bir köylü İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne jandarma komutanının başvuru formuna "PKK üyesidir ancak aranmamaktadır" ibaresini yazdığını söyledi.⁶² Diğer

⁵⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 24 Haziran 2001.

⁵⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 23 Haziran 2001.

⁵⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, İstanbul, 11 Temmuz 2001.

⁵⁹ A.g.e.

⁶⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 22 Haziran 2001.

⁶¹ "OHAL bölgesinde her 100 kişiden 26'sinin yesil karttan yararlandığı bildirildi," Turketnet haber ajansı, 11 Subat 2002.

⁶² İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 23 Haziran 2001.

bir köylü yeşil kart alamadı çünkü askerler başvuru dosyasını yırttılar ve onu jandarma karakolundan attılar.⁶³

Yaşlı köylüler yasadıkları koşullardaki değişiklik nedeniyle şiddetli depresyondan ve derin yabancılıktan, işsizlikten kaynaklanan amaçsızlık duygusundan söz ediyor. Yerlerinden koparılmaları sırasında yasadıkları şiddet bu tür semptomları daha da güçlendiriyor. Ülke içinde göç ettirilen kişiler üzerinde yapılan bir araştırma, bu kişilerin yüzde 66'sinin travma sonrası stres bozukluğu ve bunların yüzde 29,3'ünün şiddetli depresyon yaşadığını göstermektedir.⁶⁴ Ailenin cüzi miktardaki giyecek ve kitap masraflarını karşılayamaması veya çocukların sokakta ya da küçük işyerlerinde "çirak" olarak çalışıp kazandıkları az miktardaki paraya gereksinim duyması nedeniyle, çocuklar sık sık okula gönderilemiyor.

Hükümet dışı bir örgüt olan Göç ve İnsani Yardım Vakfı (GIYAV) büyük liman kenti Mersin'de yaşayan göç ettirilmiş kişilere yardım etmeye çalışmaktadır. Bir anne-çocuk grubu kurmuş olup gençler için aksam faaliyetleri düzenlemekte ve otuz çocuğun okul masraflarını karşılamaktadır. Yönetim kurulu üyesi Mehmet Barut, İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunları söyledi:

Bu insanların hayvan beslemekten başka ne eğitimleri ne de meslekleri var. Bu yüzden kent yaşamına uyum gösteremiyorlar. Her şeyden önce buraya göç etmek istememişler. Orta yaşlılar ve yaşlılar depresyona giriyor. Kadınların çoğu eğitimsiz ve Türkçe bilmiyor. Özellikle kadınlar köyde olmayan bir şekilde evlere kapatılmış. Göç ettirilmiş köylülerin hiç bir üretim aracı yok – şimdi bir tüketici statüsüne hapsedilmişler ve yerleşik toplum tarafından parazit olarak algılanıyorlar. Zorunlu göç zararlıydı çünkü insanların topluma olan bağını koparttı.⁶⁵

Belediyelerin zorluğu azaltma çabaları

1990'ların başında kaçan büyük toplulukların yöneldikleri Diyarbakı'ya bağlı Bağlar ilçesi belediye başkanı Cabbar Leygara aynı konuya değindi:

Bu normal bir göç süreci değil – insanlar çarçabuk ayrılmak zorundaydı. Klasik kırdan kente göç örgütlü bir şekilde yapılmıyordu. Şimdiki göçün sarsıntılı niteliği köylüleri hem ekonomik potansiyellerinden hem de köyde sahip oldukları statüden yoksun bıraktı. Köyde zengin ve saygın olan kişilerin sokakta yumurta sattıklarını görüyorum. Çocuklar da etkileniyor çünkü eğitimlerini sürdürüyorlar ve tatmin edici bir şekilde entegre olamıyorlar. Birçok çocuk okul üniforması olmadan okula gidiyor. Bu durum çocukların psikolojisini gerçekten etkiliyor. Şimdi bir sokak çocuğu kültürü oluşmaya başladı: tutkal koklama, yankesicilik. Bazı çocukların mahallelerdeki harabelerde gizlendiklerini fark ettim. Harabeleri yıktırarak zorunda kaldım. Bunun çözüm olmadığını biliyorum ama elimizdeki kaynaklarla ancak bu kadarını yapabiliyoruz.

Deprem sırasında [batı Türkiye'deki 1999 depremi] insanlar mallarını ve eşyalarını yitirdiler ama sosyal çevrelerini kaybetmediler. Bu insanlar ise her şeylerini kaybettiler. Çünkü beklenmedik bir şekilde geldiler. Adapte olamadılar.

Bu insanlar ne köylü ne de kentli. Ortada kalmışlar. Kadınların çok korkunç sorunları var. Burada köyün feodal gelenekleri sürüyor, ama kadınların daha bağımsız olmalarını gerektiren kent baskısı da var. İkilem içindeler. Kadınlar köyde olduğu gibi ineklerinin

⁶³ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakır, 22 Haziran 2001.

⁶⁴ Dr Aytekin Sir, Dr Yener Bayram and Dr Mustafa Özkan, "A preliminary study on PTSD after forced migration (Zorunlu göç sonrasında PTSD üzerine ilk çalışma)", *Turkish Journal of Psychiatry*, 1998, s. 173-180.

⁶⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, 7 Temmuz 2001.

pesinde gidemez. Ama onur geleneği nedeniyle kentte dışarı çıkıp piknige veya alış-verişe de gidemezler. Onsekiz yaşında bir anne evlerine yakın bir klinik açmam gerektiğini söyledi. Çünkü jinekolojik bir sorunu olduğu zaman sorunu kocasına anlatmaktan korkuyor. Gidış geliş için iki dolmuş bileti alması gerekiyor.⁶⁶ İkinci bir kişinin ona refakat etmesi gerekiyor. Sorun para sorunu. Bu nedenle hasta olduğunu söyleyemiyor. Doğum sırasında ölüm olayı çok yaygın. Bu tür ölümler o denli yaygın ki önemsenmemeye başladı. Anneler için bu çok acı bir şey.⁶⁷

Leygara göç ettirilmiş kişilerin kente gelmesi nedeniyle bazı belediyelerin karşılaştığı sorunları anlattı. On yıldan az bir zaman içinde ilçenin nüfusu dört kat artıp 75.000'den 300.000'e çıkmış. "Bu durum eğitimi etkiliyor. Normal olarak her sınıfta 40 çocuk olması gerekiyor, ama şimdi 120 çocuk var. Ayrıca sağlıkla ilgili sorunlar da var. 300.000 kişi için üç sağlık merkezimiz var. Oysa her 10.000 kişiye bir sağlık merkezi olması gerekiyor."

Esas olarak Kürt azınlık mensuplarınca desteklenen HADEP, 1999 seçimlerinde otuzdokuz belediye seçimini kazanmıştı. Hepsinde büyük miktarda göç ettirilmiş kişiler yaşıyor. Maalesef, Türk merkez hükümeti Bağlar'daki gibi HADEP yerli yönetimlerine pek sempatiyle bakmıyor. HADEP görevlilerine göre, İçişleri Bakanlığı asiri derecede olumsuz bir tutum içinde. En kötüsü, daha az yakıcı sorunlarla karşı karşıya olan belediyelerin bile yararlandığı faiz muafiyetini bile reddediyor. Bu da göç ettirilmiş kişilerin yararlanabileceği sosyal ve altyapı projelerinde kronik bir yetersizliğe neden oluyor.⁶⁸

Bazı kentlerde yetkililer göç ettirilmiş köylülere bir miktar konut sağlamış. Ancak bunlar esas olarak eski köy korucuları içindir. Örneğin Van'da yoğunlukla köy korucuları ve ailelerinden oluşan sekizyüz köylüye konut olanı sağlanmış. Bu köylülerin göç ettirilmelerinin nedeni Irak sınırı yakınlarındaki köylerinin PKK saldırılarına karşı korunmasının güç olması. Şehrin dışında yer alan 285 ünitelik Yalim Erez Konutları önemli bir merkezi hükümet yatırımdı. Orada yaşayanlar konutlardan çok memnun. Bununla birlikte, oldukça plansız bir proje olması nedeniyle, bir çok sorunla karşı karşıya. Drenaj sistemi tamamlanmadan önce ayrılan fon bitmiş. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin görüştüğü kişilerin de doğruladığı haberlere göre, en az dört çocuk kis aylarında tasan foseptik çukurunda boğularak ölmüş.⁶⁹ Yalim Erez Konutları sakinlerinin çoğunluğunun mesleği hayvancılıktır. Başka mesleki deneyleri olmadığı için, işsizliğin yüksek olduğu kalabalık bir şehirde geçim sıkıntısı çekmektedirler.

Bu tür konut imkanları sınırlıdır. İnsan Hakları İzleme Komitesi Van'da bile aynı koşullarda köylerinden ayrılan eski köy korucularının Yılmaz Erez Konutları'nda veya başka yerde kalacak yer bulamadığını saptamıştır. Bu köylüler hijyen olanaklarının olmadığı ve tek bir musluktan yararlanan tarım binalarında kalıyordu. Yalim Erez Konutları'nda görüştüğümüz köylüler asil evlerine geri dönmek istediklerini belirtmiştir. PKK saldırılarında kaybettikleri akraba ve dostların kaybı nedeniyle kızgınlıkları vardı, ancak devletin kendilerinden esirgediği bakım ve ilgi nedeniyle de şikayetçiydiler. Bir kişi İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne şunları söyledi: "Köy korucusuyduk, ama tüm köylüler gibi iki taraf arasında sıkışıp kalmıştık. Çatışmalarda otuziki köylümüzü kaybettik. Tek bir gecede 12 kişi kaybettik. Buna karşın, 1995'te Van'a geldiğimiz günden bu yana köy korucusu maasimizi kestiler."⁷⁰

Subat 2001'de patlak veren ekonomik kriz hem belediyelerin hem de göç ettirilmiş kişilerin sorunlarını ağırlaştırdı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in milletvekilleri hakkındaki yolsuzluk iddialarına karşı

⁶⁶ Bir tür ortak taksi.#

⁶⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakır, 26 Haziran 2001.

⁶⁸ Diyarbakır'a bağlı Bağlar ilçesi belediye başkanı Cabbar Leygara ile İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin yaptığı görüşme, Diyarbakır, 26 Haziran 2001

⁶⁹ Adil Harmancı, "Onlara her gün deprem," *Özgür Politika*, 7 Kasım 1999.

⁷⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Van, 3 Temmuz 2001.

tavrini elestirmesi üzerine Milli Güvenlik Konseyi toplantısını terkeden Basbakan Bülent Ecevit bir skandala neden olmuştur. Bunu izleyen yirmidört saat içinde, yatırımcıların ellerindeki Türk Liralari Dolar ve Euro'ya çevirmeye başlaması üzerine, borsa endeksi yüzde 14 düştü ve merkez bankası döviz rezervlerinin beste-birini kaybetti. Sağlam olmayan ekonomi ciddi bir sarsıntı geçirdi ve fiyatlar arttı. İsten çıkarmalar, göç ettirilmiş kişilerin sigortasız olarak çalıştıkları yiyecek yerleri ve inşaat sektörünü ciddi bir şekilde etkiledi. Ekonomik kriz ortamında, köylülerin geri dönüş isteği daha da artıyor. Köyde en azından kendilerine yiyecek ve konut sağlayabilirlerdi. Kırsal alanda ciddi bir şekilde azalan silahlı çatışmalar bu seçeneği gerçekçi bir seçenek yapabiliyordu.

Suriye hükümetinin PKK'nin kurucusu ve lideri Abdullah Öcalan'ı 1998'de sinirdisi etmesinden sonra, PKK saldırıları zaten azalmaya başlamıştı. Avrupa'da kendisini kabul edecek bir ülke bulma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Öcalan özel Türk ekiplerince Kenya'da tutuklandı ve yargılanmak üzere Türkiye'ye getirildi. İstanbul yakınlarındaki İmroz adasında kurulan bir mahkeme kendisini idama mahkum etti. Kendisi hala İmroz adasında hapis yatmaktadır.⁷¹ Yetkililerin idam cezasını infaz etmesi doğrultusunda adım atmasına gerekçe vermemek için, PKK saldırılarını daha da azalttı. 1999'da Türkiye'de ateskes ilan etti. Nisan 2002'de PKK partisi olarak kendini feshetti ve Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) kurulduğunu, siddete dayalı olmayan yöntemler izleyeceğini açıkladı. Bununla birlikte, örgütün Kuzey Irak'ta hala 5,000 kişi civarında bir silahlı güce sahip olduğu tahmin edilmektedir.⁷²

Yeni yönelimi kabul etmeyen muhalif gruplar ve Irak'a gitmek için sınırı geçen bazı üyeler zaman zaman güvenlik güçleriyle çatışmaktadır. Fakat daha önceki on yıla göre, kırsal alandaki politik siddet ihmal edilecek kadar önemsizdir. Haber kaynakları 1994'te PKK ile güvenlik güçleri arasında 3.300 çatışma olduğunu belirtirken, 2001'de yalnızca elli çatışma meydana gelmişti. Basbakan yardımcısı Mesut Yılmaz durumu dramatik bir şekilde değıştirmeyi teyit etmektedir: "Geçmişte terörizm nedeniyle bazı adımları atamıyorduk. Bugün terörizmin düzeyi sifirdir. Daha önce planladığımız ve hedeflediğimiz adımları atmanın zamanı gelmiştir."⁷³

Eğer Güneydoğuya bir nevi barış geldiye, köylülerin evlerine dönmesi için herhangi bir mesru engel olmamalıdır.

TUTARSIZ GERİ DÖNÜS İSTATİSTİKLERİ

Hükümetin resmi istatistiklerine bakılırsa, köylülerin büyük ölçüde evlerine döndüğü izlenimi edinilir. Ancak, iyimser istatistikler birbirini izledikçe, rakamlar birbiriyle çelişmeye başladı. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Göç-Der'e gönderdiği ve Mayıs 2001'de alınan tarihsiz bir mektup, 220 yerleşim biriminin geri dönen 26.433 kişi tarafından yeniden iskan edilmekte olduğunu belirtmektedir. Fakat Diyarbakır'ın Saklat köyündeki bir törende 7 Ağustos 2001 tarihinde konuşma yapan Olaganüstü Hal Bölge Valisi Gökhan Aydiner yalnızca 18,600 kişinin döndüğünü belirtmiştir.⁷⁴ Kasım 2001'de, İçişleri Bakanlığı son yedi ay içinde 30.334 kişinin döndüğünü belirtmiştir.⁷⁵ Hükümet kaynaklarının ABD Disisleri

⁷¹ Türkiye idam cezasını barış zamanında, 2 Ağustos 2002'de kaldırdı. Abdullah Öcalan'ın cezası ömür boyu hapse çevrildi.

⁷² Reuter, 6 Şubat 2002.

⁷³ Institut Kurde, Information and Liaison bulletin (Kürt Enstitüsü Enformasyon ve Liyezon Bülteni, 184-185, Temmuz/Ağustos 2000.

⁷⁴ Cumhuriyet, 15 Ağustos 2001.

⁷⁵ Hürriyet, 24 Kasım 2001.

Bakanligina verdikleri bilgilere göre de, 1999 sonuna kadar 26.841 kişi,⁷⁶ Haziran 2000 ile Aralık 2001 arasında 35.513 kişi olmak üzere toplam 61.994 kişinin döndüğü ortaya çıkmaktadır.⁷⁷

3 Nisan 2002 tarihinde, Olaganüstü hal Bölge Valisi Gökhan Aydiner köylülerin 406 köy ve 164 mezraya geri dönüş yaptığını belirtmiştir.⁷⁸ 12 Mart 2002 tarihinde ise, İçişleri Bakanlığı köylülerin 294 köy ve 159 mezraya geri dönüş yaptığını belirtmekteydi.⁷⁹

Yalnızca tutarsız olmaları nedeniyle değil, aynı zamanda köylülerin geri dönüş yaptığı yerleşim birimlerinin listesini vermemesi nedeniyle de, istatistikler geri dönüş sürecini değerlendirme açısından yetersizdir. Detaylı listeler, gözlemcilerin hükümet iddialarıyla gerçek durumu karşılaştırmasına olanak verirdi. Aynı zamanda, geri dönenlerin çoğunun koruculuk sistemine kaydolanlardan oluştugu yolundaki köylü iddialarının doğruluğunu sinamayı olanaklı kılardı. Kısmi bilginin nasıl karışıklık yaratabileceğinin en iyi örneği, Bingöl valisinin Göç-Der'e gönderdiği 27 Mayıs 2001 tarihli mektuptur. Bu mektupta, Bingöl vilayetinde 570.000 ABD dolarının geri dönüşle ilgili olarak harcandığı belirtilmektedir. Bu miktarın esas olarak yol yapımına harcandığı ve Bingöl'de geri dönenlerin çok az sayıda olduğu olduğu biliniyor.⁸⁰ 25 Ekim 2001 tarihinde, İnsan Hakları İzleme Komitesi geri dönüş istatistikleri konusunda Türk hükümetinden detaylı bilgi istedi (bknz. Ek), ancak herhangi bir yanıt almadı.

Bağımsız istatistikler geliştirme çabaları başarısız kalmıştır. Merkezi hükümet, Diyarbakir belediyesinin göç ettirilmiş kişilerin sayısı, koşulları ve beklentileri konusunda güvenilir istatistikler toplama girişimini engellemiştir.⁸¹ Devlet İstatistik Enstitüsü belediyenin göç ettirilmiş kişilere dağıtılacak bes sayfalık anket yöntemini onaylamış, ancak İçişleri Bakanlığı bu çalışmayı yasaklamıştır. Yasaklama nedeni, anketin göç nedenleriyle ilgili olarak içerdiği sorulardır ve bu sorulardan birisinin "güvenlik güçleri baskısı"ni seçmeli nedenlerden birisi olarak saymasıdır.⁸²

Analiz edilebilir istatistiklerin yokluğu karşısında gerçekten geri dönenlerin sayısı hakkında doğru tahminler yapmak olası değildir. Hükümetin en iyimser rakamları kabul edilse bile, göç ettirilmiş kişilerin yalnızca yüzde on ile yirmisi arası dönüş yapmıştır. Göç ettirilmiş kişilerle yakın ilişki içinde olan Göç-Der ve İnsan Hakları Derneği gibi hükümet dışı örgütler, hükümetin çeliskili istatistiklerinin abartmalı olduğuna, kalıcı olarak geri dönenlerin sayısının çok daha az olduğuna inanmaktadır.

KÖYE DÖNÜS VE REHABILITASYON PROJESİ

1995'ten bu yana, Türk hükümeti birkaç geri dönüş projesi geliştirdi. Ama bunların tümü fon yokluğu ve yetersiz politik tutku nedeniyle çarpık kalmıştır.⁸³ Bu girişimlerin görünen ana amacı, dilekçe yazan

⁷⁶ US State Department (ABD Disisleri Bakanlığı), *Report on Human Rights Developments (İnsan Haklarıyla İlgili Gelişmeler Üzerine Rapor)*, 2000.

⁷⁷ ABD Disisleri Bakanlığı, *Report on Human Rights Developments (İnsan Haklarıyla İlgili Gelişmeler Üzerine Rapor)*, 2001.

⁷⁸ Olaganüstü Hal Bölge Valiliği basın açıklaması, 3 Nisan 2002 (<http://www.ohal.gov.tr/bb.htm>).

⁷⁹ "İçişleri Bakanı: 475-500 'Güneydoğu'da silahlı Teröristler Var" Anadolu Haber Ajansı, 12 Mart 2002.

⁸⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi, Bingöl IHD başkanı Ridvan Kızgın ile telefon görüşmesi, 12 Eylül 2002.

⁸¹ *Milliyet*, 26 Subat 2001.

⁸² Nisan 2002 tarihli çalışma, "Göç Kavramının Sosyolojik Analizi, Türkiye'deki Göç Hareketleri ve Sonuçları", (yukarıda a.g.e.). Rapor edilen örneğin yüzde 83,7'si göç ettirilmenin ana nedeninin olaganüstü hal idaresi ve güvenlik güçleri olduğunu belirtmiştir.

⁸³ 1996'ya kadarki inisiyatiflerin inceleyen çalışma için, İnsan Hakları İzleme Komitesi raporuna bakınız. *Turkey's failed policy to aid the forcibly displaced in the southeast (Türkiye'nin güneydoguda zorla göç ettirilmiş kişilere yardım eden politikasının iflasi)*, Haziran 1996.

köylülerin ve yabancı diplomatların sorularını bertaraf etmektir. Bertaraf edilmek istenen diğer bir olgu da, boş arazileri işgal edip burada geçekundu kuran köylü akımı karşısında tedirgin olmaya başlayan metropoliten belediyelerin ve halkın baskisidir.

Tansu Çiller'in hükümeti Kasım 1994'te bir "Merkez Köy Projesi" ilan etti. Fakat, Avrupa Konseyi'nden finansman desteği alınmayınca, bu proje belirsiz bir tarihe ertelendi. 1995'te "Köye Dönüş Projesi" ilan edildiğinde, İnsan Haklarından sorumlu Bakan Algan Hacaloglu proje üzerinde çalışan arkadaşlarından göç ettirilmiş kişilerin sorunlarının çözümü için samimi çaba harcamalarını istemisti. "Sırf Avrupa Parlamentosu'nu ikna etmek için sahte, suni girişimlere dur demeliyiz," diyordu.⁸⁴ Ancak, yaklaşık bir yıl sonra, Diyarbakır valisi su itirafı yapmak zorunda kalmisti: "çok üzücüdür ama, o günden [projenin açıklandığı günden] bu yana hiç bir şey yapılmadı ve proje yalnızca kağıt üzerinde kaldı."⁸⁵

Hükümetin göç ettirilmiş kişilerle ilgili en son girişimi, Mart 1999'da açıklanan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesidir. Başbakanın bu projeyi basına sunması, kötü kaderli "Köye Dönüş Projesinin" sunulmasına benziyordu: "Proje çerçevesinde, köylere dönmek isteyen aileler saptanacak, köylere altyapı hizmetleri tamamlanacak, ailelerin emek gücü katkılarıyla konut yapımı hızlandırılacak ve sağlık ve eğitim gibi sosyal tesisler tamamlanacaktır. Amaç, yerli halkın yaşam standartlarını yükseltmektir. Ayrıca, bu ailelerin geçimlerini sağlamasına yardım etmek üzere, arıcılık, çiftçilik, hayvancılık, el zanaatları ve halıcılık gibi faaliyetler desteklenecektir."⁸⁶

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin bilgilerine göre, üç yıl önce başlatılmasına karşın, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'yle ilgili olarak mevcut olan ve kamuya açık olan tek bilgi bundan ibarettir. Yüzbinlerce vatandasa hizmet verecek büyük çaplı bir kırsal kalkınma projesi olması beklenen projenin amaçları, yöntemleri, kaynakları veya programı hakkında yazılı hiç bir bilgi bulunmadığı dikkate alınır, hükümetin proje konusunda ne denli ciddi olduğu tartışmaya açıktır. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin ilişkiye geçtiği ve Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ni uygulamakla görevli yetkililer, ne bir rapor ne de proje özeti ibraz edebilmiştir. Ne ülke içinde göç ettirme alanında önde gelen hükümet dışı örgütlere (GIYAV, Göç-Der, İHD) ne de kırsal alandan gelen göçler nedeniyle zor durumda kalan belediyelere Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin amaç ve içeriği konusunda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Yazılı bilginin olmaması, İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin aslında bakanlıklar arasında esgüdümlü ve büyük çaplı bir proje olmadığı, milletvekilleri, gazeteciler ve hükümetler arası örgütler tarafından yöneltilecek sorulara karşı adı anılacak gevsek bir proje olduğu doğrultusundaki izlenimini güçlendirmektedir.

Göç ettirilmiş bazı köylüler Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin, üstü kapalı bir şekilde kendilerini esas köylülerden uzak tutmaya yönelik ve zorunlu yeniden yerleştirme projesi olduğundan kuskulanmaktadır. Bu kuskular, Başbakan Ecevit'in Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin açıklanmasından dört ay sonra Temmuz 1999'da meclise sunduğu konut yasası taslağıyla birlikte artmıştır. Yasa taslağı, daha önce göçebe yaşayanların, dışarıdan gelen Türk kökenli göçmenlerin ve ülke içinde güvenlik güçlerince göç ettirilmiş bulunan kişilerin konutlandırılmasını öngörmektedir. Ancak, gösterilen yere gitmeyi reddedenlerin yeniden konutlandırılmayla ilgili tüm haklarını kaybedeceğini de hükme bağlıyor. Yasa taslağının 13ncü maddesi "milli güvenlik nedeniyle" kimlerin göç ettirildiğine Bakanlar Konseyi'nin karar vereceğini ve bu kararın Milli Güvenlik Konseyi'nden alınan önerilere uygun olacağını hükme bağlıyor. Madde 14 ise sunları içeriyor: "[göç ettirilmiş olanlar] Başbakanlığın belirttiği

⁸⁴ Ayşe Sayın, "Köylere güvenli dönüş arayışı" *Cumhuriyet*, (İstanbul), 7 Temmuz 1995, s. 4.

⁸⁵ Oya Ayman Biber, "Köye Dönüş projesi Fiyasko," *Yeni Yüzyıl*, 16 Nisan 1996, s. 5.

⁸⁶ Başbakanlığın yayınladığı basın bildirisi, www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/newspot/1999/mar/News3-4.htm, Mart 1999 [Kasım 2000'de ziyaret edilmiştir].

yerlerde yasamayi reddedenlerin tüm [konutlandırılma] haklari yerel konutlandırma komisyonunca iptal edilecektir. Bu durumda olan aileler ikinci bir basvuru yapamaz.”⁸⁷

Haziran 2001’de İnsan Haklari Izleme Komitesi Köye Dönüs ve Rehabilitasyon Projesi’yle ilgili olarak Basbakanliktan bir toplantı talebinde bulundu. Talebin yazili olarak yapılması gerektiği belirtildi. Ekim 2001’de İnsan Haklari Izleme Komitesi Basbakanliga mektup yazıp Köye Dönüs ve Rehabilitasyon Projesi hakkında bazı sorular yöneltti. Herhangi bir yanıt alınmadı. (Ek A’ya bakınız)

Türk politik hayatında politikacıların yoksul ve sömürülen köylü adına bir şeyler yapar gibi görünmesi hep önemli bir gereklilik olmuştur. Bu nedenle, göç ettirilmiş kişilerle ilgili sorularla karsılaştıklarında, bakanlar ve hükümet görevlileri hep Köye Dönüs ve Rehabilitasyon Projesi’ne atıf yapmakta ve çok sayıda kişinin hükümet desteğiyle döndüğüne isaret eden istatistikler vermektedir. Gerçekte, ortaya atıldığından bu yana geçen üç yıl sonunda bu proje de bir önceki proje gibi yalnızca “kagıt üzerinde” kalmıştır. Simdiye kadar, proje bir fizibilite çalışmasından ileri gidememiştir.

SORULARA YANIT VERMEYEN FİZİBİLİTE ÇALIŞMASI

Basbakanlık Köye Dönüs ve Rehabilitasyon Projesi’nin yönetimini büyük ölçekli Güneydogu Anadolu Projesi’ne (GAP’a) devretmiştir.⁸⁸ GAP İnsan Haklari Izleme Komitesi’ne Köye Dönüs ve Rehabilitasyon Projesi’ni hakkında yazılan herhangi bir özeti verememiştir. Ancak, GAP görevlileri projeye katkıları konusunda İnsan Haklari Izleme Komitesi’yle konuşmayı kabul etmekle memnuniyet ifade ettiler. GAP’in Sanliurfa’daki merkezinde 9 Temmuz 2001 tarihinde yapılan görüşmede, tarımsal ve sosyal projeler grup müdürü Mehmet Açıkgöz ve tarım iktisatçisi Handan Giray İnsan Haklari Izleme Komitesi’ne Köye Dönüs ve Rehabilitasyon Projesi’nin 1997’de, valilerin kendi inisiyatifleriyle geri dönüs projeleri oluşturmaya ve hükümetin daha tutarlı ve esgüdümlü bir yaklaşım benimsemeye karar verdiği bir dönemde başlatıldığını söylediler.⁸⁹

Dönüs programı hazırlamakla görevlendirildikten sonra GAP sorunun boyutları konusunda daha fazla bilgi toplamayı gerekli gördü. Bu amaçla, bir fizibilite çalışması hazırlanması için ihale açtı. İhale’yi Türk Sosyal Bilimler Derneği⁹⁰ (TSBD) kazandı. Bu dernek, hükümetdisi bir örgüt olup muhtelif alanlarda sosyal bilim araştırmaları yapmaktadır. Temmuz 2001’de GAP Mart 2002’de sonuçlanması beklenen fizibilite çalışmasının bitirilmesini bekliyordu ve bu doğrultuda TSBD’ye yardım ediyordu. Ekim

⁸⁷ Basbakanlıkça Millet Meclisi’ne sunulan Konut Yasası Taslağı, 5 Temmuz 1999, no. B.02.0.KKG/196-342/2895.

⁸⁸ GAP Basbakanliga bağlı bir kurum olup Güneydogu Anadolu’daki büyük ölçekli hidro-elektrik ve sulama projelerinin esgüdümünden sorumludur. "Bu programın amacı, bölgesel kalkınma planlamasını, proje yönetim ve uygulamasını teşvik etmek ve böylece yerli kapasiteleri güçlendirip kalkınma sürecine katmaktır. Program bu amaçları ekonomik ve toplumsal kalkınmayla ilgili ve Güney Dogu Anadolu illerinde yerel düzeyde uygulanan bir dizi proje aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bölgesel kalkınmayla ilgili zorluklar, özellikle kalkınma planlamasının ve yatırımların sağlam bir katılım mekanizması üzerinde temellendirilmesi görevi, hala gündemdedir. UNDP’nin rolünün güçlendirilmesi daha çok sürdürülebilir ve katılımcı yerel kalkınma projeleriyle sonuçlanacaktır. UNDP desteğiyle, programın ortakları proje tasarımında zayıf grupları daha fazla hedefleyecektir. Böylesi bir durum, Toplumsal Kalkınma için Dünya Zirvesi (TKDZ) [World Summit for Social Development (WSD)] hedeflerinin sözkonusu programlara entegre edilmesini ve programca desteklenen yüksek sayıdaki faaliyet ile alt-proje arasında bağ kurulmasını kolaylaştıracaktır. Bu da daha fazla sayıda ölçülebilir etkiye olanak verecektir." (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu Yürütme Komitesi [U.N.D.P/U.N.PF], 13 Aralık 2000, Türkiye için ilk işbirliği çerçevesi (2001–2005), DP/ÇF/TUR/1, para. 29)

⁸⁹ İnsan Haklari Izleme Komitesi’yle görüşme, 9 Temmuz 2001.

⁹⁰ Türk Sosyal Bilimler Derneği

2002’de, proje verilerinin çoğunluğu ve fizibilite planı GAP’a teslim edilmiştir. Ancak, bazı haritalandırma çalışmaları halen tamamlanmamıştır.⁹¹

TSBD başkanı Profesör Oğuz Oyan fizibilite çalışmasını “fazla harcama yapmadan izlenecek standart bir yaklaşım, pratik bir çaba” olarak tanımlıyor.⁹² Proje üzerinde çalışan personel, veri toplamaya ve köylerin gelecekteki yeniden insani için bir model sunmaya yönelik ve bir yıl süreli bir görev yüklenmiştir. İl merkezlerinde bulunan göç ettirilmiş kişilerle görüşmüş ve daha detaylı çalışma için bosaltılmış üçyüz köylük bir listeden yüz köy seçmiştir. Profesör Oyan yüz köyün daha detaylı çalışma için seçildiğini, bu sayının yeniden iskan için uygun olan köyleri temsil etmediğini vurguladı. İlk yüz köylük listeden her bir vilayet için birer köy seçilmiş ve bu köylerden her biri için Dernek büyük ölçekli haritalar üzerinde yeniden inşaa planları geliştirmektedir. Profesör Oyan’a göre, planlar ana olarak yeniden insanın fiziksel yönleri – yani evlerin düzenine ve elektrik, su, yol, kanalizasyon gibi altyapı yatırımları – üzerinde odaklanmaktadır. Bu anlamda, uygulama detaylarına pek inmemektedir.

Yapılması mümkün önerilere temel olmak üzere somut veri toplanması övülecek, doğru ve çok daha önce benimsenmesi gereken bir yaklaşımdır. Daha önceki projelerin tersine, TSBD gereksinimlerini saptamak için en azından göç ettirilmiş kişilerle konuşma zahmetine katlanmıştır.⁹³

Bununla birlikte, fizibilite çalışmasının göç ettirilmiş kişilerin çoğunluğunun çıkarlarına hizmet edip etmeyeceği açık değildir. Profesör Oyan, Başbakanlık ve GAP’ın fizibilite çalışmasının referans koşulları konusunda detaylı bilgi vermediğini söylemiştir. Ancak, bir çok zimni varsayım ve dikkate alınmayan etmen nedeniyle, araştırmanın tek taraflı kalma riski vardır.

Her şeyden önce, proje en temel soruları yanıtsız bırakmaktadır: göç ettirilen kaç kişi vardır? Göç ettirilme nasıl olmuştur? Bu kişiler kimlerdir? Meclis Göç Komisyonu 378.335 göçmen olarak verilen resmi rakamın güvenilirliğine kşku düştürmüştür. Bu rakamın “sorunlu” ve düşük bir tahmin olduğunu belirtmiştir. Göç-Der rakamın 1,7 milyon olduğunu tahmin etmektedir. TSBD hükümetin göç ettirilmiş kişilerin eksiksiz kaydını tutup tutmadığını bilmiyor. Göç ettirilmiş kişilerin sayısıyla ilgili bu bilgilerin yokluğu karşısında, yeniden inşaa için hükümetin nasıl etkin bir bütçe belirleyeceğini anlamak mümkün değildir. Göç ettirilmiş kişilerle ilişki kurmak için gerekli bilgiler olmadan, hükümet kurumları bilgi toplamak için bu kişilerle ne iletişim kurabilir ne de varolan politikalar ve potansiyel yararlar hakkında bu kişileri bilgilendirebilir.

Hükümet göç ettirmenin esas koşullarını gözardı ederse, tam tazminat verme sorumluluğunu da gözardı eder. Yukarıda da belirtildiği gibi, B.M. Yölgösterici İlkeleri hükümetin mal ve mülkleri tam olarak iade etmesi, bu mümkün değilse, göç ettirilmiş kişilere uygun tazminat veya başka adil tazmin biçimleri sağlaması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle yapılan toplantıda, Profesör Oyan, Türkiye’nin mali durumu karşısında bu tür bir tazmin olanacağı konusunda süpheli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, fizibilite çalışmasının B.M. Yölgösterici İlkeleri ışığında yapılmadığını, derneğin tahsis edilen çalışmayla “insan hakları açısından ilgilenmiyoruz, ama insan hakları konusunda duyarlı” olduklarını eklemiştir.⁹⁵

⁹¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi, Profesör Oyan’la telefon görüşmesi, 15 Ekim 2002.

⁹² İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Ankara, 10 Temmuz 2001.

⁹³ İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne gönderdiği 24 Aralık 2001 tarihli mektubunda, Profesör Oyan TSBD’nin Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi için yaptığı çalışmanın “esas olarak bir araştırma ve planlama projesi” olduğunu ve bu çalışmanın “bulgularının daha kapsamlı uygulama için kılavuzluk yapabileceğini” belirtmektedir. Ayrıca, katılımın TSBD için çok önemli olduğunu ve 1.097 hanehalkı reisi veya temsilcisiyle konuştuklarını eklemiştir..

⁹⁴ İlke 7 ve 29.

⁹⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Ankara, 10 Temmuz 2001.

Arastirma için seçilen örneğin temsili olmaması, tek taraflı olması mümkündür. TSBD'nin sunacağı plan göç ettirilmiş kişilerle yapılan görüşmelere dayalı olacaktır. Görülen bu grup tüm göç ettirilmiş kişileri temsil edebilen bir grup değilse, varılacak sonuçlar yanıltıcı olacaktır. TSBD görüşme yapılacak köylülere ve model olarak araştırılacak yerleşim birimlerini valilerin verdiği liste ve dilekçelerden derlemiştir. Açık ki, valilerin PKK eylemleri nedeniyle göç eden ve köy korucusu veren köylerle ilişkisi, güvenlik güçlerince göç ettirilen ve köy korucusu vermeyen köylerle olan ilişkisinden daha iyidir. Yetkililerin daha az tercih ettiği köylerin pilot çalışmaya dahil edilip edilmediği sorulduğunda, Profesör Oyan, "İlgili valinin yeniden yerleşim için uygun görmediği bir köy için plan geliştirmemiz elbette anlamsız olurdu," söyledi.⁹⁶

Türkiye'nin güneydogusundaki köyler küçük yerleşim birimleri olan mezralarla çevrili büyükçe bir yerleşim biriminden oluşmaktadır. İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle konuşmayı kabul eden devlet yetkilileri, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin yazılı olmayan önceliğinin bu küçük yerleşim birimlerini ortadan kaldırma olduğunu ortaya koymuştur. Van valisi yardımcısı bu konuda doğru doğru konuştu: "Mezraya sıcak bakmıyoruz."⁹⁷ Sağlık, posta, su ve elektrik hizmeti sağlamanın maliyeti göz önüne alınca, uzak olan mezraların yeniden iskan edilmesinin iyi bir yatırım olmadığını belirtti. Hem valisi yardımcısı hem de başka yetkililer ayrıca bu birimleri korumanın zor olduğunu belirttiler. Açık ki, iletişim kanallarına yakın büyükçe bir yerleşim biriminin askeri kontrolü daha kolaydır. Yetkililerin güvenlik kaygıları mesru olabilir (ya da, son dört yılın huzuru dikkate alınırsa, olmayabilir). Fakat bu politikanın göç ettirilmiş köylülerin görüşü alınmadan belirlendiği anlaşılmaktadır. Hükümet, "geri dönüş" projesi olarak sunulan bir projeye, güvenlik nedenleriyle uzak yerleşim birimlerini kapatmak gibi yeni bir devlet istemini gizlice sokmaya çalışıyor.

TSBD'ye mezralardaki evlerine dönmek isteyenlerin engellenip engellenmeyeceğini sorduk. Van valisi yardımcısı gibi, TSBD de kimsenin zorla engellenmeyeceğini, ancak bu uzak yerleşim birimlerinin devlet desteği kazanmasının pek olası olmadığını belirtti. Su anda birçok mezra sakinine geri dönüş izni verilmemektedir. Gelecekte su seçeneklerden birini seçmek zorunda kalabilirler: merkez köyde devletin kiracısı olarak yaşamak ve tarlaya gitmek için ek yolculuk yapmak (ki bu, tarlası bir kaç kilometre uzakta olanlar için pratik bir çözüm değildir); hiç bir yardım almadan tahrip edilmiş mezraya dönmek; ya da her türlü geri dönüş umudunu terk edip kentteki yoksul yaşamı sürdürmek.

Fizibilite çalışmasını "pratik" bir program olarak tanımlamayı anlayabiliriz. Ancak, bu durumda, hükümetin TSBD'ye bu program için hiç bir bütçe vermemesini veya herhangi bir bütçe tahmini yapmasını istememesini nasıl açıklamak gerekecek? (Böyle bir istem olmamasına karşın, Profesör Oyan TSBD'nin bir bütçe hazırlamayı düşündüğünü belirtti.)⁹⁸ Bütçeyle ilgili bilgilerin yokluğu, masraflardan kaçınma amacıyla uyusmamaktadır (amaç, bütün masraftan kaçınmak değilse), ve hükümetin uygulamayla ilgili kararlılığı konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Son olarak, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi o denli yavaş ilerliyor ki, projenin göç ettirilmiş kişilere herhangi bir pratik yarar getirip getirmeyeceği konusunda şüpheler duyulmaya başlandı. TSBD ilk alan çalışmasını 2002 Mart'ında bitirmeyi planlamıştı (ki bu Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin ilk ortaya atılmasından sonra beş yıl demektir). Daha sonra, yüz köyle ilgili değerlendirmeler ve oniki model köye geri dönüşün nasıl sağlanacağı konusundaki öneriler bildirilecek. Bu oniki köy, olağanüstü hal bölge valisinin yaptığı köy tahmininin (820) yüzde 12'si, mezralar dahil tüm yerleşim birimlerinin ise (2,345) yüzde 3'ü kadardır. Bundan sonra ilgili bakanlıkların tüm programın nasıl uygulanacağı konusunda düşünmeye ve kaynak konusunda pazarlık yapmaya başlayacağı tahmin ediliyor. Kapsamlı ve tam olarak

⁹⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Ankara, 10 Temmuz 2001.

⁹⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Van, 29 Haziran 2001.

⁹⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Ankara, 10 Temmuz 2001.

finanse edilmiş programları uygulanmaya başlayınca kadar, köylüler evlerinden ve geçim kaynaklarından koparılmış kalacaklar. İnsan Haklarıyla ilgili Meclis Komisyonu İçişleri Bakanlığının Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamındaki 1999 hedeflerinin 1,017 ailenin geri dönüşü olduğunu belirtmektedir.⁹⁹ Bu hızla, Göç-Der'e dilekçe yazan 10,539 ailenin tümünün evlerine dönmesi için on yıldan fazla beklemeleri gerekecek. Ya da, yaygın olarak kaygılanıldığı gibi, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi az sayıda ve seçilmiş bazı yerleşim birimleriyle sınırlı tutulacaktır.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin oniki model köyü çizim masasına getirmesi bes yıl sürdü. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, bu köylerin koruculuk geçmişi nedeniyle hükümetin tercih ettiği köyler olması büyük olasılıktır. Yerel valilerle ve güvenlik güçleriyle özel ilişki içinde olmayan diğer köylülerin Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nden hiç bir şekilde yararlanmamaları, hatta hiç bir zaman geri dönmemeleri, sasirtici bir sonuç olmayacaktır.

YENİDEN YERLESTİRME PROJELERİ

Göründüğü kadarıyla, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi mezra sakinlerini daha büyük merkezi yerleşim birimlerinde yerleştirmeye çalışacaktır. Bu durumda, bir çok köylü için huzursuzluk kaynağı olacaktır. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin görüştüğü tüm köylüler kendi evlerine geri dönmek istediklerini belirtmiştir. Doğal olarak, bu insanların kendi topraklarıyla olan bağları güçlüdür. Ayrıca, tanımadıkları kişilerle (özellikle rakip asiretlerin egemen olduğu yerleşim birimlerinde) oturmak istememektedirler. Tarlalarına ve otlaklarına uzun yolculuklar yapmaları da pratik bir yöntem değildir. Yeniden yerleştirme birimlerindeki toprak dağılımı da tatmin edici olmayabilir. Son olarak, yeniden yerleştikleri birimlerdeki toprağın tam sahibi olamama gibi kaygıları vardır.

Bunlara karşın, hükümet geri dönüşten çok yeniden yerleştirme öngören ve kafa karıştıracak kadar farklı projelerle köylülerin karşısına çıkmaktadır: “merkez köyler”, “cazibe merkezleri”, “köykentler,” vs. 23 Temmuz 2000 tarihinde, Anadolu Ajansı başbakan yardımcısı Mesut Yılmaz'ın Diyarbakır, Bingöl, Sırtak, Batman, Hakkari, Tunceli, Bitlis, Van, Mus, Siirt ve Kars'ta 2.850 aile için bir Acil Uygulama Projesi'nden söz ettiğini bildirmisti. Temmuz 2001'de, İnsan Hakları İzleme Komitesi bu illerin yedisinden göç ettirilen elliyi askin köylüyle görüştü. Bu köylülerin hiç birisi ne Acil Uygulama Projesi'ne dahil edilmiştir ne de dahil edilen bir akraba veya tanıdık bilmektedir. Bu tür girişimleri saran sis perdesi nedeniyle, projelerin birbiriyle ilişkisi, bu projelerden kimlerin yararlanacağı, amaç, hedef ve bütçelerinin ne olduğu açık değildir. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin görüştüğü hükümet yetkilileri ne bu değişik projelerin eksiksiz bir tanımını ne de yasal temelleriyle ilgili belgeleri verebilmiştir. İnsan Hakları İzleme Komitesi Ekim 2001'de Başbakan'a mektup yazıp bu projelerle ilgili açıklama istemiş, ancak hiç bir yanıt almamıştır.

Merkez Köyler

Diyarbakır'da İslamköy ve Çüngüs'te; Bingöl'de Karlıova'da; Erzurum'da Karayazi'da; Sırtak'ta Basagaç'ta ve Van'ın Çatak ilçesindeki Konalga'da birçok “merkez köy” kuruldu.¹⁰⁰

Van milletvekili Hüseyin Çelik, yerleşime açıldıktan kısa bir süre sonra Konalga köyünü yerel gereksinimlere uygun olmamakla eleştirdi.¹⁰¹ Köylülerin topraklarından bu denli uzak yaşamaktan ve yetersiz tarımsal binadan dolayı memnun olmadıklarını belirtti. Ayrıca, köylülerin bu tür yerleşim birimini asiret seflerinin etkisiyle kabul ettiklerini ekledi. Asiret sefi bir korucu ekibinin basında bulunmaktadır ve

⁹⁹ İnsan Haklarıyla ilgili Meclis Komisyonu'nun 5 Aralık 2000 tarihli ve 00737 sayılı mektubu.

¹⁰⁰ “Merkez köyler”, *Aksam*, 1 Ocak 2002.

¹⁰¹ *Turkish Daily News*, 4 Eylül 2000.

muhtarın karesidir. 2001 Temmuz'unda İnsan hakları İzleme Komitesi Kongala'yi ziyaret etti. Köy sık görünömlü olup 383 evde 2.300 kişiyi barındırmaktadır. Evlerde su ve kanalizasyon sistemi vardır. Halıcılık öğretme atölyesi dahil, köyde bir iş yaratma programı da mevcuttur. Ayrıca, binlerce ceviz ağacı fidanı dikilmiştir.

Çelik'in en azından bazı köylülerin Konalga'da yaşamak için zorlandığı yolundaki iddiası bir köylüyle yaptığımız görüşmede doğrulanmıştır (söz konusu kişi misilleme korkusu nedeniyle adının gizli tutulmasını istemiştir). Köylü, ailesinin Konalga'da tüm sakinlere verilen evi ve bedava koyunları kabul ettiğini belirtti. Bu yardımlardan yararlanmak için, ilgili valice tutulacak büyük meblağlı bono imzalamaları gerekmişti. Aile ise boşaltılmış Konalga köyündeki evlerine gidip orada yerleşmek istemişti. Orası tarlalarına daha yakındı. Köy korucularının sefi yeni yerleşim biriminde yerleşmelerini istiyordu. Karsi çıktıklarında, eski evlerinin elektrigini kestirdi, askerler de evlerini yaktı. Tekrar Konalga'ya dönmek yerine, aile tekrar Van'a geldi. Valinin mahkemeden aldirdığı haciz kararını gördüklerinde soka ugradılar: kendilerine verilen koyunlar ve boş duran ev için yaklaşık sekiz bin dolar ödemeleri isteniyordu.

İnsan Hakları İzleme Komitesi muhtara köylülerin para cezası ödmeden Konalga'dan ayrılıp ayrılamayacaklarını sordu. Muhtar, köylülerin "iyi niyetle hareket ettikleri sürece" köyde yerleşme veya köyden ayrılma konusunda serbest olduklarını söyledi. Ayrıca, köylülerin topraklarının köyden yedi kilometre kadar uzak olabileceğini de belirtti. Bu ifade, Hüseyin Çelik'in konsantre yerleşim düzenlemesinin tarımla uğrasan bir toplum için uygun olmadığı yolundaki görüşlerini doğrulamaktadır. Konalga aslında karma bir ekonomiye sahiptir. 163 korucusunun korucu maaşlarının ceviz ve arıcılıktan elde edilecek gelirden daha yüksek olduğu hemen hemen kesindir. Güvenlik işlerini koordine eden İl Özel İdaresi, konut projesinin yürütülmesinden kısmen sorumludur. Büyük jandarma karakolu göz önüne alınırsa, Konalga'nın şekli ve konumunun güvenlik kaygısıyla belirlendiği açık bir gerçek gibidir. Aynı şey, İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin ziyaret ettiği Van'ın Gürpınar ilçesine bağlı Besbudak projesi için de geçerlidir. Burada da PKK eylemleri nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve büyük sayıda korucu veren bir topluluk yaşamaktadır. Burada, valilikçe sağlanan malzemelerle eski köy yeniden inşa edilmekte, ancak civardaki mezralardan göç ettirilen kişileri yerleştirmek için, Konalga'da olduğu gibi, yeni evler de yapılmaktadır. Köyde önemli ölçüde asker varlığı gözleniyordu. Köy, örneğin "ordu ve köylü elele" ibareleri taşıyan pankartlarla süslenmişti.

Konalga ve Besbudak'ta köylülerle askerler arasındaki ilişkiler iyi gibi görünüyordu. Çatak kaymakamı Ahmet Altıntaş da toplumun refahi ve kalkınması konusıyla gerçekten ilgileniyordu. Bunlar güvenlik güçleri yerine PKK baskınlarından dolayı acı çekmiş topluluklardı. Bu anlamda, göç ettirilmiş nüfusun azinliğini oluşturunuyordu. Göç-Der'e göre, İslamköy ve Başağaç köylerindeki çoğunluk da koruculuk sistemiyle yakından ilişkili ailelerden oluşmaktaydı. 1992'de güvenlik güçlerince yıkılmadan önce, İslamköy'de 350 aile yaşamaktaydı. Şimdi yalnızca ellibir hane var ve bunların otuzikisi köy korucularına aittir. Bu korucuların "gönüllü" (yani, bedava) koruculuk hizmeti vermeyi kabul etmeyen köylülerin dönüşünü engelledikleri söylenmektedir.¹⁰² 1988'de boşaltılan Başağaç köyü, 179 konut ile yeniden inşa edilme sürecindedir. İlk evler 2001 Haziran'ında yerleşime açılmıştır. Göç-Der'in yerel kaynaklardan edindiği bilgilere göre, şimdi bu köyün tüm nüfusu koruculardan oluşmaktadır.¹⁰³

¹⁰² "Köy-Kentlerle ilgili Bilgi" Göç-Der Baskanı Sefika Gürbüz'den alınmıştır. 11 Şubat 2002.

¹⁰³ A.g.e.

Köy-Kentler

Türkiye'nin 1990'ların ortasındaki Köye Dönüş Projesi için Dünya Bankası'na yaptığı finansman başvurusu Bankanın açıklamadığı nedenlerle reddedildi.¹⁰⁴ Türkiye şimdi yeni bir proje için – Köykent projesi için – uluslararası finansman başvurusu yapmaktadır.

Kara Deniz bölgesinde Bolu yakınlarındaki Mesüdiye'de (güneydogudan uzak bir yer) ilk Köykent projesini Eylül 2000'de başlattığı zaman, Basbakan Bülent Ecevit projeyi köyden kente olan göçü durduracak, hatta tersine çevirecek bir girişim olarak sundu. Hükümet, göçün ana nedenlerinden birisinin kırsal alandaki altyapı yetersizliği olduğunu saptamıştır. Söz konusu proje, sağlık, eğitim, tarım kooperatifleri ve sanayi tesisleri için finansman sağlamaktaydı. Tekil olarak bu tür yatırımların yapılmasını mesrulasırmayacak on köy bu hizmetleri ortak olarak kullanacaktı.

Dünya Bankası'nın Türkiye'deki temsilcisi Ajay Chhibber Mesüdiye Projesinin Kasım ayındaki açılışında bulunmuş ve 22 Kasım 2001 tarihli Aksam gazetesine göre, iyimser bir konuşma yapmış ve Türkiye'nin başka yerlerinde kurulacak köy-kentler için 300 milyon dolarlık finansman sağlanacağını belirtmiştir. Ocak 2002'de, Dünya Bankası teklife temel olacak bilgi toplamak üzere bir ekip görevlendirmişti.

Köy-kentlerin amacı, yöntemi veya bütçe tahsisatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bununla birlikte, açılış konuşmasında, Basbakan Bülent Ecevit bazı köy-kentlerin güneydogu bölgesi için de planlandığını, bunların ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin dönüşüyle ilgili hükümet programının bir parçası olduğunu belirtmiştir.

İnsan Hakları İzleme Komitesi Dünya Bankası'na mektup yazarak, Türk hükümetinin sorunlu “dönüş” düzenlemelerinin bir parçası olan bir projeye finansman sağlaması ihtimalinin kaygı uyandırdığını ifade etmiştir. Mektupta ayrıca hükümetin göç ettirilmiş köylülere, onlar adına faaliyet gösteren hükümet dışi örgütlere ve bölgedeki meslek kuruluşlarına eksiksiz bilgi vermediği de belirtilmiştir.¹⁰⁵

İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne verdiği yanıtta, Dünya Bankası Türk Hükümeti'nin Köykent yaklaşımının Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nden ve merkez köyleri projelerinden ayrı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca, köy-kentlerle diğer projelerin kesismeyeceğini, bu yüzden kaygılanmaya neden olmadığını da eklemiştir. Dünya Bankası'nın İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne gönderdiği mektup, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle ilgili sorunların “Türk hükümetiyle işbirliğine öncülük eden BM kurumlarının” görevi olduğunu belirtmektedir. Fakat, aşağıda görüleceği gibi, Türkiye'deki BM kurumlarının geri dönüş sürecindeki rolleri hemen hemen yok gibidir.

Basbakan Bülent Ecevit'in Mesüdiye projesini tanıtırken kullandığı sözler iki proje arasında kesisme noktaları olduğuna işaret etmektedir. Köy-kentleri ve merkez köylerini aynı soruna iki farklı çözüm olarak tanımlamıştır:

Merkez köyleri nedir? Son zamanlardaki terörist eylemler nedeniyle, Güneydogu Anadolu'daki köylülerimizin çoğu evlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Şimdi dönerlerse, tekrar terörizm belasıyla karsılaşabilirler. Ekonomilerinin yendien düzene girmesi kolay olmayacaktır. Bu nedenle, sınır bölgelerinde mecburiyeten merkez köyleri, yani kompak

¹⁰⁴ Dünya Bankası'na gönderdiği 20 Şubat 2002 tarihli mektubunda, İnsan hakları İzleme Komitesi reddedilme nedenlerini sordu. Ancak, 5 Mart 2002 tarihli yanıtında, Dünya Bankası bu nedenleri belirtmemiştir.

¹⁰⁵ İnsan hakları İzleme Komitesi'nden Johannes Linn'e mektup. Johannes Linn Dünya Bankası'nın Avrupa ve Orta Asya'dan sorumlu başkan yardımcısıdır. 20 Şubat 2002.

¹⁰⁶ Dünya Bankası'ndan Ajay Chhibber'in 5 Mart 2002 tarihinde İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne gönderilen mektup.

köyler çözümüne basvurmak zorundayız. Ancak, Dogu ve Güneydogu Anadolu’da sinirdan uzak yerlerde Köy-Kentler yolundan ilerliyoruz. Köy-Kentlerde vatandaşlar tek bir köye yerleştirilmeyecek, fakat merkez köyde bir araya gelmek üzere tek bir köye toplanacaktır. Önümüzdeki haftalarda Dogu ve Güneydogu Anadolu’yu ziyaret edeceğim. Köy-kentlerin ve merkez köyleri projelerinin nasıl yol aldığını görmek için incelemelerde bulunacağım.¹⁰⁷

Surasi ilginçtir ki, Basbakanlıkta aynı kişi, yani Müstesar Yardımcısı Selçuk Polat, merkez köyleri, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi ve köy-kentlerin esgüdümüyle görevlendirilmiştir. Konağa’daki merkez köyünün kurulmasında rol oynayan Çatak kaymakamı, projeyi şöyle tanımlamaktadır: “Bu, hem Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi’nin hem de Köykent projesinin bir parçasıdır, ancak finansman Köykent projesinden sağlanmıştır.”¹⁰⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin Van ilinde bulunan Besbudak köyüne yapılan ziyareti sırasında, “Yokluk, açlık ve sefillik çilem değil; merkez köykent gururum, onurumdur,” ve “Magara çığı bitti. Yasasin Besbudak merkez köykent” yazılı pankartların evlere asılı olduğu gözlenmiştir.

İnsan Hakları İzleme Komitesi, Köykent Projesi için alınan fonların yetersiz köye dönüş programları, örneğin bir dizi merkez köyleri için yapılacak eğitim ve sağlık yatırımları, için kullanılabileninden kustu duymaktadır.

Mayıs 2002’de, hükümet göç ettirmenin en yoğun olarak yasandığı oniki güneydogu vilayetinin üçünde köy-kentler kurmak istediğini açıklamıştır. Bu iller Mus, Siirt ve Van’dır.¹⁰⁹ Ağustos 2002’de, Türkiye’nin Köykent başvurusu üzerinde çalışma yapan Dünya Bankası görevlileri, İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne mektup yazarak göç ettirilmeyen yasandığı illerdeki Köykent projelerini desteklemem için büyük dikkat gösterdiklerini belirtmiştir. Bu nedenle, Mus ve Siirt’teki projeleri desteklenmemektedir. Ancak, göç ettirilme olayı yaşanmadığı için, Dünya Bankası Van’daki Özalp projesini desteklemeyi düşünmektedir.¹¹⁰

Hükümetin sorunlu olan dönüş programlarından uzak durmakla, Dünya Bankası ilkeli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak, bu yaklaşım, birçok gözlemcinin güneydogudaki en yakıcı sorun olarak gördüğü bir sorunun çözümü için finansman vermemek gibi ters bir pozisyona da neden olmuştur. Yüzbinlerce köylü il ve ilçelerde yoksulluk içinde yaşamakta ya da kendi evlerini geçim olanaklarını kendi çabalarıyla yeniden kurmaya çalışmaktadır. Bu çabalarında ne uluslararası örgütlerden ne de (çoğu zaman) evlerini yakıp göç ettiren hükümetten yardım görmektedirler. Dünya Bankası’nın, dönüş programını yeniden tasarlaması, Dünya Bankası ve diğer örgütlerin destekleyebileceği bir program haline getirmesi için Türk hükümetine baskı uygulayacağını umuyoruz.

Uzun bir zamandan beri, Dünya Bankası Türkiye’nin kalkınma çabalarıyla ilgilenmektedir. Türkiye Dünya Bankası’na 1947’de üye olmuş ve o tarihten bu yana Bankanın önemli bir müşterisi olmuştur. 1990-1997 arasında, Bankanın Türkiye’ye verdiği kredilerin ortalamsı yılda 150 milyon ABD doları civarındadır. Destek programlarını genişletmek için, Dünya Bankası Washington’daki Türkiye bürosunu 1998’de Ankara’ya taşımıştır. Genel krediler ve proje kredileri 2000 yılında önemli miktarda artarak proje kredileri 1,8 milyara ulaşmıştır. Toplam kredilerin 2003 yılında 5 milyar dolara yükselebileceği söylenmektedir. Kalınma İsbirliği ve Çatışmalar konusyla ilgili politikalarına bağlı kalarak, Dünya Bankası Türk hükümetiyle etkileşim içine girebilir ve hükümeti BM’nin Yol gösterici İlkelerine uygun dönüş projeleri geliştirmek için teşvik edebilir. Dünya Bankası’nın Köye Dönüş ve Rehabilitasyon

¹⁰⁷ Bülent Ecevit’in Köy-Kent projesinin resmi açılışı Ordu’nun Mesüdiye köyünde yaptığı konuşma, 2 Eylül 2000.

¹⁰⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Konağa, Van, 2 Temmuz 2001.

¹⁰⁹ Türknet Haber Ajansı, “Köykent toplantısı”, 1 Mayıs 2002.

¹¹⁰ İnsan hakları İzleme Komitesi’nin Dünya Bankası’nın Avrupa ve Orta Asya’dan sorumlu İletişim Müdürü Nicholas van Praag ile 13 Ağustos 2002 tarihinde yaptığı telefon görüşmesi.

Projesi'ne yakın ve pozitif ilgi göstermesi, hükümetin geri dönüş çabalarının bu standartlarla uyumlu olmasını sağlayacak bir katalizör olabilir.

GERİ DÖNÜŞ ENGELLER

Valiler geri dönüşü engelliyor

İster hükümetin geri dönüş programlarına katilsin, isterse kendi baslarına dönmeye kalkışsın, köylüler vali veya kaymakamlardan izin almadan evlerine dönemez. Bu izin çoğu zaman verilmemektedir. Geri dönüşe açık olan köylerin listesi kamuoyuna açık değildir. İnsan Hakları İzleme Komitesi, Diyarbakır'da "geri dönüş için uygun olan mezra ve köylerin listesi"nin bir kısmını elde etmeyi başardı. Tam olmayan bu listeyi veren köy muhtarı, listenin Diyarbakır Valiliği veya Olganüstü Hal Bölge Valiliğince hazırlandığını belirtti. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin bu iki merciyle görüşme istekleri reddedilmiştir. İnsan Hakları İzleme Komitesi, 25 Ekim 2001 tarihinde Basbakanlığa yazdığı mektupta geri dönüşe açık olan köylerin tam listesini istedi, ancak herhangi bir yanıt almadı.

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin görüşme yaptığı köylülerin hemen hemen tümü valilere, savcılara ve jandarma komutanlarına geri dönüş için birçok dilekçe vermiştir. Göç-Der'in örgütlediği kitlesel dilekçele verdikleri yanı sıra, yetkililer yalnızca tekil ve kişisel dilekçelere yanıt vereceklerini belirtmişler. Ancak, tekil dilekçelere de pek yanıt verilmemektedir.

Şimdi valiler köylülerin matbu bir form kullanarak başvuru yapmalarını istiyorlar. Başvuru sahibi bir kutuyu işaretleyerek göç nedenini belirtmek durumundadır. Nedenler arasında "is", "sağlık", "terör" gibi kategoriler var. Göç ettirilmiş kişilerin çoğunluğu kendi istekleri dışında jandarma tarafından göç ettirilmiştir. Ancak, bunu belirten bir seçenek yok. Daha da kötüsü, formun yeni kopyeleri köylülerin bir deklarasyon imzalamalarını gerekli kılıyor: "Köyümü terör baskısı nedeniyle terkettim. Geri dönmek istiyorum. Köyümde terör baskısı kalmadığı için, devletten herhangi bir maddi talepte bulunmadan köyüme dönmek istiyorum." Düzcealan'ın eski sakinleri Subat 2002'de Bitlis'in Tatvan ilçesi kaymakamına başvurmuşlar ve geri dönmek istediklerini belirtmişler. Kaymakam, geri dönebilmek için PKK bizi köyden ayrılmaya zorladı şeklinde bir ifade imzalamaları gerektiğini söylemiş. Köylüler, aslında kendilerini ayrılmaya zorlayanın devlet güçleri olduğunu belirtmektedirler. Bu baskıya rağmen köyde kalmaya çalıştılar. Ancak, yöredeki zirhli bir Türk birliği Aralık 1993'te köylerini top atesine tutmuş ve bu ates sonucunda Kasım Çaçar adlı bir köylü hayatını kaybetmiştir.¹¹¹

Köylüler, böylesi deklarasyonlar imzalayarak yasadışı ve zora dayalı göç ettirilme eylemlerinin resmi olarak hasır altı edilmesine ortak olmak istemiyorlar. Ayrıca, bu tür bir formu imzaladıkları takdirde, ugradıkları haksızlıklara karşı devletten tazminat isteme sansini kaybedeceklerini de biliyorlar. Aynı zamanda, formu imzalamanın cazibesi de güçlü. Formu imzalarlarsa, erken dönüşün önü açılabilir. İmzalamazlarsa, göç ettirilmiş kişilerle ilgili kayıtlardan silinebileceklerini, geri dönüş için devletten cuzi de olsa yardım almaktan yoksun kalacaklarını, belki de evlerine hiç gidemeyeceklerini biliyorlar.

1993'te güvenlik güçlerince yakılan K köylüsü Giyasettin G sunları söyledi: "Bu yıl geri dönmek istedik. Bazi köylüler geri gitti. Yetkililer form imzalamaları gerektiğini söylemişler. Köylerinin PKK tarafından yakıldığını belirten bir form imzalamak zorunda kalmışlar. Kaymakam onlara 'devlet yaptı dersiniz, geri dönmenize izin vermeyeceğiz' demis. Biz de dedik ki, 'kosul buysa, formu doldurmayacağız. Niye yalan söyleyelim? PKK değildi.'" "

¹¹¹ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *İnsan Hakları Raporu, Ocak-Mart 2002*.

Hükümet yetkilileri, Dünya Bankası'nın prestijinin arkasına gizlenerek, köylülerin devleti köy yıkma sorumluluğundan kurtaracak belgeler imzalamalarını istemişlerdir. Bir köylü İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunları anlattı:

Geçen yıl [Mus] valiligi [adi verilen yıkılan köylerin] muhtarlarını ve yaşlılarını çağırdı. Vali orada değildi, ancak bir çok memur vardı. Köyün orta yerinde evler yapacaklarını söylediler. Evler iki katlı olacak ve hayvanlar için ahır bölümü, tuvaleti, vs. olacak. Camimizi, okulu ve sağlık ocagını yeniden inşa edeceklerini söylediler. Dünya Bankası'nın GAP'a para verdiğini, köyün bu parayla inşa edileceğini belirttiler. Köyleri inşa edecekler ve bize bedava verecekler. Teröristler nedeniyle kaçtığımızı belirten matbu dilekçeler imzalandılar.¹¹²

Söz verilen yeniden inşa yapılmadı, ama verilen dilekçeler büyük bir olasılıkla hala dosyalarda tutuluyor olsa gerek.

Mardin yakınlarındaki D köyünden Veli V imza atmak için yapılan tesvikleri şöyle anlatıyor:

İçişleri Bakanlığına dilekçe yazdım. Diyarbakir emniyetinin terörle mücadele subesi beni çağırdı. Bize vurmadılar. Çay verdiler ve PKK'nın hala köyü etkilediğini, bu yüzden geri dönmemin mümkün olmadığını belirten bir ifade imzalamamı istediler. İmzalamak istemediğimi söyledim. İmzalamak zorunda olduğumu söylediler. İmzalamazsam, daha sonra öldürülmekten veya 'ortadan kaybolmaktan' korktum. Bu nedenle imzaladım. Bu ifadenin bir kopyesini bana vermediler. Olaganüstü Hal Bölge Valiligi'ne gittim. Ellerinde ifadenin bir kopyesi vardı, ama bana bir kopye vermediler. Bu olay bu yıl oldu. Cumhurbaşkanına telgraf çektim, ama hala bir yanıt alamadım. Güvenlik nedeniyle gidemiyorsam, gidebilecek başka bir yer versinler dedim. Hala burada Diyarbakir'da yaşıyorum. Mardin valiliğine gittim. Orada da, köyü PKK terörü nedeniyle terkettiğimi belirten bir form imzalamam gerekiyormuş. Tabii ki, terörün çoğunu devlet yaptı. Gerekirse, bunu mahkemede de söyleyeceğim, çünkü gerçek bu. Daha sonraki davalarda hakkımı kaybederim diye, formu imzalamayı reddettim. Köyden otuz kişi formu imzaladı. Su anda onlar camide yaşıyor ve tarlalarını ekip biçiyorlar. Ailelerini götüremiyorlar, çünkü ev yok. Bir kez köye gittim. Jandarma bana "Tekrar köye gelme, çünkü dilekçeyi istediğimiz gibi imzalamadın" dedi. Ben de dedim ki, "Tabii ki hakkımı arayacağım. Diğerleri haklarını almak istemiyorlar. Komutan, sen söyle bana. Köyü kim bosalttı?" Komutan bana "Diyarbakir'a geri git. Bir daha gelersen dayak yersin." dedi.¹¹³

Diyarbakir'daki bir köyün muhtarı formlarla ilgili olarak yetkililerle köylüler arasındaki zıtlasmayı şöyle açıkladı:

Bu yıl iki ay önce kaymakamla toplantı vardı. Tüm muhtarlar – yetmiş dokuz kişi – katıldı. Toplantıda, kaymakam formu dağıttı. Formu köyleri PKK yaktı şeklinde doldurursanız köyünüze geri dönersiniz dedi. Ben de gerçeği söylemek gerekir dedim. Kaymakam bana hakaret etti ve "pis muhtar, kokuyorsun" dedi.¹¹⁴

Diyarbakir'in Kulp ilçesi F köyünden Tahsin T¹¹⁵ öfkeliydi:

¹¹² İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, ad saklı tutulmuştur. Mus, 28 Haziran 2001.

¹¹³ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 22 Haziran 2001.

¹¹⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 23 Haziran 2001.

¹¹⁵ Güvenlik nedeniyle, görüşmecinin adı saklı tutulmuştur.

Sekiz yıldır evsizim. Köyüme dönebilmek için seksen yıl beklemek zorunda kalsam bile o formu imzalamayacağım. Köyümüzü yakanlar, Bolu'dan gelen askerlerdi. Bunu devletin emriyle yaptılar. Yetkililerin benim dilekçemi kabul etmelerini istiyorum. Onların hazırladığı dilekçeyi değil. Çünkü, kendi dilekçelerini Avrupa'ya karşı köyü biz yakmadık demek için kullanacaklar.¹¹⁶

25 Haziran 2002'de, Vedat Haran İnsan Hakları Derneği Diyarbakır subesine resmi bir şikayette bulundu. Şikayetinde, Lice'den Diyarbakır'a giderken, bir kontrol noktasında jandarma tarafından otobüsten indirildiğini, köyü Arıklı'ya PKK'nin yaktığını belirten bir belge imzalatmak için baskı yapıldığını, bunu reddedince, jandarmanın tehdit ve zor kullanarak belgeyi kendisine imzalattığını belirtmiştir.¹¹⁷

Mardin'in Derik ilçesi köylerinden Bagarasi köyü sakinleri evlerine geri dönmek için defalarca başvuruda bulunmuşlar. Temmuz 2002'de, Derik kaymakamının köylerinin PKK tarafından yakıldığını belirten belgeler imzaladıkları takdirde geri dönmelerine izin verileceğini söylemiştir. İmza atmaya reddeden köylüler 1993'te korucular ve askerler tarafından köylerinden atılmıştır.¹¹⁸

Mardin'deki Senarlı köyü sakinleri Ağustos 2002'de Göç-Der Diyarbakır subesi başkanı avukat Serdar Talay'a geri dönüş için kaymakama dilekçeler verdiklerini belirtmişlerdir. Kaymakam, matbu dilekçe imzalamadıkları takdirde dönüş izni verilmeyeceğini söylemiş. Bunu reddetmeleri üzerine, dönüş izni verilmemiştir.¹¹⁹

Mus yakınlarındaki T köyünden Hasan H²⁰ jandarmanın 1993'te evini nasıl yaktığını ve bes köylüyü tarlalara götürüp nasıl öldürdüklerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Buna karşın, evine dönebilmek için devletin doğru olmayan beyanlarını imzalamıştır:

Muhtarimiz yaklaşık olarak 1997'de resmi bir şikayette bulunmuş ve tutuklanmıştı. Bes ay cezaevinde kaldı. Tutuklanma nedeninin nasıl uydurulduğunu bilmiyorum, ama tutuklanma nedeni yaptığı şikayetti. Bize Kızılağaç jandarma komutanının 'devlete bu şekilde hakaret etme cesaretini nasıl buluyorsunuz?' dediğini anlattı. Dilekçeyi doldurdum – hatta bizi teröristler yaktı dedim. Ama hala bir sonuç almadım.¹²¹

Siirt'in Pervari ilçesi köylerinden Ulusu ve İnceler 1990'da boşaltılmıştır. Bu köylerden yetmiş üç aile geri dönmek için Siirt valiliğine sekiz dilekçe verdiklerini, ancak hiç birine yanıt almadıklarını belirtmiştir. 20 Mart 2002'de verdikleri en son dilekçelerine şu yanıt verilmiştir: "Adı geçen köylerin yerleşime uygun olup olmadıkları hususundaki araştırmalar devam etmektedir."¹²² 1994'te Tunceli'de 151 köy ve 800 mezra zorla boşaltılmıştır. 2001'de, vali otuz köyün dönüşüne izin vermiştir. 2002'de yirmi köyün daha geri dönüşüne izin verildi. Haziran 2002'de, mahalli baro teşkilatı 166 ailenin otuz bir köye geri dönüşü için izin istemiş, fakat bunlardan yalnızca dördüne izin verilmiştir.¹²³

Olumlu gelişmelerden de söz edilebilir. Bazı valiler geçici geri dönüş programları hazırlamıştır. Bunlardan bazılarında, geri dönen köylülere yardım etmek için, inşaat malzemesi sağlama düzenlemeleri de mevcuttur. Maalesef, bu programların uygulanması kısmidir ve şeffaf olmayan yöntemler içermektedir.

¹¹⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakır, 6 Temmuz 2001.

¹¹⁷ "İnsan Hakları İhlalleri Haziran 2002 Bilançosu", İnsan Hakları Derneği Diyarbakır subesi yayını. s. 6.

¹¹⁸ Ahmet Birgül, "Köyümüzü PKK yaktı' dersiniz!" *Özgür Politika*, 19 Temmuz 2002.

¹¹⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Serdar Talay ile telefon görüşmesi, 3 Eylül 2002.

¹²⁰ Güvenlik nedeniyle görüşülen kişinin adı saklı tutulmuştur.

¹²¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Mus, 28 Haziran 2001.

¹²² "Geri dönüşü engelleme projesi", *Özgür Politika*, 14 Nisan 2002.

¹²³ *Cumhuriyet*, 18 Haziran 2002

Bunun bir örneği, Mus valilisinin köylülere dağıttığı “Köye dönüş projesine ait sarfname”dir. Köylüler yardım önerisini memnuniyetle karşıladılar, ancak “sarfnamenin” bazı koşullarını makul bulmadılar ve bunların bir kopyesini İnsan Hakları İzleme Komitesine verdiler. Sarfnameye göre, köylüler temel üstüne kadar inşaat yapacaklar. “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Komisyonu” demir, çimento ve briket yardımı yapıp yapılmayacağına bundan sonra karar verecektir. Sarfname, Komisyonun hangi kistalara göre karar verdiğini belirtmemektedir. Asiri derecede yoksul köylüler için, böylesi bir düzenleme büyük kumar demektir. Çünkü, kazı yapmak ve temel atmak için ciddi harcamalar yapacaklar (herhalde de su, elektrik ve kanalizasyon döşeyecekler). Tüm bunlar da, mülkiyeti kendilerine ait olmayan arazide ve binanın geri kalan kısmı için yardım garantisi olmadan yapılacaktır. Ayrıca, kapı, pencere, merdiven, banyo, tesisat, çatı, vs konusunda herhangi bir hüküm getirmeyerek, sarfname ev sahibi olacak kişilerin omuzuna önemli masraflar yüklemektedir. Mus valisinin daha önce verip yerine getirilmediği vaatler nedeniyle, köylülerin bu türden spekülasyon bir girişime karşı duydukları güven daha da azalmaktadır.

Sarfname, köylülerin bedava emek gücü sağlayacaklarını varsaymaktadır. Bu varsayım, geri dönüş projeleriyle ilgili iş bölümü konusunda yetkililerin sahip olduğu düşüncelerin ortak özelliğidir. TSBD başkanı da Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi için pilot programı hazırlıklarında TSBD’nin köylülerin ücretsiz emek gücü sağlayacaklarının varsaydığını belirtmiştir. Bu hükümet için uygun bir tasarruf olabilir. Fakat, köylülerin devlet görevlilerinin yasadışı eylemlerinden kaynaklanan bir durumu düzeltmek için zaman ve çaba harcamalarını (hem de belki sağlık ve kaza sigortası olmadan) beklemek hiç de makul değildir. Bazı yetkililer, yalnızca malzeme sağlanmasını devletin tüm maliyeti kaldıramayacağı noktasından hareket etmektedirler. Ayrıca, köylülerin köyde ev inşa ettirip şehirlerde yaşamaya devam etmeleri riskine karşı bir sigorta olarak görmektedirler.

Bu “yolsuzluk” kuskusu, Mus sarfnamesinde valinin mülke el koyabilme hakkı olduğunu belirten hükümden açıkça görülmektedir. Sarfnamenin 8nci maddesi evin sahipleri tarafından inşa edileceğini ve sahiplerin o evde yaşayacaklarını belirtmektedir. Mülk başka amaçla kullanılırsa (herhalde, kiraya verilirse veya evde geçici olarak yasanırsa), ev sahibi faiziyle birlikte sağlanan malzemelerin masraflarını ödeyinceye kadar valilik el koyabilir.

Başka illerdeki köylüler bazı valilerin çimento ve briket, bazılarının ise kapı ve pencere sağladıklarını belirtmektedirler. Bu valiler de köylülerin bedava emek gücü koymalarını beklemektedirler. İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne verilen bilgilere göre, bazı köylerde, örneğin Diyarbakır’ın Saklat köyünde, yalnızca yetkililerin tuttuğu köylüler malzeme yardımı almıştır. Bazı köylülerin malzeme karşılığı boş kağıtlar imzalamaları istenmiş, bazılarının ise söz verilen malzeme teslim edilmemiştir.

Göç ettirme sırasında, devlet yetkilileri Türk yasalarında mevcut olan ve nüfus intikaliyle ilgili hükümlere başvurmamıştır. 285 sayılı kararname (yukarıda yerli ve uluslararası hukuk bölümüne bakınız) olaganüstü hal bölge valisine bu konuda yetki vermektedir. Ancak, İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin gördüğü köylülerin hiç birisinde bu yetkiye dayanarak göç ettirildiklerini belirten belge bulunmamaktadır. Böylesi bir belge, en azından, köylülere yasal ve idari bir statü, ayrıca mali yardım ve konutlandırma hakları sağlayabilirdi.¹²⁴ Devlet bu yetkisini kullanmak yerine, göç ettirmeyi tamamen keyfi bir şekilde ve yasaların dışında gerçekleştirmeyi seçmiştir. Valiler şimdi geri dönüş sürecini aynı şekilde yönetmektedirler. İleride dava açma hakkına neden olabilecek herhangi bir idari tasarrufta bulunmak istemiyorlar. Köylülere verilen geri dönüş izni hep sözlü olarak verilmektedir.

¹²⁴ Göç ettirilmiş kişilere şehirlerde kanun sağlama girişimleri yapılmış, ancak bu girişimler esas olarak koruculuk sistemine katıldıkları için göç etmek zorunda kalan ve bu nedenle PKK saldırılarına hedef olan kişiler lehine olmuştur. Yukarıda Belediyelerin Zorluğu Azaltma Çabaları bölümünde ele alınan ve Van dışında kurulan Yalim Erez Konutları kısmına bakınız.

Bu durum, sehirlerdeki sivil yasamdan dönüp jandarmanın hüküm sürdüğü askerileşmiş kırsal oratama varan köylüler için sorun yaratmaktadır. IHD Van subesi yönetim kurulu üyesi avukat Abdulvahap Ertan İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunları anlatmıştır:

Burada, köyüne girme istegi yazili olarak reddedilen herhangi bir kimseyi göremezsiniz. Burada köye dönme izni verilebilir, ama mezarlara degil. Valiler köylülerin geri dönmelerini isteyebilir, ama askerler dönmelerini istemiyor. Tatvan bölgesinde bunun örnekleri var. Orada, vali dönüş izni verdi, ama askerler bunu kabul etmedi. İnsan köylülerine geri dönemiyor. Isin gerçeği bu. Sonuçtan emin olmadıkları sürece, bu ise zaman ve çaba harcamayacak kadar yoksullar. Askerler de onların geri dönüşüne izin simdilik vermiyor zaten.¹²⁵

Jandarma geri dönüşü engelliyor

Bu yıl yaklasik olarak Mart ayında valiyi görmeye gittik. Köylülerin geri dönüşe açık olacağını söyledi. Emniyet müdürüyle görüştük O da köylülerin geri dönmelerini istediğini belirtti. Sağlık ve diğer nedenlerden dolayı, şehirdeki köylüler emniyet için bir sorun. Fakat bunları sadece bir arzu, çünkü kırsal alanlar jandarmanın yetkisi dahilindedir. Valiyi etkileyebiliriz, ancak jandarmanın köylülere karşı bir şeyler yapmasını engelleyemeyiz
—Semsettin Takva, Göç-Der Van subesi başkanı, 1 Temmuz 2001.

Silahlı kuvvetler dönüşüne karşı sivil yetkililerden çok daha ciddi bir engel oluşturmaktadır. Şehir dışında, emniyet görevi jandarmanın elindedir. Bunlar ilk göç ettirmeyi gerçekleştiren askeri birliklerdir. Bir çok köylü, geri dönüş için izin aldıktan sonra jandarma tarafından nasıl geri çevrildiklerini İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne anlatmıştır.

Diyarbakir'in Lice ilçesi yakınlarındaki K köyünde Giyasettin G toprağını işlemek için köyüne bir kaç kez gitmeye çalıştığını söyledi. Fakat, her seferinde yerel jandarma ekiperince geri çevrilmiştir :

Bir ay önce oraya gittim. Jandarma karakolunda beni aradılar. Yarım saat tuttular ve ne yapacağımı sordular. Herhangi bir suçum olmadığını anlayınca, beni geri gönderdiler. “Geri git ve buraya bir daha gelme” dediler. Köyümüze hiç kimse gidemiyor. Orası yasak bölge.¹²⁶

1995'te, jandarma Siirt'in Erüh ilçesine bağlı H köyünden Ahmet Hamdi H'nin¹²⁷ evini ve meyve ağaçlarını yakmıştır. Vali muhtemel geri dönüş için bir araştırma başlatınca, geri dönüş umudu canladı. 2001 ilkbaharının ilk aylarında askerler köyü sardı ve Siirt valisi köyün kalıntılarını kontrol etti. Altyapının yeniden kurulması için gerekli önlemleri düşünceğini söyledi. Ahmet H İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunları anlattı:

Bu girişimden hiç bir şey çıkmadı. Siirt'ten ve Erüh'tan gelen memurlar notlar aldı. Fakat bu notların bir kopyesi bize verilmedi. Bildiğim kadarıyla, muhtara da verilmedi. Ondan sonra herhangi bir yazılı teblig almadık ... Su durumda geri dönmem mümkün değil, çünkü en düşük rütbeli asker veya köy korucusu beni tekmeyle kovabilir ve benim buna karşı yapabileceğim hiç bir şey yok. Meyve toplama izni için jandarmaya başvurdum. Köyümüze yoldan görebilirsiniz. Başçavus ağaçlara gidebileceğimi söyledi, ardından da sunları ekledi: “geçerken köye bakma, dümdüz yürü.” Bayramlarda ebeveynlerimizin mezarlarını ziyaret etmek bir gelenektir. Fakat, köy yakıldığından bu yana bunu bile yapamadık.¹²⁸

¹²⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Van, 30 Haziran 2001.

¹²⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 22 Haziran 2001.

¹²⁷ Güvenlik nedeniyle görüşülen kişinin adı saklı tutulmuştur.

¹²⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

Jandarmayla karsilasmak bazen çok gerilimli bir olay olabilir. Özellikle, bu bölgelerde meydana gelen yargisiz infazlar ve “ortadan kabolmalar” la ilgili olarak taze anilari olan köylüler için bu böyledir. Diyarbakir’in B köyünden Yilmaz Y kardesiyle birlikte geri dönüş imkanlarini arastirmak girisimde bulunmudur. Olanlari soyle anlatti:

2001 baharinda köye dogru gidiyorduk. Minibüs durduruldu ve köt korucu geldi. Birbirimizi taniyorduk. Köy korucusu beni ve kardesimi asagi indirdi. Kulp disinda bir köprü var. Biz herhangi bir sey yapmadik dedik. Jandarmaya gittik. Uzun bir süre bekleddikten sonra, jandarma komutani disari çikti. Kardesime daha önce nerelerde oldugunu sordu. Kardesim Diyarbakir’da hasta oldugunu saklanmakta olmadigini söyledi. Bir de bana sordu. Ben de diyanet isleri dairesinden emekli imam oldugumu söyledim. Sonra çocuklarimizi sordu ve küfür etmeye basladi. Agzina geleni söylüyordu. Anlasildi ki, Y ailesinden bazi kisilerle ilgili kagitlar geçmiş eline. Fakat bu bizim aile degildi – ayni soyadi tasiyan baska bir aileydi. Bizi üç saat beklettiler ve sonunda ‘siktir olun’ dedi. Başçavus ta sunlari söyledi: “Sizin gibileri bu ülkeden temizlemek lazim. Su andan itibaren, Kulp size yasak. Tekrar burada gorürsek, sizi öldürecegiz.” Size yemin ederim, Kulp Türk hükümetinin yetkisi altinda degil. Cumhurbaskani bile bu askerlerin yaptiklarini etkileyemez. Kendi kendine bir devlet.¹²⁹

Yilmaz Y Mart 2002’de jandarma hakkında resmi sikayette bulundu, ancak savci takipsizlik karari verdi.

Bazi bölgelerde, köy koruculuğu sistemine katilim hala dönüş için bir kosuldur. Mayıs 2002’de ordu mensuplari Çatikuru köylüleriyle iliskiyeye geçmiş ve on köy korucusu vermeden güvenliklerinin korunamayacagini belirtmistir. Köy korucularina silah verilecek, ancak ücret verilmeyecekmis.¹³⁰

Bir çok köylü İnsan Haklari Izleme Komitesi’ne jandarmanin ayni ve nakdi “katki” karsiligi geri dönüş izni verdigini anlatmislardir. Diyarbakir’a bagli köylerden birinden olan bir kadin söyle konustu:

Son bir kaç yıldır, komsu köyün sakinleri Diyarbakir’da yasiyor, ancak ekin ekmek için köylerine gidebiliyordu. Jandarma unlarina ve diger zahirelerine el koydu ve siz bunu PKK’ya veriyorsunuz dedi. Yani el koydular. Otuz aile jandarma karakoluna rüsvet ödüyordu. Birisinin köye gidebilmek için bin besyüz dolar ödedigini duydum. Ben bazi insanların jandarmaya bir seyler verdigini gördüm. Köye gidip gelebilmek için, jandarmalar bize bes kilo boya verin dediler.¹³¹

Sivil yetkililerin açıklanmayan geri dönüş programlariyla jandarmanin ayni derecede kapali olan gündemleri arasindaki her uyusmazlik köylüleri oldukça tehlikeli bir pozisyona itmektedir. Kasim 2001’de açiga vurulan gizli bir askeri belgenin içeriği, askeri izin olmadan yapılacak geri dönüşün muhtemel sonuçlari hakkında köylülerin duydugu korkulari dogrular niteliktedir. 11 Eylül 2001 tarihini tasiyan ve Kara Kuvvetleri Komutanligi 2 İç Güvenlik Tugay Komutani Tuggeneral Sevki Aksu’nun imzasini tasiyan belge, Diyarbakir’in Hani, Kulp ve Lice ilçelerinde askeri operasyonlarin kesintisiz sürdügünü, PKK’nin köylülerden ayirdedilmesinin zor olabilecegini ve “operasyonlar sirasinda meydana gelebilecek talihsizliklerden [ordunun] sorumlu olmayacagina” dair vatandaslarin uyarilmasi gerektigini belirtiyordu.¹³² Çok sayida köylü yetkililerle anlasmaya vararak köylerine günlük veya mevsimlik olarak gitmekte, ancak bunu yalnızca ekin ekip biçmek ve gelir elde etmek için yapmakta, orada

¹²⁹ İnsan Haklari Izleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakir, 23 Haziran 2001.

¹³⁰ “Köy basina 10 korucu dayatmasi,” *Özgür Politika*, 9 Temmuz 2002.

¹³¹ İnsan Haklari Izleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakir, 24 Haziran 2001.

¹³² “Infazlara davetiye” *Yedinci Gündem*, 24 Kasim 2001.

yasamamaktadır. Bu, köylülere geri dönüş için bir umut vermekte, ancak oldukça riskli ve gerilimli bir düzenleme olarak kalmaktadır. Bunun en temel nedeni, yetkililerin köylülere orada bulunabileceklerine dair herhangi bir yazılı belge vermemiş olmalarıdır. Kendi basına dolan köylüler, devriyelerce sık sık yakalanmakta, tehdit edilmekte, onlara kötü muamele edilmekte, hatta baslarına daha kötü şeyler gelmektedir. Örneğin, Hakkari'nin Kavaklı köyü 1993'te zorla bosaltılmıştı. Ekim 2000'de Hakkari İl Jandarma Komutanlığı'nın topraklarından ceviz toplamak üzere izin verdiği üç köylü ölü bulunmuştur. Bu insanlar elleri arkadan bağlanarak kursunlanmıştır. Resmi açıklamaya göre, bu kişiler PKK tarafından öldürülmüştü. Bu açıklama, hayatta kalan dördüncü köylünün tutarsız ifadesine dayanmaktadır. Savcılığa verdiği ilk ifade, söz konusu kişi karanlıkta bilinmeyen kişilerin kendilerine yaklaştığını ve ates ettiğini belirtmişti. Kendisi yaralanmış ve kaçmıştı. Jandarma raporunda yer alan ikinci ifadesinde ise, bu kişi grubun PKK militanlarınca yakalandığını ve ellerinin bağlanıp kursunlandığını belirtmektedir. Bu dördüncü şahsın jandarmayı aklamak için zorlanmış olduğu izlenimi vardır. Ölülerini almak için bölgeye giden akrabalar, Kavaklı'ya girdiklerinde, komşu köyü koruyan jandarmanın kendilerine ates ettiğini ifade etmişlerdir.¹³³

Sivil ve askeri yetkililer arasındaki görüş ayrılıklarından dolayı, evlerine geri dönen bazı köylüler ikinci bir kez zorunlu göç etmek zorunda kalmıştır.

Semsettin S¹³⁴ Diyarbakir'in Lice ilçesi yakınlarındaki Y köyünün muhtaridir. Bu köy, Bolu'dan gelen komandolarca 1993'te yakılmıştı. İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunuları anlattı:

Nisan veya Mayıs ayında Lice kaymakamıyla konuştuk. Artık Diyarbakir'da geçinemez duruma geldiğimizi ve eve gitmek istediğimizi söyledik. Kaymakam kabul etti. Bu nedenle biraz sebze ettik, çadırlar kurduk ve evlerimizi tamir etmeye başladık. 5 Eylül 2000'de askerler geldi ve köyümüzü aradı. Operasyonu bir yüzbaşı yürütüyordu. Yüzbaşı buranın boş olması gerektiğini söyledi. Lice'deki jandarma komutanlığına götürdüler ve sivil giyimli bir subay ifadelerimizi aldı. Mahkemeye gönderdik. Savcı, burasının köy değil askeri bir bölge olduğunu, bizim askeri bölgeyi ihlal ettiğimizi söyledi. Kaymakamdan ve emniyet müdüründen izin aldığımızı belirttik. Mahkemeden çıktığımızda köyün yeniden yakılmış olduğunu gördük. 2 Nisan 2001 tarihli dilekçemize verilen yanıtta, kaymakam Y diye bir köy olmadığını belirtiyordu. Fakat topraklarımızın tapusu var. Öyle bir köy yoksa, muhtar olarak devlete verdiğimiz hizmet için nasıl maaş alabiliyorum? Sanki nüfusumuzu haritadan silmişler gibi.¹³⁵

Van'ın Çatak ilçesinin Ünlü köyü sakinleri, 17 Mayıs 2002'de köylerine dönme izni verilmesinden bir hafta sonra, askerlerin ve köy korucularının kendilerini yeniden göç etmeye zorladığını iddia etmektedirler. Büyükkağaç jandarma karakolundan askerlerin kaymakamdan alınan yazılı dönüş iznini dikkate almadıklarını ve inşaat malzemelerine el koyduklarını söylediler. Köy ilk olarak 1999'da zorla bosaltılmıştı.¹³⁶

Bu insanlar için, köy yıkımları soyut bir kavram değil, yakın geçmişe ait canlı bir deneyimdir. Siirt yakınlarındaki Tuzkuyu köyünden göç ettirilmiş bulunan ve İstanbul'da yaşayan bir köylü, Tuzkuyu'nun Ağustos 1997'de havadan bombalanmasını anlatırken yoğun öfke ve korkusunu şöyle dile getirmişti: "Allah'a şükür, tarlada ot topluyorduk. Helikopterler gördüm ve onaltı jet saydım. Onlarca kişi öldürüldü: Abdülkerim Deli, Sükrü Deli, Abdurrahman Deli, Kasım Yıldız, Halil Karanfil, Emine Yıldız, Kadir Yıldız, on yaşlarında erkek çocuk, Selahattin Özçelik, Nefiye Özçelik, Azize Özçelik, on yaşlarında kız

¹³³ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 9 Kasım 2000 tarihli günlük bülten.

¹³⁴ Güvenlik nedeniyle görülen kişinin adı saklı tutulmuştur.

¹³⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 23 Haziran 2001.

¹³⁶ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, "Türkiye İnsan Hakları Raporu", Haziran 2002.

çocuğu, Süheyla Özçelik, Mehmet Ali Ovat, Aziz Ovat, Yağın Ovat, ve daha bir çok kişi.”¹³⁷ Köye yapılan saldırı, yakınlarda bir yerde iki askerin ölümüyle sonuçlanan bir PKK saldırısının ardından yapılmıstı. Güvenlik güçlerinin ölümüne neden olan başka bir olay yakın geçmişteki bir köy yıkımına da neden olmuştı. Temmuz 2001’de Sırnak’ın Beytüşsebab ilçesinde patlayan bir mayının bir jandarmanın ölümüne neden olması üzerine, jandarma patlamanın olduğu yerin yakınında bulunan Asat ve Ortaklı sakinlerini köylerinden attı. Bu operasyonda tutuklanıp sorguya çekilen köylüler, copla tecavüz edildiğini ve kendilerine elektrik verildiğini söylediler.¹³⁸

Köy korucuları geri dönüşü engelliyor

Geri dönmeyi düşünen köylüler için, köy korucuları jandarmadan daha büyük korku kaynağıdır. Köy koruculuğu sisteminin saibeli ve yıkıcı olduğu yıllardan beri bilinmektedir. Faili Meçhul Cinayetlerle ilgili Meclis Komisyonu’nun Nisan 1995 tarihli raporu, köy korucularının haraç ve öldürme dahil bir çok yasadışı eyleme karıştığını teyit etmiş ve koruculuk sisteminin kaldırılmasını istemiştir. Türkiye’de yaklaşık doksan bin korucu vardır ve korucunun aylık maaşı 139,000,000 TL’dir.¹³⁹ Köylüler istikrarsız olan kırsal alana dönmekten korkuyorlar, çünkü rakip asiretten olan eski komsuları devlet tarafından silahlanmış ve maasa bağlanmıştır. Hükümet köy korucularını silahlanmış ve bölgede onlara büyük miktarda fiili yetki vermiştir. İnsan Hakları İzleme Komitesi, birçok vilayette köy korucularının göç eden kişilerin bıraktığı topraklara el koyduğuna, kereste çaldıklarına veya toprağı baskalarına kiraya vererek haksız kazanç ettiklerine dair bilgiler almıştır.

Geri dönen köylüler topraklarını korucuların elinden geri almakta büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Anlatılanlara göre, Sırnak’ın Beytüşsebab ilçesi köylerinden Kaçan ve Evrek’in sakinleri komşu kasaba Mezra’dan olan bir korucu sefince geri çevrilmiştir. Köylüler kaymakama başvurmuş, ancak 1994’te göç ettirildiklerinden beri yaşamakta oldukları Van’a geri dönmek zorunda kalmışlardır.¹⁴⁰

Güvenlik güçleri Elhan ailesini 1998’de Mus’a bağlı Suluca köyündeki evlerinden çıkardı. Aile İzmir’de yaşamaya gitti, ancak Mayıs 2002’de geri döndüler. Anlatıldığına göre, altı köy korucusunun 28 Temmuz günü Masallah Elhan’i sopalarla dövmüşler ve Elhanların evlerinin kapı ve pencerelerine ates edip 15 yasındaki Netice Elhan’i ağır yaralamışlar.¹⁴¹

1993’te Diyarbakır’ın Kulp ilçesine yakın Akdoruk köyünden atılan köylüler 2002’de köyelerine geri dönmüşlerdir. Köylülerden biri, Mahmut Coskun, geri dönmek için Lice kaymakamına, Lice jandarma komutanlığına, İçişleri Bakanlığı’na ve olaganüstü hal bölge valisine başvurduklarını, fakat herhangi bir yanıt almadıklarını belirtmiştir.¹⁴² Köylüler kendi inisiyatifleriyle geri dönmeye karar verirler. Evlerini tamir eder ve tarhalarını ekime hazırlarken, köyde kurdukları çadırlarda yaşamaktaydılar. 17 Temmuz’da, Akdoruk köylüleri korucular ve Zeyrek jandarma ekiplerince dövülmüş ve çadırları sökülüştür.

Batman’ın Besiri ilçesi yakınlarındaki Yolveren köylüleri Yezidi mezhebine mensuptur. Bu mezhep üyelerinin Türkiye’deki sayısı giderek azalmaktadır. Evlerinden atıldılar ve bunlardan yedi aile Avrupa’ya iltica etti. 1996’da oniki köy korucusu ailesi evlerini işgal ettiler. 2001 yılında, Yolveren köylüleri dönmeye karar verir. Batman Asliye Mahkemesi’nde dava açarlar ve mahkeme, ender rastlanan bir şekilde, geri dönmelerini, evlerinin tamir edilmesini ve yasadışı işgalcilerin kendilerine tazminat

¹³⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, İstanbul, 12 Temmuz, 2001.

¹³⁸ Türkiye İnsan Hakları Vakfı günlük bülteni, 1 Ağustos 2001.

¹³⁹ Sırnak Milletvekili Prof. M. Salih Yıldırım tarafından verilen rakamlar. Cumhuriyet Kiliçioğlu, “Silahlari Çocuklarına Miras Kalmasin” adlı yazıda zikredilmiştir. Bianet haber ajansı, 24 Ocak 2002.

¹⁴⁰ Adil Harmancı “Köylere un ve kaset baskını”, *Yedinci Gündem*, 15 Haziran 2002.

¹⁴¹ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, günlük bülten, 30 Temmuz 2002.

¹⁴² “Çadırlarını yıktılar”, *Özgür Politika*, 8 Ağustos 2002.

ödemesini öngören bir karar alır. Köy korucuları önce karara uymayı reddettiler, fakat 18 Aralık 2001’de tazminat hükmü uygulanmamak koşuluyla köyü geri verdiler. Üç aile 28 Aralık 2001’de köye geri döndü.¹⁴³

Baskalar bu kadar şanslı değildi. Yine yezidi olan Sahreddin Sancar ve esi Newroz Sancar 1990larda Nusaybin yakınlarındaki Harmanlı köyünden göç ettirilmiş ve yurtdisina iltica etmiştir. Yoklukları sırasında, civardaki bir köy korucusu sefinin ailesince topraklarına el konmuştur. Hükümetin köye dönüşle ilgili teminatlarına dayanarak, Sancarlar 2002 Mart ayı başlarında köyelerine döner ve topraklarına yeniden sahip olmaya başlarlar. Ertesi gün, çobanlar Sahreddin Sancar’i arabasında ölü bulurlar. Bu olaya araba kazası süsü verilmistir. Ancak, üç hafta sonra köylüler Newroz Sancar’ın ölüsünü kuru bir kuyuda bulur. Kadının elleri ve ağız bağlıydı. Bu kişilerin nasıl öldürüldüğü hala açıklığa kavuşmuş değildir.¹⁴⁴

Mus’un Malazgirt ilçesine yakın bir yerleşim biriminden göç ettirilmiş bir köylünün İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne anlattığına göre, sivil yetkililer köy korucularının toprak çalmalarına göz yummaktadır:

[Köy] 1994’te güvenlik güçlerince yakıldı. Yakılmadan önce dört yüz hane vardı. Şimdi yüz hane kaldı. Diğerlerinin tümü göç etti. Yüz evin altmışi kör korucularınca işgale edilmistir. Göç eden köylüler şimdi geri dönmek istiyor, ancak köy korucuları evlerini ve topraklarını işgal etmiş durumda. Köye dönemiyorlar çünkü korucular onları tehdit etmiş. Korucular köye dönmelerine izin vermiyor. Kaymakama şikayette bulundular. Kaymakam onlara ‘gitmenizi engelleyen ne var?’ deyip herhangi bir girişimde bulunmadı.¹⁴⁵

Siirt’in F köyünden Ferdi F resmi yetkililerin benzer aldirmazlığına işaret etmiştir:

Jandarmaya yazılı şikayette bulundum ve başka insanların topraklarımızı kullandığını söyledim. Buna karşın, komşu köyden gelenler korumuzu kesti ve cevizlerimizi topladı. Hayvanlarını da bizim otlaklarda otlatıyorlar ... Hatta elektrik direkleri bile söküldü. Bildiğimiz kadarıyla, Eruh ilçesinde hiç geri dönen olmadı - Çetinkol köyünde otuz altı hane hariç. Bunların da bir kısmı köy korucusu. Bu köy kısmen bosaltılmış bir korucu köyüdü.¹⁴⁶

Mardin yakınlarındaki D köyünden Veli V de korucuların tahta çaldıklarını ve tarlasını ektığını söyledi:

Baglıca’da üç kilometre ötede bir korucu köyü vardı. Krocular tüm ağaçlarımızı kesip aldı, tarlalarımızı ekip biçti. Yıllarca böyle oldu. Jandarma bize ekin ekme izni geldi, ama yerleşim izni yok dedi. Bunu köylülerden birine söylediler, ama elimizde yazılı bir şey yok.¹⁴⁷

Siirt yakınlarında yıkılan sekiz köy (Payamli, Çimenbasi, Avanos, Bölüklü, Kasircelo, Sidada, Kusdali, ve Bilgili) komşu Çizmeli köyündeki korucu sefine ve Kirivan asiretinin göçebe hayvan besicilerine kiralandı. Bu köylerden birinden göç ettirilmiş bulunan bir köylü İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne sunları anlattı:

Geçen kis Çizmeli köyü korucuları topraklarımızı göçebelere verdiler. Köyden bir heyet topladık ve göçebelere gittik. Onlara dedik ki “lütfen topraklarımızda hayvan otlatmayın.

¹⁴³ Göç-Der Haber Bülteni, Ocak 2002, s. 2.

¹⁴⁴ “Ezidilere ölüm tuzagi,” *Yedinci Gündem*, 18 Mayıs 2002.

¹⁴⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Mus, 28 Haziran 2001

¹⁴⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

¹⁴⁷ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakir, 22 Haziran 2001.

Günahtır.” Göçebeler bize dedi ki, “Biz bunun için para harcadık – üç milyar lira ödedik. Bize üç milyarı verin gidelim.” Köyümüze hala gidemiyoruz. Her müslümanın cennete gitmek istemesi kadar biz de köyümüze gitmek istiyoruz. Korucular ağaçlarımızı kesti. Oradan geçenlerin anlattığına göre, camiyi bile ahir olarak kullanmışlar.¹⁴⁸

Jandarmanın onları 1993’te helikoptere doğru götürmesinden sonra, Kulp yakınlarındaki Alaca köyünden onbir köylü “ortadan kaboldu”. Köy sakinlerinin geri kalan kısmı hala göç ettirilmiş durumda. Türkiye’nin doğusundaki şehirlere dağılmış vaziyettedir. Bunlardan biri İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne sunları söyledi:

O günden bu yana köyümüz hala yasak bölge.¹⁴⁹ Fakat, 1998’de köy korucuları yakındaki Mus’tan gelip ormanları kesti ve ağaçları götürdü. Daha sonra 2000’de Kızılağaç köylüleri ve diğer köylüler geldi ve geri kalanları kesti. Bir çok dilekçe yazdık. Ekim 2000’de valiye, Mus savcisına, Diyarbakır Orman Müdürlüğüne, Mus Orman Müdürlüğüne, Olaganüstü Hal Bölge Valisine, Diyarbakır Jandarma Komutanlığına, Cumhurbaşkanına, İçişleri Bakanlığına, Elazığ Orman Müdürlüğüne, ve Ankara’da orman müstesarlığına dilekçe yazdık. Bazı yanıtlar geldi. Yasak bölge olmasına karşın, köyümüz yazlık yer olarak kullanılıyor. Herkese şikayette bulunduk, ama bu durum kar yağınca kadar devam etti. Gittik ve bunlar yapıyor dedik, ama hiç bir fark olmadı. Bu yıl şimdiye kadar kesim olmadı. Fakat, yasak bölge olmasına karşın, korucu aileleri ve diğer köylülerin otlaklarımızda hayvan beslemelerine izin veriliyor.¹⁵⁰

Aynı köyden başka birisi, köylülerin dilekçelerini vermelerinden bir-buçuk ay sonra, jandarmanın çalınmış ağaç taşıyan bir traktöre el koyduklarını, ancak daha sonra traktörü köylülere düşük fiyatla geri sattığını söylemiştir. Bu köylü, İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne sunları söyledi:

Bir ay önce Kulp’a gitmek için Lice’den geçiyordum. Tutuklandım ve sekiz saat gözaltında kaldım. 1993-2000 arasında Kulp’a girmem tamamen yasaktı, ancak son bir kaç ayda oraya gidebiliyordum ... Kulp’lu köy korucuları ve Mus’un Kızılağaç köyü korucu sefi beni tehdit etti. Nedeni, ağaç çalınması konusunda şikayette bulunmuş olmam. Sef bana dedi ki “Bunu yapmana izin vermeyeceğiz. Bize karşı nasıl dava açarsın sen?” Silvan’dan bir grup göçebe gelip Alaca köyüne yerleşti. Köyümüzden giden dört yüz elli kişinin hiç birisine geri dönme izni verilmedi. Fakat, Silvanlı bu göçebeler otlaklarımızı kullanıyor.¹⁵¹

Diyarbakır’ın Çınar ilçesi yakınlarındaki bir köyden göç ettirilmiş bir köylü benzer bir el koyma eylemini şu şekilde anlattı:

Mazıdağ’dan bilmediğimiz kişiler yerimize köy korucusu olarak getirildi. Arazilerimize ev diktiler ve su anda orada yaşıyorlar. 1989’da geldiler ve hala bizim tarlalarımızı kullanıyorlar. 2000 yılında köye gittim. Silah çekip ölümle tehdit ettiler. Avukatımla gittim. Korucuların beni tehdit ettiklerini gördü. Bana dediler ki “Tekrar köye gelersen seni öldürürüz. Senin burada toprağın yok. Sen Ermenisin. Ermenistan’a git.” Ondan sonra köye gitmedim. Bizim köyden hiç kimse köye dönemedi. Bazılarımız burada, bazılarımız ise Mersin’de. Mahkemeye basvurduk, ancak davayı sürdüreceğiz paramız yok. Bu tür bir davayı

¹⁴⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

¹⁴⁹ Jandarma hassas olarak değerlendirilen bazı bölgelere girişi yasaklamaktadır. Ancak, bu tür önlemler fiildir. Aslında, asker talim yerleri ve karakollara bitişik araziler dışında resmi olarak yasaklanmış herhangi bir bölge yoktur.

¹⁵⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakır, 23 Haziran 2001.

¹⁵¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakır, 23 Haziran 2001.

sürdürmek için epey paran olamli. Bu Köye Dönüş Projesi'nden hiç bir şey elde etmedik. Bugünkü koşullarda köye gitmeye kalkışsam büyük ihtimalle korucular beni öldürür. Su anda kalkışmaya cesaretim yok.¹⁵²

Korucular boş tehdit savurmuyor. Her tarafı pansumanla sarılı Sefik S¹⁵³ kol ve bacaklarındaki kursun izlerini ortaya koydu ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunuları söyledi:

[Diyarbakır'daki] köyüme gittim. Tarlalara bakmaya gitmistim ... Korucularla konuşamadım bile. Arabadan indim ve yaklaştım. Köyün ön tarafındaydılar. Silahlarını almaya gittiler. Dört kişiydiler. Hepsini tanıyordum. Üçünün elinde kalasnikof tüfek, birinin elinde revolver tabanca vardı. Aramızda iki metre vardı.

Korucular Sefik S'nin üstüne ates açtılar. Kendisi yere düştü. "Gerçekten öleceğimi zannettim. Kalasnikoflu birisi ates etmek üzereydi. Diğerleri ona 'Bak, nasıl olsa ölecek. Ugrasmayalım' dedi. Ben de öleceğim diye düşündüm. Orada yatarken çocuklarımı düşündüm." Bir akrabası onu alıp hastaneye götürdü. Sefik S resmi şikayette bulundu ve koruculardan birisi tutuklandı. Bunun üzerine, diğer korucular onu ziyaret etti ve davadan vazgeçmesini istediler. Haziran 2001 itibarıyla, davayı hala sürdürüyordu. İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunuları söyledi: "Bu ciddi tehlike varken köyümüze dönmeyeceğiz. Korucu olduğu sürece gidemeyiz. Bu insanlar benim eski komsularım. Hatta bazı korucuları eskiden arkadaş diye bilirdim ... Koruculuk sistemi kalkarsa biz de evimize gideriz. Barış olur olmaz döneceğiz."¹⁵⁴

1996 senesinde Alkan ailesi, Bitlis ilinde Tatvan'a bağlı Koruklu köyünden zorla göç ettirilmisti. 2002 ilkbaharında döndüler ancak köy korucuları tarafından sürekli hırpalanıyorlardı. Tahir Alkan en yakın karakoluna gidip şikayette bulunsa da, kovulmuş. Bundan sonra, Alkan Tatvan cumhuriyet savcisına resmi şikayette bulunmuş. Anlatıldığına göre, 12 Ekim tarihinde, yedi kişilik bir grup korucu Tahir Alkan'a saldırmışlar. Bıçakla ağır yaralanmıştır.¹⁵⁵

9 Temmuz 2002 günü, önceki günlerde köylerine yeni dönmüş olan Yusuf Ünal, Abdurrahim Ünal, ve Abdulsamet Ünal adlı üç köylü Mus vilayetindeki Nureddin (Kürtçe adı Nordin) köyünde yerli korucular tarafından öldürülmüştür. 1 Temmuz günü valiye ve jandarmaya başvuruda bulunup köye dönmek ve otları toplamak için izin istemişlerdi. Görgü tanığı Dilaver Demir'in anlattıkları şöyle:

O sabah bir kamyon geldi. Korucular yirmi-yirmibes kişilik bir grupla gelip Yusuf Ünal'a otu satamayacağını söylediler. İlk Yusuf Ünal'ın yüzüne yumruk atıldı, sonra korucular elde silah üstümüze yürüdü ... Korucular bizi dipçikle dövdü ve tekmeledi. Silah sesi duyduk ve Konakkuran jandarma karakoluna kostuk. Baska silah sesleri de geldi. Sonunda, Yusuf, oğlu ve kardeşi öldürülmüştü.¹⁵⁶

Cinayetlerle ilgili olarak on dört korucu tutuklandı. Mahkemeler, korucular dahil olmak üzere, görev yapmakta olan güvenlik güçlerinin kötü muamele, işkence veya cinayet gibi suçlardan dolayı cezalandırılmasında çekingen davranış göstermiştir.¹⁵⁷

¹⁵² İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakır, 23 Haziran 2001.

¹⁵³ Güvenlik nedeniyle görüşülen kişinin adı saklı tutulmuştur.

¹⁵⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakır, 23 Haziran 2001.

¹⁵⁵ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, günlük bülten, 14 Ekim 2002.

¹⁵⁶ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, günlük bülten, 16 Temmuz 2002.

¹⁵⁷ Bknz: Uluslararası Af Örgütü raporu; *Turkey: The duty to supervise, investigate and prosecute*, (Türkiye: Denetim Araştırma ve Yargılama Sorumluluğu) 1 Nisan, 1999, AI Index: EUR 44/024/1999.

Mayinlardan kaynaklanan riskler

Güneydogu Türkiye onbes yıl boyunca bir savaş sahnesiydi. Bu dönem boyunca, çatışmanın her iki tarafı hem ağır hem de anti-personel mayın kullanmıştır. Basında çıkan haberlere göre, 1992-1998 arasında yüzlerce kişi mayın, patlamamış bomba veya roketlerden dolayı hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁸ Bunların birçoğu çocuktur. Bu nedenle, geri dönüşü düşünen köylüler, haklı olarak, en azından evlerinin civarının patlayıcı maddelerden temizlenmiş olduğuna dair yetkililerden garantiler istemektedir.

Hükümet yardımıyla korucu veren Besbudak köyüne geri dönüş yapan bir köylü, İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne, bölge yerleşime açılmadan önce, askerlerin bir ay boyunca mayın aradığını belirtmiştir. Çatak kaymakamı yolların asfaltlanmasının mayınlarla karşı korunma açısından öncelikle sahip olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹ Ayrıca, Van valisi yardımcısı da kendi bölgesindeki köylerin yerleşime açılmadan önce mayın taramasından geçirileceğini ifade etmiştir.¹⁶⁰

Bununla birlikte, köylüler İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne yetkililerin geri dönüş izni verdiklerini, ancak mayın temizliği hakkında hiç bir bilgi vermediklerini belirtmişlerdir. Mus'un Yamaç köyünden bir köylü, valiliğin temel üstüne kadar çıktıktan sonra evleri için inşaat malzemesi yardımı yapılacağını söylediğini belirtti. Ancak, ise koyulma konusunda çekinceleri vardı. "Mayın olduğundan şüphelendik, çünkü kazı izleri vardı. Askeriye burayı üç aylarında üs olarak kullanmış. Yikintiler arasında cephane artıkları gördük. Bölgenin mayinlardan temizlendiğine dair herhangi bir teminat almadık."¹⁶¹

Hakkari'nin Berwar ilçesinde 1996'da boşaltılan onbir köyün sakinleri Van valiliğine başvurmuş ve köylerinin mayinlardan temizlenmesini ve geri dönüş izni verilmesini talep etmişlerdir. Anlatıldığına göre, 2002 yılı başlarında, vali muhtarı makamına çağırılmış ve yeniden başvurularını istemiş. Ama, başvurularında mayın temizliği ve yardımdan söz etmemeleri gerektiğini eklemiştir.¹⁶²

Bosaltılmış olan Silopi'ye bağlı Derebasi köyüne yeni dönmüş olan ve kengeri toplamak için çıkan Hülya Kaçar, Nisan 2002 mayına basıp öldürülmüştür. Arkadaşı Teybet Arsu ağır yaralanmıştır.¹⁶³

Öldürücü mayın riski olduğu kusu götürmez bir gerçektir. Ancak, askerlerin köylüleri uzakta tutmak için mayın hikayelerinden yararlanmış olmaları da mümkündür. Kulp ilçesinden bir köylü, köylerinin 1992'de yakılmasından sonra 1993'te dönmeye kalkıştıklarını belirtti. Askerler bölgenin mayınlanmış olduğunu söyleyerek onları uzaklaştırmıştı. "Mezralara geri dönmemizi istemedikleri zaman, mayın olduğunu söylüyorlardı. Aslında pek mayın olduğuna inanmıyorum. Bunu yalnızca bizi korkutma için söylüyorlar."¹⁶⁴

TÜRKİYE'DE YASAL BASVURU YOLU TIKALI

BM Yol gösterici İlkeleri'nin 7.3.B ilkesi, göç ettirilmiş kişilerin "kararların adli yetkililerce gözden geçirilmesi dahil, etkin bir yasal çareye başvurma haklarına saygı gösterilmesi gerekir" demektedir.

Evleri yakılan köylülerin Türk yasaları çerçevesinde yasal başvuru yollarına sahip olması gerekir. Anayasa'nın 125nci maddesinin hükmü şöyledir: "İdarenin tüm karar ve eylemleri yasal tahkikata tabidir

¹⁵⁸ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *1998 İnsan Hakları Raporu*, s. 169.

¹⁵⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Çatak, 2 Temmuz 2001.

¹⁶⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Van, 29 Haziran 2001.

¹⁶¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Mus, 28 Haziran 2001.

¹⁶² "Geri dönüşü engelleme projesi" *Özgür Politika*, 14 Nisan 2002.

¹⁶³ Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *Türkiye'de İnsan Hakları Nisan 2002 Raporu*.

¹⁶⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakır, 24 Haziran 2001.

... Idare, kendi eylem veya önlemlerinin neden olduğu tüm hasarlar için sorumludur.” Buna karsın, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, olaganüstü hal bölge valiliginin olaganüstü hal bölgesindeki (hatta olaganüstü hal bölgesi civarındaki illerde) eylemlerden dolayı sorumlu tutulamayacağını hükme bağlamaktadır. Bu bölgeler zaten göç ettirilme tasarruflarının çoğunun olduğu yerlerdir. “Haksız” yıkımlar bunun dışında tutulmuştur, ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin saptadığı gibi, adli makamların güvenlik güçlerine karşı müsamahakar bir tutumu vardır.¹⁶⁵ Bu durumda, devletin bu savunma kolaylığını kullanması ve köylüleri “terörist” olarak damgalaması mümkündür. Böylece, köylüler mahkeme yoluna başvurmadan önceki göre daha kötü bir sonuçla karşılaşabilmektedir. Ayrıca, Memur ve Diğer İdari Görevlilerin Yargılanmasına Dair Kanun uyarınca, mülki amirin onayı olmadan hiç bir devlet memuruna karşı dava açılmaz. (Mülki amir aynı zamanda yetki alanındaki güvenlik güçlerinin üstüdür.) Bu hüküm, idarenin yargıya esi görülmemiş bir şekilde müdahale etmesinin örneğidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, dava açmanın diğer bir zorluğu, yetkililerin tasarrufları dava konusu yapılmalarını önlemek üzere kayda geçirmemesidir. İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin gördüğü köylülerin hiç birine, evlerine dönemeyeceklerini belirten herhangi bir yazılı belge tebliğ edilmemiştir. Kısa süreyle ve ekin ekme için gitmelerine izin verilen az sayıda köylü de validen veya jandarmadan yalnızca sözlü izin almıştır. Avukat Hasip Kaplan’ın İnsan Hakları İzleme Komitesine söylediğine göre, yetkililerin yasal iz bırakmama çabaları dava açmaya tam bir engel oluşturmaz. “Mülkiyet hakkıyla ilgili dava açmak için yetkililerin insanların mülklerine erismesine engel olduğu gerçeğinin saptanması basittir. Bunun için taahhütlu bir mektup gönderilmesi yeterlidir. ... Mülke erisme hususunda bir davaya bakıyorum. Su anda Mus’ta yaşayan bir aile bana geldi. Ben de Tatvan jandarması hakkında dava açtım. Savcının kesif yapmasını sağadık. Maalesef, dava son zamanlarda çıkan bir affin kapsamında kaldı. Bunun üzerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurdum. Jandarma insanların evlerine dönmeye engel oluyorsa, dava açınlar.” Ancak, avukat bu yolun uzun zaman ve güçlü bir kararlılık gerektirdiğini itiraf etmektedir. “Kuskusuz, içinde buldukları durum itibarıyla, bu iş oldukça güçtür. Grup halinde yaparlarsa, dikkatleri üzerlerine çekerler. Ayri ayri dava açarlarsa, risk daha azdır. Bu, yedi yıllık bir hikaye olacaktır.”¹⁶⁶

Köylülerin yasal çare aramalarının önünde bir çok engel vardır. Zeki Z¹⁶⁷, moral, önsezi ve teknik zorluklardan dolayı dava açmadığını söyledi.

1994’ten beri köyümüze gitmedik. Geçen yıl Eylül ayında gittim ve yerel jandarma komutanına sözlü başvuruda buldum. Bana söylediği şu oldu: ‘Köye gitmene izin vermeyeceğim. Oraya gidip fotoğraf çekecek ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuracaksın.’ Aslında köyün yıkılmış halinin resimleri bizde var. Fakat dava açmadık.” Köyle ilgili şikayette bulunanlar, şikayet etmeye devam ettikçe köye dönme izni alma şanslarının azaldığını görmüşlerdir. “Sonunda elimize bir şey geçemeyeceğini biliyoruz. Biraz da korku var. Yakılan ağaçlarla ilgili bir dava açtık. Orman idaresinin kesif yapması için başvurdum. Memura ugradığımız kaybi ve bunu telafi etmek için ne yapabileceğimizi sordum. Bana suçlu tarafın kim olduğunu sordu. Fakat, köye gidemediğimiz ve isim veremediğimiz için dava açamadık.”¹⁶⁸

1996’da basaltılan, Van’a bağlı S mezrası sakinlerinin deneyi dava açan köylülerin en son dönüş izni verilecek kesim olacağına işaret etmektedir.

¹⁶⁵ Bknz, *Akdivar ve Diğerler*, Karar, 16 Eylül 1996, paras 71, 73.

¹⁶⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, İstanbul, 11 Temmuz 2001.

¹⁶⁷ Güvenlik nedeniyle, görülen kişinin adı saklı tutulmuştur.

¹⁶⁸ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Siirt, 27 Haziran 2001.

1997’de korucu olmayı kabul ettik ve köyümüze döndük. Temmuz 1999’a kadar orada kaldık. O tarihte, bir ihbar üzerine, güvenlik güçleri köye baskın düzenledi. Köyü yaktılar, tüm erkekleri, yani onyediyi tutukladılar ve bizi yerel jandarma karakoluna götürdüler. Orada yedi gün boyunca çok kötü iskence gördük. Sonra altı ay hapis haneinde kaldık. Beraat ettik ve özgürlüğümüz ihlal edildi diye dava açtık. Haksız yere tutuklanma nedeniyle tazminat kazandık. Köyün yıkılmasıyla ilgili olarak dilekçe verdik. Bu da valilikte kalıyor. Savcılıktan hasar tesbiti yapılabileceğine dair yazı aldık. Bu husus tartışma konusu idi. Çünkü korucular ve askerler köyün yıkılmadığını söylediler. Cezaevindeyken hasar tesbiti izni çıktı, ancak cezaevinde olduğumuz için kesif yaptıramadık. Cezaevindeyken, dava dosyasının bizdeki kopyesini kaybettik. Vali de dilekçemizi bize vermedi. Simdi avukatımız davanın zaman asimine ugradığını söylüyor. Bu yüzden yeni bir dava açamıyoruz. Simdi civardaki tüm köyler hayvan otlatmaya ve ekine açıldı, ama bize hala izin yok. Muhtarımız Gürpınar jandarma karakoluna giderek durumu düzeltmeye çalıştı. Jandarma bize izin vermedi, ama bunu yalnızca sözlü olarak belirtti.¹⁶⁹

İnsan Hakları İzleme Komitesi bir grup köylüye neden dava açmadıklarını sorduğunda, soru kahkahalara yol açtı. Bir kadın sunları söyledi: “Kocam geçen hafta gözaltına alındığında, İnsan Hakları Derneği’yle görüştü diye jandarma onu azarladı. Dava açmış olsaydık ne olabileceğini düşün artık.”¹⁷⁰

Gerçekten, İnsan Hakları İzleme Komitesi mahkeme kanalıyla çare aramaya koyulan bir kaç köylüyle konuştuk. Ancak, bunun sonucunda çoğu pısmır olmuşlar. Mezradaki evi 1993’te yakılan Mus’lu bir köylü, korucuların mülkünü kullandığını saptamıştır. “Geri dönmek istiyoruz, ama gitmemize izin vermiyorlar. Geri dönmemize izin vermeyenler koruculardır. Topraklarımızı kullanıyorlar. Ceviz ağaçlarımızı kestiler.”¹⁷¹ Valiye ve jandarmaya dilekçe başvurur. Hatta, 1999 seçimleri sırasında güneydoğuyu ziyaret eden Ecevit’in eline bile dilekçe tutuşturmuş. Hiç bir resmi işlem yapılmadı. 2000 yılı baharında hayvan alıp onları otlatmak için köye gitmiş. İkiyüz adet fidan ekmiş. Korucular ortaya çıkmış, köylüyü dövmüş ve silah zoruyla kendisini toprağından atmıştır. Savcılığa başvurmuş, ancak yine hiç bir resmi işlem yapılmamış. Mus Kadastro Mahkemesinde dava açmış ve Eylül 2000’de bir kesif heyeti oluşturmaya karar vermiştir. Hakim, katip ve köylünün kendisi bir kamyon asker esliğinde köye doğru yola çıkmışlar.

Oraya vardığımızda on – onbes korucu vardı. Hepsinin üstünde kalasnikof vardı. İkisinde de otomatik tabanca vardı. İçinde hakimin olduğu arabamızı durdurdular. Hakim dahil hepimizi arabadan aşağıya indirdiler. Hakim kadındı. Askerlere “beni kurtarın” diye bağırıldı. Korucular yere doğru ates ettiler, Kürtçe küfür ettiler ve sunları söylediler: “Bu bölgenin sorumlusu biziz. Gidin ve hiç bir zaman tekrar gelmeyin.” Askerler kesinlikle hiç bir şey yapmadılar. Yakınlardaki bir jandarma karakoluna geri çekildik. Korucular bizi izledi ve bu sırada sayıları yüze çıktı. Jandarma karakolunun önünde bana sopayla saldırdılar. Jandarma müdahale edip iki tarafı ayırdı, ama hiç bir şekilde bizim tarafımızı tutmadı. Bildiğimiz kadarıyla, hakim olayı rapor etmedi.¹⁷²

Tamamen moral çöküntüsü içine giren köylü, ne kendisini döven korucu aleyhine ne de topraklarının işgaline karşı herhangi bir yasal girişime kalkışmadı.

¹⁶⁹ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Van, 1 Temmuz 2001.

¹⁷⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Diyarbakır, 24 Haziran 2001.

¹⁷¹ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Mus, 28 Haziran 2001.

¹⁷² İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, Mus, 28 Haziran 2001. Kisisel güvenliği nedeniyle, bilgi kaynağının kimliği saklı tutulmuştur.

Baska bir köyden¹⁷³ göç ettirilmiş diger bir köylü, 1994'te yakıldıktan sonra köyünün korucular tarafından isgal edildiğini İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne anlattı. Aynı yılda ama daha sonra, korucuların göç ettirilmiş köylülerden birisini baska bir vilayette yakalayip öldürdüğünü ileri sürmüştür. “Bizi korkutup topraklarımızı ellerinde tutmak istediklerini sanıyorum. Evlerdeki tüm malzemelere el koydular. Bunlar kendi köyümüzden insanlar, komsu olarak bildiğimiz, tanıdığımız kişiler. Hatta aralarında okul arkadaşlarımız bile var. Malimizi, topraklarımızı ekip biçiyorlar.”¹⁷⁴ Bu köylü İnsan Haklarıyla ilgili Meclis Komisyonu'na, savcılığa ve İçişleri Bakanlığı'na şikayet başvurusunda bulunmuştur. 1997 yılında dava açmıştır. “Savcinin korucuları tek tek çağırıp yetkilerini kötüye kullanıp kullanmadıklarını sordugunu duydum. Bir arkadaştan öğrendiğim kadariyle, böyle bir şey yapmadıklarını söyleyeceklermiş. Bildiğim kadariyle, davayla ilgili olarak herhangi bir eylem yapılmamıştır.” Şikayet yaptıktan sonra, güvenlik güçlerince hedef olarak seçilmeye başlamıştır. “Bir çok kez tutuklandım ve bes kez cezaevine girdim. Kollarımdan asıldığım sırada gövdem sol tarafındaki kaslarda yırtılma olmuştur. Dayak nedeniyle de böbreklerimde hasar vardır.” Göz yaşlarını tutamayan köylü, adı açıklanırsa bize verdiği ifadeden dolayı basına yeni sorunlar gelmesinden korktuğunu söyledi.

KELEKÇİ KÖYLÜLERİNE ULUSLARARASI ADALET

Göç ettirilmiş köylülerden az bir kısmı yasal çare olarak uluslararası adalet yolunu, yani Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurma yolunu, seçmiştir. Burada elde edilen sonuçlar henüz geri dönüş yolunu açmadı. Bununla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AIHM'nin)¹⁷⁵ sok kararlarının ordunun köy yıkma projesini durdurmasında önemli bir etmen olduğu kuskusuzdur. *Akdivar ve Diğerleri v. Türkiye* davasıyla ilgili 1996 tarihli kararında, AIHM açık şir olan bir durumu doğrulamış ve Türk güvenlik güçlerinin gerçekten ev yıkımından sorumlu olduğunu teyit etmiştir. O andan itibaren, jandarma, köylülere zorbalık etmenin artık maliyetsiz bir strateji olmayacağını anlamaya başlamıştır.

18 Mayıs 1993 tarihinde açılan *Akdivar ve diğerleri v. Türkiye* davası ev yıkımları konusunda sonuca bağlanan ilk davadır. Ev yıkımlarıyla ilgili olmasına karşın, daha geniş boyutlu olan ihlal eylemlerini yansıtmaya özelliği vardır. Başvuru sahiplerinin hükümetin kolayca PKK sempatisini veya terörist olarak kolayca suçlayabileceği kişiler olmaması iyi bir tesadüf olmuştur. Bu kişiler Diyarbakır'ın Kelekçi köyündendir ve daha önce PKK saldırılarında yakınlarını kaybetmiş köy korucularıdır. Temmuz 1992'de, köy koruculuk sisteminden çekilmiştir. 1 Kasım 1992 günü gecesi, PKK Kelekçi'deki jandarma karakoluna saldırır ve bir askerın ölümüne diger sekiz askerın ise yaralanmasına neden olur. 10 Kasım 1992 günü, askerler ve özel tim mensupları Kelekçi'ye girer ve muhtara tüm köy sakinlerini bosaltmasını söylerler. Muhtar sakinleri toplamaya çalışırken, askerler zırhlı araçlardaki ağır silahlarla evlere ve köylülere ateş açmaya başlar. Dokuz evi ateşe verir ve içindeki eşyalarla birlikte yerle bir eder. Askerler ayrıca köylülerin sahip oldukları havyanları da ateşe tutar. Köylüler civardaki kasabalara kaçır ve askerler ertesi yılın Nisan ayında köyün geri kalan kısmının çoğunu yakar.

¹⁷³ Görüşme yapılan kişinin isteği üzerine, köyün adı ve yeri saklı tutulmuştur.

¹⁷⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Van, 30 Haziran 2001. Kişisel güvenliği nedeniyle, bilgi kaynağının kimliği saklı tutulmuştur.

¹⁷⁵ Türkiye, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu'nun 1950'de imzalamış ve Konvansiyonun ihlalinden etkilenen tekil vatandaşların Mahkeme'ye başvuru hakkını da 1987'de kabul etmiştir. Türkiye'de kişisel başvuru hakkının anlamlı ilkin pek anlaşılmadı. Bu nedenle, ülkede yaşanan ihlallerin ne denli ciddi boyutlarda olduğunu gösteren başvuruların yapılması bir kaç yıl aldı. Londra'da bulunan ve Essex Üniversitesi'nin İnsan Hakları Merkezi'nden hukukçularla birlikte çalışan Kürt İnsan Hakları Derneği (KIHD) kişisel başvuru hakkının yaygın kullanılmasına katkıda bulunmuş ve bunu Türkiye'deki değişimin bir aracı olarak kullanmıştır. KIHD ve Essex Üniversitesi'ndeki hukukçular bir çok başvurunun hazırlanmasına yardım ettiler. Ayrıca, bilgi ve deneyimlerini yerli hukukçularla paylaşmak için, Türkiye'de seminerler düzenlediler. Şimdi, 21 Mayıs 2001 tarihli *Cumhuriyet*'e göre, güneydogudan Türkiye aleyhine yapılan başvuru sayısı 1.500 civarındadır.

Hükümetin olayı anlatımı farklıdır. Buna göre, köylüler Kasım saldırısından sonra aranan ve yiyecek, propaganda malzemesi ve cephane dolu bir çok “terörist yuvası” bulunmasına karsin sağlam bırakılan köyü kendi istekleriyle terketmiştir. Hükümet, 6 Nisan 1993 tarihinde güvenlik güçlerinin üç ailenin geri döndüğü köyü tekrar aradığını ve PKK’nin o günün gecesi gelip sağlam kalan evleri yaktığını iddia etmektedir.

19 Nisan 1994 tarihinde davanın kabul edilebilir olduğuna karar verilir. O zamanlar, başvurular direkt olarak mahkemeye intikal etmiyordu. Davalar önce Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nda inceleniyordu ve Komisyon’un davaları teknik nedenlerle reddetme veya mahkemeye ön bulgularını bildirme yetkisi vardı.¹⁷⁶ Mart ve Nisan 1995’te bir Komisyon delegasyonu Türkiye’yi ziyaret etti ve başvuru sahiplerinden ve avukatlarından, jandarmadan, komando subaylarından ve Diyarbakir Devlet Güvenlik Mahkemesi savcisından ifadeler aldı. Tek basına bile, bu Türkiye için önemli bir olaydı. Yüksek rütbeli devlet görevlilerinin resmi bir komisyon tarafından sorgulanması ve bunlardan siradan insanlara karşı yapılan ihlaller hakkında açıklama istenmesi, daha önce görünen bir vaka değildi. Komisyon’un bu yaratıcı girişimi, eylemlerinin incelenmesine alisik olamayan kurumlar için güçlü bir sok olmuştur. Meclis komisyonlarına ifade vermek veya örneğin iskence iddiasıyla mahkemeye çıkmak için çağrılan polis ve askerler bu tür çağrılara aylarca yanıt vermeyebiliyordu. Huzura çıktıklarında da, sorgucu bir şekilde değil, hürmetkar bir şekilde sorgulanıyordu.

Keleşçi köylülerinin tanıklığı inandırıcıydı. Komisyon’a göre:

Köylülerin Komisyon üyeleri huzurundaki ifadelerinin yarattığı izlenim, basitlik, samimiyet ve cesaretti. İfadelerinin çoğunluğu dengeliydi ve hiç bir şekilde tek taraflı değildi. Teröristlerin 1992’deki saldırılarını kuskuya yer bırakmayacak şekilde suçladılar. Köylülerin orduya veya kamu yetkililerine karşı düşman olduğunu gösteren hiç bir belirti yoktu. Bu nedenle ve genel olarak, Komisyon, köylülerin delegelere verdiği ifadelerin 10 Kasım 1992 tarihli olayın gerçek yönlerini yansıttığına kani olmuştur.¹⁷⁷

Komisyon Türk hükümeti yetkililerinin ifadelerini “genel olarak kaçamaklı”¹⁷⁸ bulmuştur. Hükümetin savunması da bariz çelişkiler içermekteydi. Örneğin, Türk hükümetinin sunduğu ve bir inaat mühendisine kaleme alınan “bilirkişi raporunda”, Keleşçi’deki evlerin eskimis ve bundan dolayı göçmüş olduğu belirtilmektedir. Raporu yazan mühendis, yanında devlet güvenlik mahkemesi bassavcısı olduğu halde, köyü helikopterden gözlemiş. Raporun bu sonucuna karsin, jandarma subayları mahkemeye köyün Nisan 1993’te PKK tarafından yakıldığını söylemişlerdir.

Basvuru sahipleri devlet yetkililerinin ilişkiye geçip davadan vazgeçmeleri için kendilerini tehdit ettiğini de belirtmiştir. Hükümet, başvuru sahipleriyle ilişkiye geçtiğini kabul etmiş, ancak bunun ifadelerinin alınması için yapıldığını belirtmiştir. Komisyon, “kaygı ile,”¹⁷⁹ hükümet temsilcilerinin diğer davalarda da benzer girişimlerde bulunması üzerine başvuru sahiplerinin davadan vazgeçtiklerini ifade etmiştir.

Komisyon Akdivar davasını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne havale etmiş ve su sonuca varmıştır: “başvuru sahiplerinin evlerinin ve içindeki eşyaların bile bile yakılmasının hem aile ve ev yaşamına saygı hakkını hem de huzur içinde mülkten yararlanma hakkını ihlal ettiği kuskusuzdur. Savunma yapan Hükümet bu müdahaleleri haklı çıkaracak herhangi bir gerekçe sunamamıştır. Hükümetin savunması yalnızca güvenlik güçlerinin olaya karışmadığı doğrultusunda olmuştur.” Mahkeme, hem aile ve ev

¹⁷⁶ Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun faaliyetlerine Kasım 1998’de son verildi.

¹⁷⁷ Akdivar ve Diğerleri v Türkiye davasında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Raporu, Basvuru No 21893/93, 26 Ekim 1995, paragraf 205.

¹⁷⁸ A.g.r., paragraf 212.

¹⁷⁹ A.g.r., paragraf 252.

yasamina saygi hakkinin¹⁸⁰ hem de huzur içinde mülkten yararlanma hakkının¹⁸¹ ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Ayrıca, başvuru sahiplerini görüşmeye çağırarak, hükümet yetkililerinin adaleti engellemeye kalkıştığını da saptamıştır.¹⁸² Mahkeme bu hususla ilgili olarak şu sonuca varmıştır: “Başvuru sahibi köylülerin savunmasız durumu ve Güney-Dogu Türkiye’de yetkililer hakkında yapılan şikayetlerin misilleme konusunda mesru korkuya neden olma gerçeği göz önüne alındığında, şikayet konusu olan eylemler, başvurularını geri çekmesi için başvuru sahiplerine uygulanan yasadışı ve kabul edilemez baskı anlamına gelmektedir.”¹⁸³

Mahkeme, Hükümetin, masraf ve külfet karşılığı olarak, başvuru sahiplerinin tümüne 20.810 sterling (US\$34,128) ödemesini emretmiştir. Daha sonraki bir kararında ise¹⁸⁴, evlerin yıkılması, hayvan ve ürünlerin tahrip edilmesi, ev eşyaları ve gelir kaybı ve alternatif konut maliyeti gibi nedenlerle, köylülere toplam olarak 115.062,76 (US\$188,702) sterling tutarında maddi tazminat ödenmesi gerektiğine hükmetmiştir. Ayrıca, evlerinin yıkılması nedeniyle yasadışı travma için, her bir başvuru sahibine 8.000 sterling (US\$13,120) manevi tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Akdivar davası kararı, Kürt köylülerinin en gaddar yöntemlerle evlerinden atıldıklarına dair iddialarının geçerliliğini ortaya koymuştur. Köy yıkım programını hem Türkiye’de hem de Türkiye dışında tartışma gündemine koymuştur. Ayrıca, göç ettirilmiş yoksul köylünün bile uluslararası düzeyde adalet bulabileceğini göstermiştir.

Bunu diğer kararlar izledi. *AIHM Mentés v Türkiye; Selçuk ve Asker v Türkiye; Bilgin v Türkiye; Dulas ve Orhan v Türkiye*¹⁸⁵ davalarında da Türk güvenlik güçlerinin köylülerin evlerini yıktığını ve/veya evlerinden zorla bosaltdıklarını saptamıştır. Daha yakın yıllarda görülen benzeri davalarda, örneğin *Aydin v Türkiye; Kemal Güven v Türkiye; Aygördü ve Diğerleri v Türkiye; Ince ve Diğerleri v Türkiye ve Isci v Türkiye*¹⁸⁶ davalarında, Mahkeme davacıları dostane çözüm kabul etmeye teşvik etmiştir. Akdivar

¹⁸⁰ Madde 8: Özel yasama ve aile yasasına saygi hakkı

Herkesin özel ve aile yasasına, evine ve yazmalarına saygi gösterilme hakkı vardır.

Yasalara uygun olmadığı takdirde ve güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahi, suç veya karışıklığın önlenmesi, sağlığın veya moral değerlerin korunması veya diğer kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olduğu sürece, kamu yetkilileri sözkonusu hakka müdahalede bulunamazlar.”

¹⁸¹ Protokol 1, Madde 1: Her gerçek veya tüzel kişi mülkünden huzur içinde yararlanma hakkına sahiptir. Kamu yararına olmadıkça hiç bir kimse bu haktan mahrum bırakılamaz. Mahrumiyet ancak yerli hukuk ve uluslararası hukuk ilkelerine tabi olmak kaydıyla mümkündür.

Bununla birlikte, yukarıdaki hüküm, mülkü genel çıkarları doğrultusunda yönetmek veya vergilerin, diğer katkıların veya cezaların toplanmasını sağlamak için, Devletin gerekli yasaları çıkarma hakkına hiç bir şekilde halel getirmez.

¹⁸² Madde 25, paragraf 1: Hakkında şikayette bulunulan İmzacı Ali Tarafın Komisyon’un bu türden başvuru dilekçelerini kabul etmesi yetkisini tanıdığını deklare etmesi kosuluyla; Komisyon, işbu Konvansiyon’da belirtilen haklarından herhangi birisinin İmzacı Ali Taraflardan biri tarafından ihlal edildiğini iddia eden her kisten, hükümeti örgütten veya kişilerden oluşan gruptan Avrupa Konseyi Genel Sekreterine gönderilen başvuru dilekçelerini kabul edebilir. Bu tür bir deklarasyonu yapan İmzacı Ali Taraflar, bu tür bir hakkın kullanılmasını hiç bir şekilde engellemeyeceklerine dair taahhütte bulunurlar.

¹⁸³ *Akdivar ve Diğerleri v Türkiye*, Karar, 16 Eylül 1996, paragraf 105.

¹⁸⁴ *Akdivar ve Diğerleri v Türkiye* (Madde 50), 1 Nisan 1998.

¹⁸⁵ *Mentés v Turkey*, AIHM, Kasım 28, 1997; *Selçuk ve Asker v Turkey*, AIHM, Nisan 24, 1998; *Bilgin v Turkey*, AIHM, Kasım 16, 2000; *Dulas v Turkey*, AIHM, Ocak 30, 2001; *Orhan v Turkey*, AIHM, Haziran 18, 2002.

¹⁸⁶ *Aygördü ve diğerler v Turkey*, AIHM, Mayıs 22, 2001; *Aydin v Turkey*, AIHM, Temmuz 10, 2001; *Kemal Güven v Turkey*, AIHM, Mayıs 22, 2001; *Ince ve diğerler v Turkey*, AIHM, Mayıs 22, 2001; *Isici v Turkey*, AIHM, Eylül 25, 2001.

davasinda oldugu gibi, bu davalardaki kanitlar da yetkililerin suistimal eylemlerini sorusturmaya istekli olmadigini, ancak AIHM’nde açtiklari davayi geri çekmek için köylülere baski hazır olduklarini göstermektedir. Türkiye’ye karsi alinan diger mahkeme kararlarini, köy bosaltmalari sirasinda gerçekleştirilen yargisiz infazlarla ve “ortadan kaybolmalarla” ilgilidir.¹⁸⁷

Birbirini izleyen ev yikimlariyla ilgili bu davalardaki basvuru sahipleri, köyden atilmalarının, istimlak edilmiş gibi mallarından kendilerini mahrum bıraktigini iddia etmektedirler. Mahkeme’den Türk hükümetinin köy altyapisini yeniden kurmasını ve köye güvenlik içinde dönmelerini sağlamasını emretmesini talep etmektedirler. Örneğin, Akdivar davasında Mahkeme “hükümetin süregiden ihlale son vermesinin ve durumu ihlal öncesiyile aynı kılmak için ihlal sonuçlarını tazmin etmesinin” yasal bir yükümlük olduğunu kabul etmiştir. Türk hükümeti PKK saldırılarının bunu olanaksız kildigini ileri sürmüş, ancak “terörist eylem tehlikesinden uzak olduklarını hissettikleri zaman” köylülerin evlerine dönebileceklerini belirtmiştir. Mahkeme, durumun ihlal öncesiyile aynı olacak şekilde düzeltilmesinin (*restitutio in integrum*) mümkün olmadiginin iddia edildiği yerlerde, kararın nasıl uygulanacağı konusundaki kararı hükümetin takdirine bırakmaktadır. Bu karar, Türk hükümete serbestlik verir gibi görünmektedir. Ancak, mahkeme karara uyumun yerine getirilmesinin sorumlulugunu Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ne yüklemektedir. Buna karsin, Bakanlar Komitesi 1996’daki Akdivar kararından sonra kararların bu kısmını uygulatmayarak, köylüleri süregiden ihlalin kurbanı olarak bırakmıştır. 2002’nin Temmuz ayında Bakanlar Komitesi AIHM’de Türk silahlı kuvvetleri tarafından islenen öldürülmeler, iskence, ‘ortadan kaybolmalar’ ve mülkün tahrip edilmesiyle ilgili ve Türkiye aleyhinde verilen kararlara karsilik adımlar atmasını isteyen bir karar verdi.¹⁸⁸ Bu aralıklı taleplere karsilik Türk hükümetinin duyarsizligi, daha sistematik ve uzun vadeli baskinin gereğini gösteriyor—özellikle zorunlu iç göçün mağdurlariyla ilgili olarak.

Avrupa Mahkemesi büyüyen is yüküyle nasıl basa çıkacağını düşünmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblası Yasal Sorunlar ve İnsan Hakları Komitesi raportörü Erik Jurgens, artan is yükünün sorumlulugunun “Bakanlar Komitesi’ne ait” olduğunu belirtiyor. “Kararların uygulanmasını gözetleyen [Bakanlar Komitesi] yeteri kadar baski uygulamamaktadır.”¹⁸⁹ Bakanlar Komitesi’nce oluşturulan bir değerlendirme grubu, artan is yükü yaratan temel etmenin Türkiye’den gelen ve ev yikimlariyla ilgili olan “seri” veya “mütekerrir” davalar¹⁹⁰ olduğunu belirtmektedir. Açiktir ki, kararların uygulanmasını sağlama bu türden seri ihlallerin, dolayisiyla seri davaların hacmini azaltacaktır. Güneydogu Türkiye’den gelen bilgi akisinin isiginde, Bakanlar Komitesi’nin sistematik ev yikimlerini daha erken bir asamada teshis etmemesi ve Türk hükümete baski uygulamaması üzücü bir durumdur. Bu yüzden, AIHM’ne yapılan başvurular birikmeye devam etmektedir. Onbir yakınlarının 1993’te “ortadan kaybolması”yla ilgili bir davayı kazanan¹⁹¹ Diyarbakır’ın Alaca köylüleri, Subat 2002’de yeniden dava açmak zorunda kalmışlardır. Çünkü, vali yikilmiş olan evlerine dönmelerine izin vermemektedir.

AIHM’nin Türkiye’deki ev yikimlariyla ilgili kararları, Kürt köylülerinin zorla göç ettirilmesi olayını ulusla ve uluslararası tartisma gündemine getirmiştir. Ancak, bu davalar çok daha yaygın olan bir olayın az sayıdaki örneğidir. Maalesef, bu basvuru sahiplerine yöneltilen ihlalleri durduracak ve daha yaygın olan ihlal uygulamalarını ele alacak izleme mekanizmaları yavaş ve dolambaçlıdır. Bakanlar Komitesi, devletlerin AIHM kararlarına uyumunu izlemekle görevlidir. Komite, ev yikimlariyla ilgili olarak,

¹⁸⁷ Örneğin, bkz *Akdeniz ve Diğerleri v Türkiye*, AIHM; *Kurt v Türkiye*, AIHM, 25 Mayıs 1998; *Çakıcı v Türkiye*, AIHM, 8 Temmuz 1999; *Ertak v Türkiye*, AIHM, 9 Mayıs 2000; *Timurtas v Türkiye*, AIHM, 13 Haziran 2000.

¹⁸⁸ Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, Ara Kararı ResDH(2002)98, Bakanlar Komitesi tarafından, 803. toplantısında 10 Temmuz 2002 tarihinde alınmıştır.

¹⁸⁹ *The Europeans (Avrupalılar)*, Eylül sayısı, Avrupa Konseyi bülteni.

¹⁹⁰ Report of the Evaluation Group (Değerlendirme Grubu Raporu), EG Court(2001)1, 27 Eylül 2001, paragraf 51.

¹⁹¹ *Akdeniz v Türkiye*, AIHM, 31 Mayıs 2001.

Türkiye'ye soru yöneltilmiş ve bu ciddi ihlalin tekrarlanmasını önleyecek ne gibi önlemler alındığını sormuştur.¹⁹² Komite'nin kararı ve Türk hükümetinin yaniti, yalnızca AIHM'de yaşanan karsitliği yendiren ortaya koymaktadır: Türkiye, evleri yıkılan mağdurlara açık olan yasal yolların bir özetini vermiş; Bakanlar Komitesi ise, yargılanmadan muafiyetin ve etkin yasal çarelerin yokluğunun devam eden sorunlar olduğunu not etmiş ve Türk yetkililerini "güvenlik güçlerince işlenen ihlallerin mağdurlarına hızlı tazmin sağlamak için çabalarını sürdürmeye" tesvik etmiştir.

SIVIL TOPLUM GÜÇLERİNİN DISLANMASI

BM Yol gösterici İlkeleri, insani amaçlı uluslararası örgütlerin ve diğer uygun aktörlerin ülke içinde göç ettirilmiş kişilere yardım etme hakkına sahip olduklarını ve bu örgütlerin ülke içinde göç ettirilmiş kişilere engelsiz erişim olanına sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir (Ilke 25 ve 30).

Türkiye'de zorla göç ettirilmiş kişilerin geri dönüşüyle ilgili gerçek bir proje mali, planlama ve insani sonuçları açısından olaganüstü boyutta bir girişim olacaktır. Bu nedenle, hükümetin yerel veya uluslararası, hükümet dışı veya hükümetler arası örgütlerin sunabileceği deneyim, uzmanlık ve enerjiden yararlanma gereği vardır. GAP ve TSBD temsilcileri sevkle "katılımcı" yaklaşımlarından söz etmişlerdir. Valiler de bu yaklaşımı yansıtmıştır. Fakat, uygulamada, hükümet sürekli bir şekilde bu tür örgütleri tüm sürecin dışında bırakmaktadır. Meslek odalarının yarı-resmi statüleri vardır, ama bunlar da hükümetin geri dönüş planları konusunda tamamen bilgisiz bırakılmış ve sürece kendi katkılarına yapmaları hiç bir zaman talep edilmemiştir.

Diyarbakir Mimarlar Odası'nın bir temsilcisi (güvenlik nedeniyle adının saklı tutulmasını talep etmiştir) kamu fonlarının muhtemel kaybı konusunda kaygılarını ifade etti:

Konsültasyon yapılmaması çok olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin, Kulp yakınlarındaki İslamköy'ün yeniden inşa edilmekte olduğunu biliyoruz. Fakat bu köy fay hattı üzerindedir. Ayrıca, karın bahara kadar kaldığı bir yerdedir. Bir de, inşaatta bu bölge için pek uygun olmayan briketler kullanılmaktadır. Hükümet, İslamköy'ün inşasıyla ilgili olarak bizlere danışmamıştır. Oda köyü ziyaret etmemiştir. Yetkililer bizim oraya gitmemize izin vermez. İzin alamayacağımızı biliyoruz. Politikayla karıştığımızı söyleyecekler. Odamız, buradaki bir toplantıda konuşmak üzere bir üniversite rektörü getirdiğinde, vali profesörün sabikasının olup olmadığının araştırılmasını istemisti. Bu tür bir vali bir köy Kent projesini ziyaret etmeme izin verir mi? Tüm süreç özellikle gizemli tutulmaktadır.¹⁹³

Diyarbakir Mühendisler Odası'nın bir üyesi (bu kaside güvenlik nedeniyle adının saklı tutulmasını talep etmiştir) İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne sunuları anlattı:

Şimdiye kadar, hükümetten hiç bir kimse bizimle ilişkiye geçmedi. Ama, yabancı bir gönüllü örgütten bir grup bizi ziyaret etti ve bir grup köyle ilgili detaylı plan istedi. Bunu yapamayacağımızı, çünkü bu köylere gidip kesif yapmayı güvenli bulmadığımızı söyledik. İstisnalar olabilir, ama ordunun bu köylere gitmemize izin vereceğini

¹⁹² Bakanlar Komitesi Ara Kararı, no. DH (99) 434, *Action Of The Security Forces In Turkey: Measures Of A General Character (Türkiye'deki Güvenlik Güçlerinin Eylemleri: Genel Özellikte Önlemler)*, 9 Haziran 1999'da alınmıştır. Karar üç mülk tahribi davasına atıf yapmıştır: *Akdivar ve Diğerleri v Türkiye, Mentis ve Diğerleri v Türkiye, Selçuk ve Asker v Türkiye*.

¹⁹³ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 26 Haziran 2001.

sanmıyorum. Resmi yola karşı alternatif yaratmaya çalışabiliriz, ama bu da yetkililerin kafasında soru işaretlerine neden olur.¹⁹⁴

Diyarbakir Ziraat Mühendisleri Odası'nın bir temsilcisi (bu kaside adının saklı tutulmasını istemistir) sunları söyledi:

Hükümet bu hususla ilgili olarak görüşümüzü veya bilgimizi hiç bir zaman sormadı. Bölgedeki topraklarla ilgili istatistikleri bulmakta güçlük çekiyoruz. Kaç köyün bosaltıldığını ve ne kadarının toprağının tarım için elverişli olup olmadığını bilmiyoruz. GAP tüm güneydoğu Türkiye'de bosaltılmış köyleri kapsayan bir proje, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi yürütüyor. Fakat herkes bu konu üzerinde garip ve amatör bir şekilde çalışıyor. Hükümetin tüm ilgili meslek kuruluşlarını ve hükümet dışı örgütleri bir araya getirmesi gerektiğini düşünüyoruz. Halihazırda, her biri ayrı şeyler yapan bir kaç örgüt var. Fakat bu gerçekten çok büyük bir proje. Bu örgütler bir araya getirilmeli, böylece işi bölüşmeleri ve daha iyi bir iş yapmaları sağlanmalıdır. Dönüş köylerinin doğru dürüst kurulabilmesi için, mevcut köylerdeki durumla ilgili temel bir resim çizmek gerekiyor. Ne kadar toprağın sulanmakta olup olmadığı, ekilip ekilmediği veya hayvancılık için kullanılıp kullanılmadığı konularında hiç bir bilgimiz yok. Konu yalnızca bir bilinmeyenler kümesi.¹⁹⁵

Basbakanlığın Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi konusunda kendileriyle ilişkiye geçip geçemediğini sordüğümüzde, Diyarbakir Tabipler Odası Genel Sekreteri Dr Necdet Ipekyüz sunları söyledi: "Hayir. Ne olaganüstü bölge hal valilisi, ne Diyarbakir valisi ne de Basbakanlık Diyarbakir Tabipler Odası'nın görüşünü sormuştur. Bildiğim kadariyle, Ankara'daki merkezle de ilişkiye geçmemişler. Konuyla ilgili olarak, ne görüşünüzü ne de yardımimizi istediler."¹⁹⁶

"İlgili aktörlerin" göç ettirilmiş kişilere ulaşmasına olanak sağlanması şöyle dursun, yetkililer göç ettirilmiş kişilerle ilgilenen örgütlere aralıksız bir şekilde baskı yapmıştır. Bu asamada, hükümet dışı örgütlerin güneydoğu bölgesine erişimi çok zordur. Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin sorunlarıyla en çok ilgili olan üç yerli örgüt, IHD, Göç-Der ve HADEP'tir. Yetkililer üç örgüte de derin kaskıyla bakmaktadır. Güvenlik güçleri bu örgütleri sürekli olarak taciz etmektedir. Hemen hemen her gün, HADEP subeleri basılmakta, üyeleri gözaltına alınmakta ve onlara kötü muamele edilmektedir. Ocak 2001'de, Sırnak'ta parti subesi açamaya çalışan HADEP görevlileri Serdar Tanis ve Ebubekir Deniz, jandarma karakoluna çağrıldıktan sonra "ortadana kaybolmustur." Yetkililer, HADEP görevlilerinin karakolu ziyaret ettiğini önce yadsımış, sonra da kabul etmiştir. Fakat, ziyaretten yarım saat sonra karakoldan ayrıldıklarını iddia etmişlerdir. Ekim 2001'de, HADEP üyesi Burhan Koçkar Türkiye'nin doğusundaki Agri ilinde maskeli güvenlik güçlerince yargısız bir şekilde infaz edilmiştir.¹⁹⁷

IHD de güvenlik güçlerinin sürekli baskısına maruz kalmaktadır – özellikle köylerdeki ihlalleri araştırmak için uzak bölgelere gittiği zaman. Diyarbakir IHD başkanı Osman Baydemir, Asat ve Ortaklı köylerinin zorla bosaltılmasını araştırmak üzere Sırnak'a seyahat eder. Görüşme yaptığı köylüyle birlikte tutuklanır. Tutuklanan köylü, jandarmanın kendisine iskence ettiğini belirtmiştir. Iskencenin amacı, güvenlik güçlerini suçlayan yanlış ifade vermesi için Osman Baydemir'in kendisine rüşvet verdiğini kabul ettirmektir.¹⁹⁸

¹⁹⁴ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 26 Haziran 2001.

¹⁹⁵ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 25 Haziran 2001.

¹⁹⁶ İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Diyarbakir, 25 Haziran 2001.

¹⁹⁷ Belma Akçura, "Yine 'çat kapi infaz'", *Milliyet*, 7 Kasım, 2001.

¹⁹⁸ IHD, Mazlum-Der, TMMOB, TIHV, TTB, Göç-Der ve Diyarbakir Demokrasi Platform temsilcileri tarafından hazırlanan ortak basın açıklaması, Diyarbakir, 10 Ağustos, 2001.

Göç-Der'in bürolari sürekli polis gözetimi altındadır ve defalarca basılmıştır. Mayıs 2001'de, polis İstanbul bürosuna girmiş, belgelere el koymuş ve o zaman başkan olan Mahmut Özdemir ile yönetim kutulu üyesi Metin Çelik'i tutuklamıştır. Metin Çelik iki gün boyunca kimseyle görüştürülmeden gözaltında tutulmuştur. Yetkililerin, Göç-Der'in Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi hakkında kamuoyuna istenmeyen bilgiler vermesinden memnun olmadıkları açıktır. Polis Göç-Der görevlilerini azarlamış ve sunları söylemiştir: "Magdurların yabancılarla konuşturarak Türkiye'ye leke sürdünüz. Ayrıca, yabancı örgütlerle ilişkiye geçerek tüzüğünüzü ihlal ettiniz."¹⁹⁹ 22 Haziran 2002 günü, polis ülke içinde göç ettirilen kişilerin karşılaştıkları zorluklara dikkat etmek için bir hafta düzenleme hazırlığı içinde olan Göç-Der subelerini basmıştır, malzemelere el koymuş ve İstanbul'daki merkeze baskın düzenlemiştir. Çalışmalarının bir çoğu valilerce yasaklanmıştır. Ayrıca, bültenlerinde "silahlı kuvvetlere hakaret" etmeleri²⁰⁰ "bölücü propaganda" yapmaları,²⁰¹ ve Dernekler Yasasını ihlal etmeleri nedeniyle, yönetim kurulu hakkında açılmış birçok dava hala sürmektedir.

İnsan Hakları İzleme Komitesi, Göçmen ve İnsani Yardım Vakfı'na (GIYAV'a) hükümetin geri dönüş planlarıyla ilgili olarak görüşlerini sorup sormadığını sordu. Vakıf sözcüsü Mehmet Barut güldü ve bir bakıma sordukalarını söyledi. Bir ay önce, polis gelmiş ve vakfın resmi kayıtları ile bilgisayarlarının sabit diskine el koymuştu. Polis, kayıtların ve diskin uzmanlarca incelenmek üzere bir yıl tutulacağını söylemiştir.²⁰² GIYAV halihazırda, açıklanmamış bir suçlama nedeniyle, Adana Devlet Güvenlik Mahkemesi savcılığınca araştırılmaktadır.

Danimarka Helsinki Komitesi üyeleri olan Profesör Erik Siesby ve Jonna Dalsgaard, Göç-Der ve Diyarbakır'daki meslek odalarıyla işbirliği içinde, yirmi köye dönüş ve inşaat projesi hazırlamıştır. Avrupa Birliği'nden veya Dünya Bankası'ndan fon almayı ummaktadır. Mühendisler Odası sözcüsünün deyişiyle, bu proje "resmi yola bir alternatiftir". Sözcünün tahmin ettiği gibi, bu projeye resmi tepki sıcak olmamıştır. Mayıs ayındaki basın haberleri, Türk hükümetinin Avrupa'da kurulu olan ve "PKK'yi destekleyen" onyedinci örgütün ismini AB üyelerine verdiğini belirtmiştir. Bunların arasında, Danimarka Helsinki Komitesi de vardır.²⁰³

UZAKTA TUTULAN HÜKÜMETDİSİ VE HÜKÜMETLERARASI ÖRGÜTLER

BM Yölgösterici İlkeleri'nin 25nci İlkesi, 2nci ve 3üncü paragrafları şöyledir: "Uluslararası insani yardım örgütlerinin diğer uygun aktörlerin ülke içinde göç ettirilmiş kişilere yardım teklif etme hakları vardır. Bu tür bir teklif kötü niyetli bir girişim olarak veya Devletin işlerine karışma şeklinde değerlendirilmeyecek, iyi niyetle ele alınacaktır. Özellikle ilgili yetkililerin gerekli insani yardımı yapmadıkları veya yapmak istemedikleri durumlarda, bu tür tekliflerin kabulü esirgenmeyecektir. Tüm ilgili yetkililer insani yardımın girişi için izin verecek ve gerekli kolaylıkları sağlayacaktır. Ayrıca, bu tür yardımı ulaştırmaya çalışan personelin ülke içinde göç ettirilmiş kişilere engelsiz ve ivedi bir şekilde ulaşması için izin verecektir."

Yakın gözetim altında olmakla birlikte, Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Komitesi gibi uluslararası hükümetdışı örgütler güneydoguyu ziyaret edebilmektedir. Temmuz 2001'de, İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin geri dönüş yapan bir köyü ziyaret etmesine önce izin verilmemiş, ancak iki gün sonra seyahat izni verilmiştir. İnsani yardım amaçlı örgütler güneydoguya hemen hemen hiç

¹⁹⁹ Human Rights Watch interview with Sefika Gürbüz, İstanbul, June 11, 2001.

²⁰⁰ Türk Ceza Kanunu, Madde 159.

²⁰¹ Terörle Mücadele Yasası, Madde 8.

²⁰² İnsan Hakları İzleme Komitesi'yle görüşme, Mersin, 7 Temmuz 2001.

²⁰³ NTV, 5 Mayıs 2002 ve Milliyet, 7 Mayıs 2002. 8 Mayıs 2002 tarihli Infoturk Bülteni'nden alınmıştır.

gidememektedir. Médecins Sans Frontières örgütünün Diyarbakir'daki muhtaç gruplara tıbbi yardım yapma girişimleri engellenmiştir.²⁰⁴

İnsani yardım amaçlı hükümetlerarası örgütlerin erişim imkanlarıyla ilgili durum, hükümet dışı örgütlerinkinden çok daha parlak değildir. Ekim 2001'de, İnsan Hakları İzleme Komitesi Türk hükümetine başvurdu ve Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komisyonu (BMGYK -UNHCR), BM Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kisiler Genel Sekreter Temsilcisi, Kızıl Haç/Kızıl Ay Uluslararası Komitesi (KH/KAUK - ICRC), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP), Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teskilatı (AGIT), Avrupa Konseyi ve Dünya Bankası gibi uluslararası uzman kuruluşların göç ettirilmiş kişilerin geri dönüşüyle ilgili projelerin planlanma ve uygulanmasına katılmasının sağlanmasını talep etti. Türk hükümeti bu talebe yanıt vermemiştir.

Türkiye Cenevre Konvansiyonları'nı imzalamıştır, ancak KH/KAUK'nin güneydogudaki göç ettirilmiş kişileri değil, tutuklevlerini bile ziyaret etmesine izin vermemektedir.²⁰⁵

Bir çok Balkan ve Kafkas ülkesindeki çalışmaları nedeniyle, AGIT zorunlu göç konusunda önemli deneyler kazanmıştır. Buna karşın ve İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin bildiği kadarıyla, hiç bir AGIT kurumunun, projenin uygulanmasına aktif katılımı bir kenara, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'yle ilgili görüşü bile istenmemiştir.

Türkiye'deki genel insan hakları durumu hala izleme sürecine tabidir. Bu süreç, 1996'da Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblası'nce (AKPA'ca) başlatılmıştır. İzleme Komitesi'nin Kürt azınlığının durumunu yakından takip etmesi istenmiştir. 1998'de, AKPA'nın Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi bir rapor yayınladı.²⁰⁶ Bu rapor, güneydogu Türkiye'deki göç ettirme olayının boyutları hakkında doğru bilgi vermektedir. Ayrıca, azınlıkların kültürel haklarına saygı, olaganüstü halin kaldırılması ve koruculuk sistemine son verilmesi gibi değerli önerilerde bulunmaktadır. Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle ilgili olarak, şu önerilerde bulunmaktadır: “insani yardım amaçlı uluslararası örgütlerle işbirliği içinde, Kürt nüfusun evlerine dönmelerini teşvik edecek büyük çaplı bir programın uygulanması; geri dönüş programları çerçevesinde, Avrupa Konseyi Toplumsal Kalkınma Fonu tarafından finanse edilecek yeniden inşa projelerinin sunulması; göç ettirilmiş bulunan ve Türkiye'nin başka yerlerinde yerleşmek isteyen Kürt asıllı kişilerin entegrasyonu için önlemler alınması; hem bu kişilere hem de geri dönenlere Türk silahlı kuvvetlerince hasara uğratılan mülkleri için tazminat ödenmesi.”

AKPA Türkiye'de göç ettirilmiş kişilerin zorlukları konusundaki ilgisini devam ettirmiştir. Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi raporörü John Connor Ekim 2001'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretiyle ilgili raporunda, geri dönüş sürecinin hızlandırılması için çağrıda bulunmuş ve Türk yetkililerine yeni köy bosalma eylemlerinden kaçınmaları, köy koruculuğu sistemine son vermeleri ve olaganüstü hali kaldırmaları için önerilerde bulunmaktadır. Ayrıca, hükümetin göç ettirilmiş köylülerle

²⁰⁴ *Wall of Denial – Internal Displacement in Turkey (İnkâr Duvarı – Türkiye'de Zorunlu İç Göç)*, ABD Mülteciler Komitesi, 1999, s. 34.

²⁰⁵ Cenevre Konvansiyonları'nın 18. maddesi iç çatışmalarında insani yardımın KH/KAUK gibi yardımsever kuruluşları tarafından ulaştırılmasını sağlamaktadır.

²⁰⁶ *Humanitarian situation of the Kurdish refugees and displaced persons in South-East Turkey and North Iraq (Güney-Dogu Türkiye ve Kuzey Irak'taki Kürt Mültecilerinin ve Göç Ettirilmiş Kisilerin İnsani Durumları)*, Belge no. 8131, 3 Haziran 1998. Bu rapor temelinde, Parlamenter Asemblası önerilerini yansıtan bir karar almıştır. *Humanitarian situation of the Kurdish refugees and displaced persons in south-eastern Turkey and northern Iraq (Güney-dogu Türkiye ve kuzey Irak'taki Kürt Mültecilerinin ve Göç Ettirilmiş Kisilerin İnsani Durumları)*, Öneri no. 1377, 25 Haziran 1998. Ayrıca, 545 (1998) sayılı Emri yayınlayarak, konuyla daha yakından ilgilenilmesini ve ilgili komitelerin sorunları incelemesi gereğini karara bağlamıştır.

birlikte insani yardım amaçlı örgütleri ve bölgedeki belediyeleri geri dönüş projelerinin hazırlanması ve uygulanmasına katmasını istemistir. Buna ek olarak, oldukça maliyetli olacağı kesin olan bu projeler için uluslararası finansmanın gerekli olacağını not etmiş ve Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası'nın Türkiye'de göç ettirilmiş kişilerin geri dönüş projelerinin finansmanına olumlu bakacağına işaret etmiştir.²⁰⁷

Connor'un önerileri tutarlıdır, ancak bu uygulanmaları için bir garanti değildir. Bu öneriler, Komite'nin 1998'de yaptığı ancak büyük ölçüde ihmal edilen önerilerini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye Bakanlar Komitesi'nin taleplerini dikkate alabilir. Parlamenter Asemblası de köye dönüş sorununu onların gündeminde tutma olanına sahiptir. İnsan Hakları İzleme Komitesi John Connor'un ziyaretinin Avrupa Konseyi'nin Türkiye'de göç ettirilmiş kişilerin kaderiyle daha yakından ilgilenmesi doğrultusunda bir dönüm noktası olacağını ummaktadır.

1999'daki Helsinki zirvesinden sonra, Türkiye AB üyeliği için aday ülke olmuştur. Teorik olarak, Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme alanlarında siki kriterlere (Kopenhag kriterlerine) uyması zorunluluğunun, ülke içinde göç ettirilmiş kişiler dahil bir dizi insan hakları sorununda önemli bir kaldıraç işlevi görmesi gerekiyordu. Uygulamada, gelişmeler umulduğundan çok daha yavaş oldu. İlk aşamalarda, AB Komisyonu Türk tarafının söylemine kolayca inandı. Deney sonucunda, Komisyon değerlendirmelerinde daha çok dikkatli olamaya başladı. Dolayısıyla, *Türkiye'nin Katılım Sürecindeki Gelişmeler Üzerine 2001 Düzenli Raporu*²⁰⁸ gelişmeler hakkında daha gerçekçi değerlendirmeler yapmıştır. Bununla birlikte, raporun geri dönüş sorununu ("Azınlık hakları ve azınlıkların korunması" başlıklı bölümünde)²⁰⁹ ele alması biçimi hayal kırıklığı yaratmıştır. Rapor, hükümetin geri dönüşle ilgili istatistiklerini sunmakla yetinmiş ve, anlaşıldığı kadarıyla, bunları gerçek durumla karşılaştırmamıştır. 2002 Düzenli Rapor daha net bir resim çizdi. Göç ettirilenlerin sayısı 378,000-1,000,000 olarak kaydeden rapor, dönebilenlerin rakamı 38,000 olarak veriyor. AB temsilciliğinin hem Türk hükümetinin bilgi kaynaklarına hem de göç ettirilenlerin yaşadığı bölgeye erişim olanakları vardır. Kırsal bölgelerde neler olup bittiğini ortaya koymak ve Türk hükümetinin daha kabul edilebilir bir politika benimseyip uygulamasını etkilemek için özgül konumunu kullanması beklenirdi.

Son yıllarda, Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komisyonu (BMGYK -UNHCR) dünya çapında göç ettirilmiş kişiler konusunda giderek artan sorumlulukları yükümlendi. Bosna – Hersek'te ve Kosova'da²¹⁰

²⁰⁷ John Connor, Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblası Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi Raportörü, *Humanitarian situation of the displaced Kurdish population in Turkey (Türkiye'de Göç Ettirilen Kürt Nüfusunun İnsani Durumu)*, Belge no. 9391, 22 Mart 2002.

²⁰⁸ Avrupa Komisyonu, *Regular report on Turkey's progress towards accession (Türkiye'nin Katılım Sürecindeki Gelişmeler Üzerine Düzenli Rapor)*, 13 Kasım 2001, SEC(2001)1756.

²⁰⁹ A.g.r. SEC(2001) 1756, 13 Kasım 2001

²¹⁰ BMGYK Yönetmeliği örgüte ülke içinde göç ettirilmiş kişiler konusunda herhangi bir yasal yükümlülük getirmemektedir. Ancak, 1970'lerden bu yana örgüt ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle sınırlı da olsa ilgilenmiştir. BMGYK yönetmeliğinin bir maddesi (Madde 9), Göçmenler Yüksek Komiserinin "Genel Kurul'un mevcut olanaklar dahilinde belirleyeceği ... bazı çalışmalarda" bulunabileceğini hükme bağlamaktadır. Bu madde temelinde, BM Genel Kurulu bazı durumlarda BMGYK'na ülke içinde göç ettirilmiş kişiler adına çalışma yapmasına yetki vermiştir. BM Genel Kurulu, BMGYK'nun ülke içinde göç ettirilmiş kişiler adına çalışma yapabilmesi için şu kriterleri saptamıştır:

- i) Genel Kurul'dan, Genel Sekreter'den veya Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi ana bir BM organından çalışma yapmak için özel istem yapılması;
- ii) İlgili devletin veya tüzel birimin onayının alınması;
- iii) Göç ettirilmiş kişilerin özgün durumuyla ilgili yardım, koruma ve çözüm konularında kanıtlanmış deneyim ve uzmanlığa sahip olunması;
- iv) Gerekli çalışmalar için yeterli fon ve kaynağa sahip olunması.

Ayrıca, ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle çalışma konusunda BMGYK'nun kendisi de kendi kriterlerini geliştirmiştir. Bunlar:

BM adına göç ettirilmiş kişiler konusunda öncü kuruluş olarak görev yaptı. BMGYK'nin Türkiye'de temsilciliği ve bir kaç alan ofisi vardır. BMGYK, Türkiye'nin 1951 Konvansiyonu'nu²¹¹ onaylarken koyduğu coğrafi sınırlamalar nedeniyle mülteci olarak kabul etmediği ve Avrupa dışından gelen mültecilerin statüsünü belirlemek ve yendiren yerleştirmek için çalışmalar yapmaktadır.

BMGYK Türkiye içinde göç ettirilmiş kişilerle ilgili olarak herhangi bir çalışma yapmamıştır. “Hükümetler, yardım veren ülkelerin yerel temsilcileri ve bu alanda çalışan BM kurumlarıyla işbirliği içinde, ülke içinde göç ettirilmiş kişilere yapılacak yardımın esgüdümünden”²¹² sorumlu olan kurum, Türkiye'deki insani amaçlı yardımların esgüdümünden sorumlu BM Yerleşik Koordinatörü olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'dır (UNDP – BMKP). Buna karşın, Türk hükümetinin göç ettirilmiş köylülerle ilgili programlarına BMKP'yi katmadığı anlaşılmaktadır. Bir BMKP görevlisi İnsan Hakları İzleme Komitesi'ne BMKP'nin “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ne herhangi bir katkı yapmadığını” söylemiştir.²¹³

-
- a) Personel güvenliği
 - b) Etkilenmiş kişilere erişim olanlığı
 - c) BMGYK'nun ülkede mevcut varlığı.

Son olarak, BMGYK ülke içinde göç ettirilmiş kişilerle ilgilenip ilgilenmeme kararının verilmesi için gerekli kriterleri de belirlemiştir. Bunlar:

- a) Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin mültecilerle ve geri dönenlerle aynı bölgede bulunması veya aynı koşullardan etkileniyor olması;
- b) Aynı çatışma ortamının hem ülke içinde göç ettirilmiş kişiler hem de mülteci yaratması ve mevcut göç ettirilmiş kişilerin: i) iltica isteme hakkını olumsuz bir şekilde etkilemeden, ek sınırlararası insan hareketlerini önlemesi; ii) komşu ülkelerin iltica hakkı sağlamasını teşvik etmesi; iii) mültecilerin nihai olarak geri dönmeye yardımcı olacak koşulları yaratması; ve iv) bölgesel istikrara katkıda bulunması
- c) Mültecilerin ülkelerine dönmüş, ancak devam eden çatışma ortamı nedeniyle ülke içinde göç ettirilmiş olmaları
- d) Geri dönenlerin entegrasyonunun aynı topluluk içinde yaşayan ve ülke içinde göç ettirilmiş kişilere de yardım gerektirmesi
- e) Mültecilerin büyük çaplı ülke içi göçettirmenin küçük bir bileşeni olması
- f) Ayrılmış karakter taşıyan çatışmaların daha sonra uluslararası sınır haline ulusal sınırlar içinde insanların göç etmesine neden olması
- g) Ülke içinde göç ettirilmiş kişilerin mültecilere benzer gereksinimleri olması ve hükümetlerin teknik ve insani amaçlı yardım için BMGYK'na başvurmaları

²¹¹Türkiye 1951 tarihli BM Mülteciler Statüsü Konvansiyonu'na (“Mülteci Konvansiyonu'na”) coğrafi sınırlamalar getirmiştir. Bu nedenle, ancak “Avrupa'da meydana gelen olaylar” nedeniyle kaçan kişilere mülteci statüsü verilmektedir. Uzun yıllar boyunca ve hükümetten bağımsız olarak, BMGYK Avrupalı olmayan mültecilerin statüsünü belirleme ve mülteci olduğu anlaşılan kişileri üçüncü ülkelere yerleştirmeye çalışmıştır. Kasım 1994'te, Türkiye iltica talebinde bulunanlara muamele konusunda bazı yönetmelikler çıkarmıştır. Yönetmelikler, Türk hükümetine Avrupalı olmayan mültecilerin statüsünü belirleme görevi vermekte ve bu statünün Mülteci Konvansiyonu'ndaki mülteci tanımına uygun olarak belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Statü belirleme testinden geçenler üçüncü bir ülkede yerleştirilmek üzere BMGYK'na havale edilmektedir. Şimdiki haliyle, sistem Avrupalı olmayan mülteciler için oldukça tehlikelidir ve sürecin değişik aşamalarında kendilerini *sinirdisi edilme* tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

²¹² BM Genel Kurul Kararı, no. 44/136, 27 Subat 1990.

²¹³ UNDP (BMKP) Ankara ofisinden Yesim Oruç ile telefon görüşmesi, 27 Haziran 2001.

Nihayet, bir BM kurumuna katkı yapma çağrısı yapılmıştır. Bir ziyaret için yaptığı ilk talepten bir kaç yıl sonra, Genel Sekreter'in Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kisilerle ilgili BM Temsilcisi Dr Francis Deng, nihayet 2001 yılında Türk hükümetinden çağrı almıştır.²¹⁴ Dr Deng, 26 Mayıs ile 2 Haziran 2002 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir ve raporunu hazırlama sürecindedir. Dr Deng, sorunun yaratılmasındaki rolünü kabul etmeyi gerektireceği için, Türk hükümetinin uluslararası yardım istemekten çekindiği doğrultusundaki yaygın izlenimleri not etmiş, ancak bunu ziyareti sırasında gördüğü hükümet yetkilileri ve bakanların "sasirtici derecede açık ve seffaf" davranışlarıyla karşılaştırmıştır. Gördüğü resmi kişilerin hükümet kuvvetlerinin zorunlu bosalma eylemlerine karıştığını, geri dönüğe yardım için pozitif sorumluluk kabul etmeye hazır olduklarını ve uluslararası camiadan gelecek yardıma sıcak baktıklarını belirttiği anlaşılmaktadır.

Bu tür bir açıklığın ilk defa gözlendiği kesindir. Köylülerin anlattığı resmi yanıtlarla tam bir tezat oluşturmaktadır. Bunun, yalnızca BM Temsilcisi yararına düzenlenen bir gösteri olmadığını ummak istiyoruz. Her ne olursa olsun, Dr Deng hükümetin yeni yaklaşımını nasıl gösterebileceğine dair bazı ipuçları vermektedir. Hükümete, geri dönüş konusunda açık bir politika belirlemesi ve politikaların tam olarak seffaf olması doğrultusunda çağrı yapmış; ve hükümetlerarası örgütlerle sivil toplum güçlerinin sürece katılımı beklentisiyle su sonuca varmıştır: "Temsilci'nin görüşüne göre, su anda en önemli husus, göç ettirilmiş kişilerin gönüllü bir şekilde geri dönüşünü, yeniden yerleştirilmesini ve entegrasyonunu kolaylaştırmak gibi zorlu bir görevde, uluslararası camianın Türkiye Hükümeti'ne yardım etmesi için bir fırsatın var olmasıdır."²¹⁵

SONUÇ: ORTAKLIĞIN OLASI ÖDÜLLERİ

Amacımız, vatandaşları istediği yere geri dönmelerini sağlamaktır. Biz geliştirmekte olan bir ülkeyiz. Ayrıca, değişim ve olağanüstü bir dönemden yeni geçtik. Kısa bir süre içinde bunun üstesinden gelemeziz. Bu uluslararası standartlar bizim için bir amaç, bir hedefdir. Bu standartları zengin bir ülke kadar iyi karşılayamayabiliriz. Bununla birlikte, uluslararası camianın standartlarını gözardı etmeyeceğiz. Bu standartlara uymaya çalışacağız. Bunlar kesinlikle bizim de amaçlarımız. Köy koruculuğu sistemi olsun olmasın, bu insanların tümü bizim vatandaşımız. Tarihimizin bir dönemini geride bırakıyor ve istisnasız tüm vatandaşlarımıza bagrimizi açıyoruz. Niyazi Tanilir, Van vali yardımcısı, 29 Haziran 2001.

Göç ettirilmiş kişilerin güneydogudaki evlerine dönüşünü teşvik etmek söz konusu olduğunda, Türk hükümeti yaygın silahlı çatışmanın bölgede sona ermesinden bu yana geçen yılları hemen hemen bosuna harcadı. Hükümetin verdiği rakamlar doğru olsa bile, göç ettirilmiş her on kişiden yalnızca birisinin geri dönmesi mümkün olmuştur. Ancak, hükümet Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ni BM Yol gösterici İlkeleri'yle ve göç ettirilmiş kişiler konusunda mevcut diğer uluslararası insan hakları insan hakları ilgili standartlara uygun hale getirirse, projeyi yardım veren birimlerin, hükümet kurumlarının, hükümet dışı örgütlerin ve bizzat köylülerin güvenebileceği ve katılacağı bir girişim haline getirmek için vakit geç değildir. Bu tür bir girişim, yalnızca geçmiş yılların ihlallerine karşı bir çare olmakla kalmayacak, aynı zamanda, cumhuriyetin kurulmasından bu yana tüm hükümetlerin yerine getirilmemiş amacı olarak kalan bir hedefi, yani doğunun kalkındırılması hedefini, gerçekleştirmeye katkıda bulunacaktır. Bu tür bir proje, ayrıca, Avrupa Birliği'nin Türkiye'den istediği ve Katılım Ortaklığı belgesinde belirtilen "tüm vatandaşlar için ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatları iyileştirmek amacıyla, bölgesel farklılıkların azaltılması, özellikle Güney-Dogu'daki durumun düzeltilmesi"²¹⁶ hedefiyle de tam uyumlu olacaktır. Bu

²¹⁴ Genel-Sekreterin Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kisilerle İlgili Temsilcisi Dr Francis Deng'in Raporu, İnsan Hakları Komisyonu'nun 2000/53, E/CN.4/2001/5 sayılı ve 17 Ocak 2001 tarihli kararı uyarınca hazırlanmıştır.

²¹⁵ B.M. basın açıklaması, Ankara/Cenevre, 5 Haziran 2002.

²¹⁶ Katılım Ortaklığı, madde 4.1.

hedef, Türk hükümetinin AB'ye katılım için hazırladığı Ulusal Program'da orta vadeli bir hedef olarak saptanmıştır.²¹⁷

Hükümet geri dönüşün önündeki engelleri kaldırmalıdır. Uzak köyler ve mezralar dahil olmak üzere, tüm köylülere köylerine geri dönme izni verileri dogrultusunda valilere ve jandarmaya direktif vermelidir. Bunun tek istisnası, gerçekten silahlı örgüt saldırısı tehdidine açık olan veya mayın tehlikesi bulunan az sayıda yerleşim birimi olmalıdır. Bu tür durumlarda, köylülerin her birisine neden izin verilmediğine dair yazılı bildirim yapılmalı ve bu köylülere uygun düzeyde mali yardım, sağlık, eğitim ve iş bulma olanakları sağlanmalıdır. Bu olanaklar, köyleri donüze uygun hale getirilinceye kadar kalacakları alternatif yerlerde yeterli bir yaşam standardı sağlayacak düzeyde olmalıdır. Yaşlılar, küçükler ve özürlüler için özel düzenlemeler yapılmalıdır.²¹⁸

Türk hükümeti, ülke içinde göç ettirilmiş kişilere tam tazminat ödemelidir. PKK ve diğer yasadışı silahlı örgütler, devlete karşı savaş açmak için köylü nüfusu sınık bir şekilde araç olarak kullanmıştır. Ama aynı derecede sınık bir şekilde, karşı askeri strateji olarak, devlet güçleri de aynı köylülerin mülküne el koymuş ve onları topraklarından atmıştır. Halihazırdaki barış, güneydogulu köylülerin katlandıkları zorluklar ve ugradıkları kayıplar temelinde kazanılmıştır. Bu insanlar, zaten Türkiye Cumhuriyeti'nin en az ayrıcalıklı vatandaşlarını oluşturmaktadır. Tarımla veya hayvancılıkla uğrasan bu köylülerin en azından göç ettirilmeden önce sahip oldukları konuma getirilmeleri, hem ahlaki açıdan hem de Türk yasalarıyla uluslararası hukuk açısından Türk hükümetinin görevidir. Bu görev, evlerin ve tarımsal binaların yeniden inşa edilmesini, göç ettirme sırasında tahrip edilen hayvanların ve aletlerin yeniden sağlanmasını ve altyapının yeniden kurulmasını içermektedir. Köylülerin yeniden inşa için emek gücü sağladıkları durumda, hükümet onları sigorta ettirmeli ve onlara ücret ödemelidir.

Hükümet bu yeniden yerleştirme programını yardım olarak sunmamalıdır. Göç ettirilen kişilerin çoğunluğu, belirsiz doğal afetlerin kurbanı değildir. Tam tersine, bu kişiler güvenlik güçlerinin işledikleri ve suç teşkil eden eylemlerin kurbanıdır. Ülke içinde göç ettirilmiş kişilere devlet yardımı dilenen kişiler gibi davranarak, hükümet bu insanları özgür iradeleriyle yaşamak istedikleri yerden farklı yerlere yerleştirmeye çalışmakta ve arzularını gözardı etmek için bahane uydurmaktadır. Tazminatın çok pahalıya mal olacağı açıktır. Mali sıkıntılar içinde bulunan simdiki hükümet, ülke içinde göç ettirilmiş kişilere karşı tüm yükümlülüklerini kısa vadede yerine getirme durumunda olmayabilir. Fakat, bu durumu yükümlülükten kurtulmak için bahane olarak kullanmamalıdır.

Planlama çabaları sırasında, hükümet göç ettirilmiş kişilerin, bunların temsilcilerinin, (örneğin, Göç-Der, GIYAV ve İnsan Hakları Derneği dahil) uygun hükümet dışı örgütlerin, ve BMGYK, BMKP, KH/KAUK, AGIT dahil konuyla ilgili deneyim ve uzmanlık sahibi uluslararası örgütlerin katılımını sağlayacak adımlar atmalıdır. Bu tür örgütlere bölgeye kısıtlamasız erişim olanı sağlanmalıdır. Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi raporörü ayrıca bölge belediyelerinin de sürece katılmasını ve bunlara erişim olanı sağlanmasını önermiştir. Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin de geri dönüş çabasına ortak olamaya hazır oldukları açıktır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Diyarbakır'daki meslek örgütleri ve Danimarka Helsinki Komitesi'yle işbirliği içinde olan Göç-Der yirmi model köyün yeniden insani için uluslararası fon bulmaya çalışmaktadır. Bu model köyler daha geniş çaplı dönüş programı için örnek olacaktır. Baskı yaparak, bilgi vermeyerek ve görüşlerini dinlemeyi redderek bu tür örgütleri geri dönüş sürecinden dışlamak yerine, Türk hükümeti bu dinamik ve kararlı örgütlerin desteğini sağlamaya çalışmalıdır.

Türk hükümeti planlama sürecinin tamamıyla şeffaf olmasını sağlamalıdır. Bu dogrultuda ilk adım, bu denli büyük bir projeyi kontrol etme sorumluluğuna şip bir kurum oluşturmaktır. (Halihazırda,

²¹⁷ Ulusal Program, madde 1.2.10.

²¹⁸ Yölgösterici İlkeler, ilke 4 ve 19.

Basbakanlik müstesari geri dönüş planlarından sorumludur. Ancak, bu müstesarlığın ana olarak halkla ilişkilerden oluşan daha geniş bir sorumluluk alanı da vardır.) Hükümet, kamuoyuna (ve özellikle göç ettirilmiş kişilere) planlama süreci, geri dönüşle ilgili planlar ve geri dönüşle ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermelidir. Geri dönüşle ilgili istatistikî bilgi verdiklerinde, hükümet görevlileri köylülerin geri döndüğü yerleşim birimlerinin adını, dönen aile sayısını, hükümetin sağladığı yardımın miktarını ve bu yardımın hangi amaçla verildiğini belirten bilgileri de vermelidir.

Türkiye’de göç ettirilen kişilerle ilgili raporunda, Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblisi Göç, Mülteciler ve Demografi Komitesi raportörü John Connor, hükümetin daha seffaf bir politika izlemesinin uluslararası fon edilebilirliğini arttıracasına işaret etmiştir. Böylesi bir olanak, hükümetin ağır olan yeniden inşa maliyetini karşılamasına yardım edecektir. Raportör, Türk hükümetinin geri dönüş projelerinin finansmanı için yalnızca Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası’na proje sunmasını önermekle kalmamıştır. Aynı zamanda, BMKP, UNICEF, Dünya Bankası, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO – GTÖ), BM Uluslararası Emek Örgütü (ILO – UEÖ), Avrupa Birliği ve Uluslararası Su Örgütü dahil olmak üzere, GAP’a katılan uluslararası yardım kurumlarına da çağrıda bulunmuş ve geri dönüşe yardım etmek üzere çabalarını yoğunlaştırmasını istemiştir. Açığı ki, uluslararası camia maliyetin yükümlenilmesine yardım edebilir. Ancak, bunun olasılığının artması, Türk hükümetinin BM Yol gösterici İlkeleri’yle uyumlu ve göç ettirilmiş kişilerin desteğine sahip projeler sunmasına bağlıdır.

Türkiye’de insan hakları alanında iyileştirme doğrultusundaki genel çaba, geri dönüş programının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan Hakları İzleme Komitesi’nin gördüğü köylüler jandarmadan duydukları derin korkuyu dile getirmiştir. Bunların birçoğu, kimseyle görüştürülmeden tutuklanmış ve iskence görmüş; birçoğunun ise göç ettirilme sürecinde yakınları veya komsuları “ortadan kaybolmuş” ya da yargısız olarak infaz edilmiştir. Jandarmanın kırsal alanlar üzerinde kısıtlamasız hakimiyeti sürdükçe ve yargıdan muaf bir şekilde köylülere karşı suistimaller işlemesi devam ettikçe, geri dönüş programının başarılı olması mümkün değildir. Hükümetin polis veya jandarma tarafından yapılan iskençelere ve kötü muamelelere karşı çabası Türkiye’nin batısında bile tam başarılı olmamıştır. Bu çabalar güneydoguda daha da az başarılı olmuştur. İnsan Hakları İzleme Komitesi, tutuklamanın ilk anından beri tutuklunun avukatla görüşme olanına sahip olmasının Türkiye’de iskenceye son verecek kilit düzenleme olduğunu her zaman vurgulamıştır. Türk yasaları hala tutuklunun iki güne kadar avukatla görüştürülmemesine izin vermektedir. Köy yıkımlarının olduğu bölgelerde, jandarmanın gözaltındaki kişilerle görüşmek üzere avukata izin vermesi hemen hemen hiç duyulmamış bir uygulamadır. Ekim ayında Adalet Bakanı gözaltına alınan herkese avukatla görüşme hakkını tanıyan bir yasa taslağı Basbakanlığa sunmuştu, ama parlamento tarafından yasalması ve ilgili makamlar tarafından doğru dürüst bir şekilde uygulanması gerekecektir. Hükümet ve yargı kurumları, güvenlik güçlerinin kırsal alandaki operasyonlarını ve sorgu yerlerini daha enerjik bir şekilde kontrol etmelidir.

Hükümet ayrıca köy koruculuğu sistemine son vermelidir. Köylüleri, komsularının iyice silahlanmış ve devlet otoritesine sahip olduğu uzak yerlere geri göndermek, felakete çağrı demektir. Özellikle asiret bağlarının güçlü olduğu ve kan davası geleneginin hala yasamın bir gerçeği olduğu bir ortamda, bunun olasılığı daha da yüksektir.

Bununla birlikte, köy koruculuğu sistemine pompalanan fonların durdurulmasının olumsuz sonuçlara yol açması muhtemeldir. Köy korucuları ve bunların temsilcileri, koruculuk sisteminin kaldırılmasıyla ilgili tartışmalardan rahatsız olduklarını dile getirmektedir. 2002 Ocak ayında, Anavatan Partisi başkan yardımcısı ve Sırtak milletvekili Profesör Salih Yıldırım, çoğunun tek geçim kaynağı korucu maaşı olan seçmenlerinin durumuna dikkati çekmiş ve hükümetten yatırım desteğinde bulunmasını, bu kişilerin devlet adına katlandıkları özverilerin göz önüne alınmasını ve üretken bir sektör haline gelmeleri için destek verilmesini istemiştir.²¹⁹ Ancak, koruculuk sisteminden geçisi kolaylaştıracak tüm önlemler,

²¹⁹ Cumhuriyet Kiliççioglu, “Silahları Çocuklarına Miras Kalmasın”, Bianet Haber Ajansı, 24 Ocak 2002.

bölgenin *tüm* insanların ekonomik kalkınmasına yardım edecek genel bir stratejinin parçası olmalıdır. Bu tür önlemler, “sadık” ve “sadık olmayan” köylüler arasında ayırmacılık yapan mevcut politikanın sürdürülmesine katkı yapmamalıdır.

Göç ettirilmenin ilk aşamasında yasadıkları travmalardan sonra, göç ettirilmiş köylülerin büyük sayılarla geri dönmesini simdilik beklememek gerekir. Bunun için, hükümetin kendilerini yeniden kırsal alanda görmek istediğinden emin olmaları gerekmektedir. Göç ettirilen kişilerin çoğu Kürt’tür. İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşen kişilerin çarpıcı bir çoğunluğu, dil haklarının tanınmasının politik iyiniyetin önemli bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Mardin’den göç ettirilmiş ve halen İstanbul’da taksi soforlüğü yapan bir köylü, sunları söyledi: “Köylüler şimdi gitse bile, bir yıl sonra – belki de siddet yoluyla - geri gönderilmeyeceklerinin ne garantisi var? Geri dönüş için yardımdan veya geri dönüş vaatlerinden çok, köylülerimiz güvenlik garantileri istemektedir.” Ne tür garantilerin köylüleri ikna edebileceği sorulduğunda, su yaniti verdi: “Kürt köylüleriyle ilgili görüşte değişiklik, kültürel hakların tanınması, artık iç düşman gibi görünmediklerini gösterecektir ... Bülent Ecevit’in köye dönüş projeleri açıklaması, ama hala Kürt dilinin varlığını reddetmesi anlamsızdır.”²²⁰ 2 Ağustos 2002 tarihinde, Meclis azınlık dillerinde yayın yapılmasını ve ders verilmesini kabul eden bir reform paketini onaylamıştır. Silahlı Kürt grupları, Türk hükümetinin azınlıklara kültürel haklar verilmesine karşı çıkmasını her zaman saldırılarını mesrulasırmak için kullanmıştır. Simdi, dil hakkının tanınması, hükümetin bu hakkı tanımamasını silahlı saldırılarını mesrulasırmak için kullanan siddet yanlısı örgütlerin bir dayanağını ortadan kaldırmıştır.

Yukarıda da aktarıldığı gibi, vali yardımcısı Tanilir çatışma-sonrası devletle en dezavantajlı vatandaşları arasında güvene dayalı ideal bir ilişkiyi tanımlamıştır. Simdiye kadar, uygulama bu idealin çok gerisinde kalmıştır. Birçok köylü, İnsan Hakları İzleme Komitesi’ne gizli bir gündem bulunduğu, bölgede nihai karar verme gücüne sahip olan ordunun köylülerin hiç bir şekilde geri dönmemesi gerektiğine karar verdiği yolundaki kaygılarını dile getirmiştir. Ordu, Doğu ve Güneydoğu için Eylem Planı’ni hazırlamıştır. Bu plan Mayıs 2000’de Milli Güvenlik Konseyi’nce onaylanmış ve Basbakan’ca imzalanmıştır.²²¹ Gerçekte, bu plan gizlidir. Göç ettirilmiş köylüler arasında yoğun bir korku vardır. Köylüler, bu planın nihai amacının, güçlü köy korucularına dayanan ve siki askeri kontrol altında tutulan merkezi yerleşim birimlerinden oluşan bir stratejik köyler ağı²²² kurmak olduğunu korkmaktadır. Böyle, kırsal alanların geri kalan kısmı hemen hemen boş kalır. Kısa vadede, nüfusu azaltılmış bir kırsal alanın asayisini sağlamak kolay olur. Uzun vadede ise, koruculuk sistemine katılan ve bu nedenle göç ettirilmemiş olan kişilerin bu alanlardaki toprakları büyük çaplı tarım için birleştirmesi kolaylaşmış olacaktır. Bu arada, göç ettirilen Kürtler, Süryaniler ve Yezidiler kentlerde kalır, orada da zamanla farklı kimliklerini kaybeder ve çoğunlukta Türk nüfusun içinde asimile olur.

Türk hükümeti geri dönüş süreci konusunda olumlu bir yönelim içine girmeye kararlıysa, şimdi bu doğrultuda olumlu sinyal vermenin zamanıdır. BM’nin Ülke İçinde Göç Ettirilmiş Kisilerle İlgili Genel Sekreter Temsilcisi Dr Francis Deng, 5 Haziran 2002 tarihinde yaptığı açıklamada, hükümete “yakın zamanda” ortak bir toplantı yapma çağrısında bulunmuştur. Bu toplantının amacı, uluslararası camiayla işbirliği programları ve stratejileri formüle etmektir. Toplantı çağrısı yaptığında, Dr Deng sunu eklemiştir: “Hükümeti, sivil toplumu, ve uluslararası kuruluşları içine alan açık ve yapıcı ortaklık, Hükümet’in geri

²²⁰ İnsan Hakları İzleme Komitesi’yle görüşme, 11 Haziran 2001.

²²¹ Hasan Cemal, “Güneydoğu’ya ‘ekonomi ordusu’ ne zaman?”, *Milliyet*, 12 Haziran 2001.

²²² Nüfusun göç ettirilmesi ve “stratejik köylerin” kurulması uygulamaları Kenya, Malaya, Vietnam, Meksika ve Doğu Timor’da gözlenmiştir. Örneğin, bkz Ben Valentino, Paul Huth and Dylan Balch-Lindsay, "Draining the Sea: Mass Killing, Genocide, and Guerrilla Warfare (Denizi Kurutmak: Kitleli Katliam, Jenosit ve Gerilla Savası)" American Political Science Association (Amerika Siyasal Bilimler Derneği) yıllık toplantısına sunulan tebliğ. San Francisco, CA, 31 Ağustos 2001.

dönüs politikasinin zamaninda ve etkin bir sekilde uygulanmasini kolaylastiracaktır.” Hükümet, bilgi paylasmaya ve göç ettirilmis kisileri, sivil toplum güçlerini ve uzman hükümetlerarası kurumları geri dönüs planlarını gözden geçirme çalışmalarına katmaya hazır olduğu zaman, gerçek anlamda ilerleme başlamis olacaktır. Ancak, bunun en kısa zamanda başlaması gerekir: durum acildir ve üç yıllık bir fırsat halihazırda kaybedilmis durumdadır.

EK

Sayın Selçuk Polat
Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nden Sorumlu
Basbakanlık Müstesari
Basbakanlık
06573 ANKARA

25 Ekim 2001

Sayın Selçuk Polat,

Insan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch, kısa adıyla HRW), yetmiş civarında ülkede insan hakları ihlallerini sistematik olarak araştırarak ve temel insan haklarının korunması için çalışan bir sivil toplum örgütüdür. 1978'de kurulmasından bu yana, Türkiye'deki gelişmeleri de izlemektedir. Örgüt, 1990'li yılların başlarında güneydogudaki köylülerin zorla tehcirini belgelemiş ve 1996 yılında, bölgede yürütülen alan araştırmalarının sonunda ortaya çıkan "Güneydogu'da Zorla Tehcir Edilenlere Yardım Konusunda Türkiye'nin İflas Etmiş Politikası" adlı çalışmasını yayınlamıştır. Bu yılın Haziran ve Temmuz aylarında bir HRW delegesi, Birleşmiş Milletlerin Ülke İçinde Zorunlu Göç Ettirme Konusunda Yol Gösterici İlkeler (bundan sonra Yol Gösterici İlkeler olarak anılacaktır) de dahil olmak üzere, uluslararası insan hakları standartları ışığında, köye dönüşün ilerlemesini değerlendirmek üzere Türkiye'yi ziyaret ederek çok sayıda tehcir edilmiş köylüyle ve bu konuya ilgi duyan resmi kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle görüşmüştür.

1997 yılında Olganüstü Hal Bölge Valisi, Meclis Göç Komisyonu'na verdiği raporda, olganüstü hal bölge sınırları içinde ya da olganüstü hal bölgeye mucavir illerde, 378.335 köylü, 820 köy ve 2345 mezranın tehcir edildiğini bildirmiştir. HRW tarafından yapılan araştırmalar, görünen kadarıyla bu köylülerin büyük çoğunluğunun, 1990'li yılların başlarında PKK'ya lojistik destek verdikleri şüphesi üzerine jandarma tarafından zorla tehcir edildiklerini ortaya koymuştur. Köy koruculuğu sistemine katılan görece daha küçük ama sayıca önemli bir kısım köylü ise PKK tarafından sürekli olarak saldırıya uğramaları nedeniyle veya güvenlik güçlerinin önerisi üzerine kendi can güvenlikleri için bölgeyi terk etmişlerdir.

Bir çok köylü, güneydogudaki durumun artık evlerine dönmeyi düşünmelerini sağlayacak kadar düzeldiğine inanmaktadır. PKK 1999 yılında Türkiye içinde tek taraflı ateskes ilan ettikten bu yana, operasyonlar kadar çatışmalar da devam etmiş, ancak bunların seviyesi önceki yıllara kıyasla çok daha düşük olmuştur. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin (KDRP) 1999 bütçe dokümanlarına dahil edilmiş olması, hükümetin köylülerle aynı görüşte olduğunu ima etmektedir. Bu gelişmeler iyimser bir tablo yaratmakla beraber, evlerinden ve gelirlerinden uzaklaştırılmış yüzbinlerce köylü, Türkiye'nin diğer yerlerindeki pek çok şehirde, oldukça zor koşullar altındaki tehcir edilmiş konumlarını korumaktadır. HRW ile konuşan köylülerin büyük bölümü, şahsi ve ekonomik nedenlerden dolayı köylerine dönmeye istekli olmalarına karşın, devlet makamları ile muhtelif sorunlar yaşamaktaydı. Bunların şikayetlerini özetlemek gerekirse:

- Valiler dönüş izni vermeyi ya toptan reddiyor ya da köylüler zorla tehcir edilmediklerini belirten, önceden hazırlanmış bir belgeyi imzalamadıkları takdirde izin vermiyordu.
- Yerel jandarma dönmelerine izin vermiyordu.
- Arazilerini işgal eden köy korucuları dönmelerine izin vermiyordu.
- Tehcir edilmiş olmalarına karşın bu yıllar için hiç bir tazminat alamıyorlardı.
- Gayrimenkullerini ve kendi ekonomik durumlarını yeniden ayağa kaldırmak için hükümetten ya hiç yardım alamıyorlardı ya da bu yardım çok cüzi kalıyordu.

Köylüler ayrıca güvenlikleri konusundaki endiselerini de dile getirdiler. Özellikle korktukları ise, köye döndükleri ve PKK'nin Türkiye içindeki saldırılarına yeniden başladığı bir durumda, güvenlik güçleri ve PKK tarafından vahşi saldırılara maruz kalabilecekleri ve hatta zorla tehcir edilmenin travması ve maliyetiyle yeniden yüzyüze kalabilme ihtimalleri idi. İfade ettikleri bir başka rahatsızlık konusu ise, devlet tarafından silahlandırılan ve çok net olmayan bir şekilde tanımlanmış ama son derece geniş yetkilerle donatılan (ve belgelenmiş ciddi suistimallerle dolu bir geçmişe sahip) köy korucularıyla, kırsal alanlarda yakın komsu olmak idi. Bir başka endise ise anti personel mayınlar ve terkedilmiş mühimmattir.

HRW'nin görüşmeleri, köylülerin, sivil toplum kuruluşlarının ve resmi temsilcilerin cevaplayamadığı pek çok soruyu ortaya çıkardı. Delegemiz Haziran ayında bu sorulardan bazılarını çözüme ulaştırmak için Basbakanlık'ta KDRP'ten sorumlu memurlarıyla bir toplantı yapmak istediğinde, pek çok sorunu kısa bir toplantıda ele almaya çalışmak yerine, sorularımızı yazılı olarak size iletmemiz tavsiye edilmisti. Bu öneriyi sükranla karşılayan HRW, aşağıda ayrıntısı verilen sorular ve belge talepleri ile ilgili cevaplarınızı almaktan memnuniyet duyacaktır.

1. Esas tehcir ile ilgili istatistik ve diğer bilgiler.

Köye dönüş projesinin başarısı, asli sorunun doğru olarak belgelenmesini ve güvenilir istatistik bilgilerle ölçülebilir hale getirilmesini gerektirecektir. Meclis Göç Komisyonu, 1998 yılında hazırladığı raporda Olaganüstü Hal Bölge Valiliği (OHAL) tarafından sağlanan istatistik bilgilerin "sorunlu" olduğunu ifade etmişti. Gerçekten de Komisyon başkanı milletvekili Hasim Hasimi, tehcir edilen insan sayısını "1.000.000 vatandan fazla" olarak tahmin etmekteydi—bu rakam OHAL'in rakamlarının iki mislidir. HRW, güncelleştirilmiş bir rakamın varlığından haberdar değildir.

Esas tehcir ile ilgili istatistikler kadar önemli bir başka konu da geri dönüşün tesviki için hükümet tarafından gösterilen çabaların ve sağlanan ilerlemenin şeffaf bir dökümdür. KDRP'nin tam ve ayrıntılı bir istatistik dökümünü bir araya getirmek için gösterdiğimiz tüm çabalar, geri dönüş sayıları ve geri dönüş sürecinin hükümet tarafından finanse edilmesi ile ilgili olarak verilen birbiriyle çelişkili muhtelif rakamlar nedeniyle çıkmaza girdi. Örneğin Basbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Göçmenler Sosyal ve Kültürel Dayanışma Derneği'ne (Göç-Der) gönderdiği 11 Mayıs 2001 tarihli ve (B.02.1.KHZ.0.11.03/15.g-0798) sayılı yazıda, dört vilayetindeki 12 köyde yeniden yerleşimin sağlanması için 1 trilyon TL'nin tahsis edildiği ifade edilmekteydi. Buna karşın, GAP yönetimi tarafından Göç-Der'e Mayıs 2001'de e-posta ile gönderilen, KDRP ile ilgili tarihsiz ve tek sayfalık bir özette ise 26.433 geri dönüşü tarafından 220 yerleşim kurulduğu bildirilmektedir. Olaganüstü Hal Bölge (OHAL) Valisi Gökhan Aydın, 7 Ağustos 2001 tarihinde Diyarbakır vilayetine bağlı Saklat köyündeki bir tören sırasında yaptığı konuşmada, görünen kadariyle çelişkili bir başka rakam vererek, geri dönüş için 3,2 trilyon lira tahsis edildiğini ve 18.600 köylünün geri döndüğünü ifade etmişti. Oysa Türk Hükümetinin A.B.D. Devlet Bakanlığına verdiği rakama göre 1999 yılının sonuna kadar 26.481 kişi dönüş yapmıştı (İnsan Hakları Gelişmeleri ile ilgili Rapor, 2000). Kısmi bilginin ne kadar karıştırıcı veya yanıltıcı olabileceği ile ilgili çarpıcı bir başka örnek, Bingöl Valisi tarafından İstanbul Göç-Der'e gönderilen 27 Mayıs 2001 tarihli yazıdır. Bu yazıda, KDRP için yalnızca Bingöl vilayetinde 713 milyar harcandığı bildirilmektedir—ancak görünen kadariyle bu harcama ağırlıklı olarak yolların yeniden yapımı için kullanılmıştır ve HRW'nin edindiği izlenim, Bingöl vilayetinde çok az sayıda köylünün geri döndüğü yolundadır.

HRW, toprak üzerindeki durumun yıldı yıla ve ilden ile kıyaslanmasını mümkün kılabilmesi için; bu rakamların netleştirilmesi ve doğrulanması, ve geri dönüş sürecinin ayrıntılı ve kapsayıcı bir istatistik portresinin elde edilmesi için yapacağınız yardımlardan dolayı memnuniyet duyacaktır. Sağlanmasını rica ettiğimiz spesifik bilgiler içinde sunlar yer almaktadır:

a. 1984 yılından bu yana tehcir edilen insan sayısı hakkında Hükümetin simdiki tahmini nedir?

- b. Halen tehcir edilmiş durumdaki insan sayısı hakkında Hükümetin simdiki tahmini nedir?
- c. Kaç köy ve mezra tamamen bosaltılmıştır?
- d. Bu bosaltmaların kaç tanesi resmi tavsiye üzerine veya güvenlik gerekçesiyle istenilmiştir?
- e. Bu bosaltmaların kaç tanesi köylülerin bilgilendirilmiş rizası dahilinde yapılmıştır?
- f. Bu bosaltmaların kaç tanesi güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilmiştir?
- g. Bu bosaltmaların kaç tanesi, kendi güvenlikleriyle ilgili endişeler veya başka sebepler nedeniyle köylülerin kendi inisiyatifi sonucu gerçekleşmiştir?
- h. Bu bilgi ne zaman ve nasıl toplanmıştır?
- i. Herhangi bir resmi kurum bosaltmaların tam bir kaydini tutmuş veya derlemiş midir?
- j. Tehcir edilen kişilerin, bosaltılan yerleşimlerin ve bunların şu anki durumlarının/nerede bulduklarının bir kaydı tutulmuş mudur? Tutulduysa bu kayıtları hangi kurum tutmaktadır?
- k. Kaç köylü geri dönmek için resmi olarak müracaat etmiştir?
- l. Kaç köylüye geri dönüş için izin verilmiştir?
- m. Kaç köylünün geri dönüşü reddedilmiştir?
- n. Kaç köylü esas bosaltma nedeniyle tazminat almıştır?
- o. Kaç köylü, bosaltma nedeniyle meydana gelen esas geçim ve gelir kaynaklarının kaybı nedeniyle tazminat almıştır?

2. Tehcir ve geri dönüş ile ilgili işlemel garantiler

Yol Gösterici İlkeler, köylülerin yeniden yerleştirilmeleriyle ilgili kararların, bu tür bir düzenleme yapmaya kanunla yetkili kılınmış bir Devlet otoritesi tarafından alınması ve köylülerin zorla tehcir işlemleri ve sebepleri konusunda tam olarak bilgilendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

HRW'nin gördüğü tehcir edilmiş köylülerin hiç birisi, tehcir edilmeleriyle ilgili karardan kimin sorumlu olduğunu, bu kararın hangi yetkiye dayanarak yürütüldüğünü veya tehcirin ne kadar süreceğini belirten herhangi bir belgeye sahip değildi. Resmi makamlar tarafından şu an için geri dönemeyecekleri söylenenlerin büyük çoğunluğu, bu bilginin kendilerine, kararlarını yazılı olarak bildirmeyi reddeden vali, kaymakam veya jandarma yetkilileri tarafından sözlü olarak iletildiğini belirttiler. Köylüler, yetkililerin ileride yasal bir işleme veya tazminat talebine temel olusturabilecek herhangi bir idari uygulamadan kaçındıklarına inanıyorlardı. Az sayıdaki köylüye ise Yerel Güvenlik Komisyonunun aldığı karara göre kendi köylerinin "öncelikli dönüğe uygun görülen köyler arasında yer almadığı" bildirilmisti. İzin verilen durumlarda dahi valiler idari kararları yazıya dökme konusundaki isteksizliklerini sürdürüyorlardı: HRW'nin gördüğü kişiler içinde köylerinin artık yerleşime uygun olduğu söylenenler, bu kararı onaylayan herhangi bir belgeye sahip değillerdi.

HRW'ye "dönüşü uygun görülen köy ve mezarlar" başlığını taşıyan, Diyarbakir vilayetindeki bir kısım köyleri gösteren bir listenin bir kısmı ulasti. Bu kısmi listeyi HRW'ye veren muhtar, bu listenin Diyarbakir Valiliği veya Olaganüstü Hal Bölge Valiliği tarafından hazırlandığı fikrindeydi. HRW bu listenin resmi ve tam bir nüshasını ele geçirme imkanı bulamadı çünkü görüşme taleplerimiz bu iki mercinin ikisi tarafından da reddedildi. Bu sebeple, bu listenin ve şu an için yerleşime uygun olmadığı düşünülen köyleri gösteren başka listelerin tam metinlerini elde etmekten sükran duyacağız. Ayrıca tehcire ve geri dönüşle ilişkin prosedürlerin aşağıdaki özellikleriyle ilgili bilgi almaktan da memnuniyet duyacağız:

- a. Güvenlik nedeniyle evinden tehcir edilen bir Türk vatandası ne tür bir ihbarname beklemelidir?
- b. Bir Türk vatandasını tehcirin sebepleri ve yeniden ikamet, tazminat ve yardım ile ilgili yapılacaklar konusunda bilgilendirmekle yükümlü olan merciler nereleridir?
- c. Bir ev veya mal sahibi, eve dönebileceğinin onaylandığına dair ne tür bir yazılı ihbarname almayı beklemelidir?
- d. Güvenlik nedeniyle bosaltmalar hangi yasa ve yönetmeliklere göre yürütülmüştür?

- e. Bosaltma sirasinda, (yikilmamis binalar, tarim arazileri ve mahsuller de dahil olmak üzere) bosaltilan gayrimenkuller hakkında herhangi bir kayit tutulmus mudur? Tutulduysa bu kayitlar nerededir?
- f. Türk vatandaslarinin tehcirinin belgesel ve yasal bir zemine oturtulmasi için herhangi bir adim atilmis midir? Atildiysa bunlar nelerdir?

3. İnsani yardım

Birlesmis Milletlerin Yol Gösterici İlkelerinde, tehcir edilen herkesin yeterli yasam standardina hakki oldugu ve yetkili mercilerin en azindan temel besin maddeleri ve içme suyu, temel barinak ve ikamet, uygun giysi, ve gerekli tıbbi hizmetler ve hijyen kosullarini saglamakla yükümlü olduklari ifade edilmektedir. İlkeler, kadınlar, çocuklar ve engelli kisiler de dahil olmak üzere özel ihtimam gösterilmesi gereken grupların ihtiyaçlari ile özel olarak ilgilenilmesini sart kosmaktadır. (4, 18 ve 19. ilkeler.)

HRW, özellikle köy koruculugu sistemine dahil oldugu için PKK'nin saldirilarina hedef olan ve bu nedenle köylerini terk etmek zorunda birakilan tehcir edilmiş köylülere sehirlerde ikamet imkani saglamak için bir kisim girisimlerde bulunuldugunun farkindedir. Delegemiz bu yerlesimlerden biri olan Van'in disindaki Yalim Erez Konutlarini ziyaret etmistir. Burasi, Hakkari'nin sinir bölgelerinden gelen yerlesimciler tarafından genel olarak memnunlukla karsilanan büyük merkezi hükümet yatirimlerinden biriydi. Buna karsin, geçici bir düzenleme olması hasebiyle bir takim kisitlamalardan muzdaripti. Kanalizasyon sistemi tamamlanamadan finansman bitmisti ve yerlesimcilerin bildirdigine göre kis aylarında tasan lagim çukurlarında birden fazla çocuk bogulmustu. Köylülerin çoğunlugu meslek olarak hayvancilikla ugrasiyordu ve baska isten anlamiyordu. Bu nedenle yüksek enflasyon oranlarına sahip asiri kalabalik bir sehirde kendilerini ekonomik olarak geçindirmekte zorlaniyorlardi. HRW'ye kendi asli evlerine dönmeyi tercih edeceklerini ifade ettiler. Bunun da ötesinde, bu tür imkanlar nadirdi ve HRW Van'da dahi ayni bölgeden benzer kosullar nedeniyle evlerini terketmis ama gerek Yalim Erez Konutlarında gerekse baska yerlerde konut edinme imkani bulamamis ve bu yüzden ahirlarda yasamak zorunda kalan köylülerle konustu.

HRW, bosaltmalardan sonra büyük zorluklarla karsilanan genç ailesi olan kadınlarla ve engelli insanlarla konustu. Bunlar, kendilerine herhangi bir özel destek veya yardım saglayacak hiç bir hükümet girisiminden haberdar olmadiklarini ifade ettiler.

Tehcir edilmiş insanların insani durumu hakkında edindigimiz bu izlenimi düzeltecek veya tasdik edecek her türlü resmi bilgiyi memnuniyetle karsilayacagiz. Özel olarak da su sorulara vereceginiz cevaplarla ilgileniyoruz:

- a. 1980'li 1990'li yillar boyunca pespese göreve gelen hükümetler, tehcir edilen insanların temel ihtiyaçlarini karsilamak için ne gibi önlemler almistir?
- i. Geçim kaynaklarini kaybeden köylülere is bulmak için ne gibi önlemler alınmistir?
- ii. Tehcir edilen insanlari barindirmak için ne gibi önlemler alınmistir?
- iii. Tehcir edilen insanların saglik hizmetleri için ne gibi önlemler alınmistir?
- iv. Tehcir edilen insanların yiyecek ve yakitlari için ne gibi önlemler alınmistir?
- b. Kadınların, çocukların ve özürülülerin ihtiyaçlarini karsilamak için ne gibi özel önlemler alınmistir?

4. Mevcut güvenlik riskleri

KDRP'nin başlamasi, hükümetin güneydogudaki genel güvenlik durumunun, köylülerin güven içinde evlerine dönebilecekleri kadar düzeldigine inandigini ima etmektedir.

- a. Hükümet, PKK ve diger silahlı gruplar tarafından yapılan silahlı saldirilarin, dogu ve güneydogunun istisnasiz olarak her yerinde yeniden yerlesime izin verecek kadar düzeldigini düşünmekte midir?
- b. Düzelmediyse, hangi bölgelerdeki hangi köyler yeniden yerlesim için fazla tehlikelidir?

- c. Bu köylerin sakinleri, köylerinin henüz dönüse izin verecek kadar güvenli olmadığına dair yazılı olarak bilgilendirilmiş midir?
- d. Hükümetin hangi alanların güvenli hangilerini güvensiz bulduğuna dair kamuya açık herhangi bir bilgi kaynağı var mıdır?

Geri dönen köylüleri bekleyen muhtemel tehlikelerin biri patlamamış mayınlar ve diğer silahlardır.

- e. Dönüş için açılan köylerin bütünüyle mayından arındırıldığını garanti etmek için ne gibi düzenlemeler yapılmıştır?
- f. Türkiye mayından arındırma konusunda uzmanlığı bulunan uluslararası örgütlerin yardımını istemiş midir?
- g. Dönüş yapan köylülere, mayınlarla ilgili güvenlik konusunda herhangi bir garanti veya mayından arındırma işlemleri konusunda herhangi bir bilgi verilmiş midir?

5. Danışma

Yol Göstergeleri, tehcir edilen kişilerin, yeniden dönüş veya yeniden yerleştirilmelerinin planlama ve yürütülmesine katılmalarını gerektirmektedir. (28. ilke.)

HRW'nin araştırmaları, köylülerin çoğu, dönüşleri ile ilgili planlamalara katılmalarına herhangi bir fırsat tanınmadığına dair çok güçlü bir izlenim vermiştir. Bazıları vali veya kaymakamlarla yapılan toplantılara çağrılmış olmasına karşın, diyalog fırsatı son derece kısıtlı kalmıştır. Bazı köylüler, güvenlik güçleri tarafından zorla tehcir edildiklerine dair şikayetlerini dile getirdiklerinde valiler tarafından toplantılardan uzaklaştırılmıştır. Her halükarda, HRW'nin görüştüğü hiç bir köylüye, bu toplantıların tutanakları ile ilgili hiç bir belge verilmemiştir.

- a. Tehcir edilmiş köylüler, geri dönüşleri veya yeniden yerleştirilmelerinin planlama ve yürütülmesine ne ölçüde katılmışlardır?
- b. Hükümet geniş bir şekilde dağılmış durumdaki köylülerle, gelişmelerden bütünüyle haberdar olmalarını ve görüşlerinin planlama aşamasında alındığını garanti etmek için iletişim kurmak için ne tür bir yöntem izlemektedir?
- c. Yetkililer, bu toplantılarla ne tür halka açık, yerel toplantılar yapmıştır?
- d. Hükümet HRW'ye bu toplantıların tutanaklarını ve köylülerin görüşlerinin planlama sürecine dahil edilmesine dair herhangi bir gösterge sunabilir mi?

6. Köye dönüş için hükümet girişimleri

Tehcir edilmiş insan sorunu ile ilgilenmek üzere pek çok resmi merci çaba göstermektedir. Ancak bu girişimlerin çeşitliliği tehcir edilmiş insanların bizzat kendileri ve onların yararına çalışan sivil toplum kuruluşları için kafa karıştırıcıdır. Dahası, HRW'nin görüştüğü bazı hükümet temsilcileri dahi KDRP, KDRP alt-bölge gelişme planı, Merkez Köy, Köykent ve Cazibe Merkezi projelerinin birbirine nasıl ekleneceği konusunda net bir fikre sahip görünmemektedir.

Bu yüzden HRW, Merkez Köy, Köykent ve Cazibe Merkezi projeleri ile ilgili yasa ve yönetmeliklerin nüshalarını elde etmekten memnunluk duyacaktır. Ayrıca İnsan Hakları İzleme Örgütü, güneydoğunun her yeri için geri dönüş ve yeniden yerleştirme planlarının aşağıdaki sorular aracılığıyla netleştirilmesini ve sevinçle karşılayacaktır:

- a. *Milliyet* gazetesi köşe yazarı Hasan Cemal'in 12 Haziran 2001 tarihinde yazdığına göre, Milli Güvenlik Konseyi Mayıs 2000 tarihinde Doğu ve Güneydoğu için bir eylem planını onaylamış. Bu belge kamuoyuna açık bir belge mi?

- i. Öyle ise, HRW bu belgenin bir nüshasını elde etmekten sevinç duyacaktır.
- ii. Degilse, gizliliğin sebepleri neler?
- iii. Yeniden yerleşim ile ilgili bölümü veya bu bölümün kamuoyuna açık bir özetini temin etmek mümkün mü?
- b. Tunceli valisi tarafından yürütüldüğü söylenen Cazibe Merkezi Projesi ile Merkez Köy Projesi ve Köykent Projesi arasındaki farklar neler?
- c. Bu projeler KDRP ile nasıl ekleniyor ve tehcir edilmiş insanlara neler sunacak?
- d. Güneydoğu'daki hangi köyler Merkez Köy projelerine dahil?
 - i. Merkez köylerin tasarımı, koordinasyonu ve finansmanını kim yürütmektedir?
 - ii. Merkez Köyler ile ilgili yasal esaslar neler?
- e. Güneydoğu'daki hangi köyler Köykent projelerine dahil?
 - i. Köykentlerin tasarımı, koordinasyonu ve finansmanını kim yürütmektedir?
 - ii. Köykentler ile ilgili yasal esaslar neler?
- f. Güneydoğu'daki hangi köyler Cazibe Merkezi projelerine dahil?
 - i. Cazibe Merkezlerinin tasarımı, koordinasyonu ve finansmanını kim yürütmektedir?
 - ii. Cazibe Merkezleri ile ilgili yasal esaslar neler?
- g. Konutların nereye inşa edilmesi düşünülüyor? Bunların tam mülkiyeti köylülere geçecek mi?
- h. Geçmeyecekse, bu konutların tam mülkiyet haklarının geri dönen sakinlere devri hangi koşullar altında gerçekleştirilebilir?
- i. Mülkiyet haklarına sahip olmayanlar, bu konutları hangi statü ile tutacak? Kiracı olarak mı? Kira ödemeyen kiracı olarak mı?
- j. Konutlar hangi inşaat standardına göre tasarlandı ve inşa edildi?
- k. Merkez Köylerde yaşamayı onaylayan ve sunulan (koyun hediyesi gibi) maddi imkanları kabul eden köylüler diledikleri zaman herhangi bir cezayla karsılımadan ev veya köyü terk etme özgürlüğüne sahip mi?
- l. Köylülerin buralarda yer edinmeleri için herhangi bir depozit ödemeleri gerekecek mi?
- m. Merkezi Köy veya Köykentlerde yaşayan köylüler, eski evlerinin ve topraklarının mülkiyetine sahip olmayı sürdürebilecek mi?
- n. Merkezi Köy veya Köykentlerde yaşayan köylüler, eski evlerini geçici veya sürekli olarak yeniden inşa etmeyi ve orada yaşamayı seçerlerse bunlara izin verilecek mi?

7. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi

HRW delegesi Türkiye ziyareti sırasında KDRP'nin amaçları, yöntemleri, yasal temelleri, kapsamı ve kaynaklarını açıklayan herhangi bir ayrıntılı metin elde edemedi. Böyle bir metin varsa, HRW bunun bir nüshasını elde etmekten memnunluk duyacaktır. KDRP'nin ayrıntılı gelişim raporları varsa, HRW bunların birer nüshasını elde etmekten de sevinç duyacaktır. Ayrıca aşağıdaki soruların cevaplarını da sükranla karşılayacağız:

- a. KDRP, 1995 yılındaki Köye Dönüş projesinin bir uzantısı mı yoksa bütünüyle yeni bir proje mi?
- b. KDRP ne zaman oluşturuldu?
- c. KDRP'nin amaç ve kapsamı neler?
- d. KDRP'nin genel sorumluluğuna sahip hükümet organı hangisi?
- e. KDRP'nin yerel düzeydeki uygulamalarından sorumlu hükümet organları hangileri?
- f. KDRP'nin uygulandığı düzenleyen yasa ve yönetmelikler neler?
- g. KDRP'nin planlamasına katkıda bulunmak üzere, tehcir edilmiş kişilerden herhangi birisi davet edildi mi?
 - i. Edildiyse bu kişiler katkıda bulunmak için nasıl davet edildi?
 - ii. Tehcir edilmişler topluluğunu temsil edecek bir kesit olduğunu garanti etmek için ne tür bir seçme yöntemi uygulandı?
 - iii. Katkılar KDRP'ye nasıl entegre edildi?

- iv. Tehcir edilmiş kişiler davet edilmediyse, bu kararın sebepleri nelerdi?
- h. KDRP'nin başlangıçtan bu yana ve tahmin edilebilir gelecekteki toplam bütçesi ne kadar?
- i. Bu bütçe nasıl hesaplandı?
- ii. Bu fonların kaynağı neler?
- iii. Bu fonların tahsisi için bütçe sınırları neler?
- i. Tehcir edilmiş insanların yeniden yerleştirilmeleriyle ilgili diğer uygulamalar veya KDRP için yabancı kaynaklardan finansman temin edildi mi ya da bu yönde herhangi bir davet yapıldı mı?
- j. KDRP köylülerin kendi mülkiyet haklarına sahip olmalarını koruma altına alıyor mu?
- k. KDRP, okullar, sağlık hizmetleri, borularla ulaştırılan akar su, düzgün bir hijyen gibi topluluk altyapılarının, tehcir edilmeden önceki duruma uygun olarak yeniden kurulmasına imkan tanıyor mu?
- l. KDRP, topluluk altyapısının asgari bir standard seviyesine ulaştırılması için herhangi bir düzenleme getiriyor mu?
- i. Getiriyor ise bu ne tür bir seviye ve hangi standartlara göre belirlendi?
- m. Tehcir edilmiş köylülerin hepsi KDRP altında yardım alma vasfına sahip kabul ediliyor mu?
- n. Tehcir edilmiş köylülerin bir kısmı bu vasıflara sahip değillerse bunlar kimler ve neden bu vasıflara sahip olmadıkları düşünülüyor?

HRW, halen hazırlanmakta olan düzenlemeler hakkında ortaya çıktığı üzere bu türden sınırlı bilgilerin ortaya koyduğu KDRP için son derece uzatılmış planlar hakkında ciddi endişeler tasımaktadır. Toplumsal Bilimler Derneği, ilk alan araştırmasını (bkz. aşağıya) Ocak 2002'de tamamladığı takdirde, yeniden yerleştirme sürecinin yüz köyde nasıl yapılabileceği hakkında öneriler getirecektir—ki bu rakam bosaltılan köylerle ilgili OHAL tahmininin (820) % 12'si, mezralar dahil olmak üzere bosaltılan tüm yerleşimlerin (2345) ise % 3'ünden küçüktür. İlgili bakanlıkların bundan sonra programın bütün olarak uygulanması için çalışmalarına başlayacağı varsayılmaktadır. Bakanlıklar kapsayıcı ve bütünüyle finanse edilmiş bir plan üretmeye başladıklarına kadar köylüler, gelecekleriyle ilgili belirsiz ve çok zor koşullar altında kendi evlerinden ve geçim kaynaklarından uzak kalmaya devam edeceklerdir. Göç-Der'e Meclis İnsan Hakları Komisyonu'ndan gönderilen (5 Aralık 2000 tarih ve 00737 sayılı) bir yazıda, İçişleri Bakanlığının Komisyona bildirdiğine göre 1999 KDRP hedefinin 1017 ailenin dönüşünü sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Oysa Göç-Der geri dönmek isteyen 10.539 ailenin dilekçesini vermiştir. Göç-Der kanalıyla dilekçe veren aileler, KDRP altında İçişleri Bakanlığının öngördüğü oranlarda yeniden yerleştirilecek olursa, bazılarının on yıl kadar beklemesi gerekecektir; tabii KDRP yaygın olarak korkulduğu üzere, yalnızca az sayıdaki seçilmiş yerleşimle sınırlı kalmayacaksa.

- o. KDRP bosaltılan bütün yerleşimlerin yeniden kurulması ve dönüşler için hangi tarihleri hedefliyor?

Resmi merciler KDRP alan araştırmalarının sonucu beklenirken haklı olarak geçici ve tali bir kısım önlemler aldılar. Bazı köyler bu önlemlerden faydalanırken bazıları faydalanamadılar. Geçici önlemler ana önlemlerden çok daha az seffaf olduğu için kafa karışıklığını daha da arttırdı ve bazı durumlarda gerilime yol açtı.

23 Temmuz'da Anadolu Ajansı, Basbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz'ın, Diyarbakır, Bingöl, Sırnak, Batman, Hakkari, Tunceli, Bitlis, Van, Mus, Siirt ve Kars'taki 2850 aileyi kapsayan bir Acil Uygulama Projesi'nden sözetliğini bildirdi. HRW bu illerin yedisinde yaşayan veya buralardan tehcir edilen köylülerle konuştu ve bunların hiç biri Acil Uygulama Projesiyle herhangi bir şekilde faydalanmadıklarını bildirdi. Valiler geri dönen köylüler için inşaat malzemeleri sağlamak üzere geçici sistemler kurmustu ama bunların uygulanışları arasında asiri derecede farklılıklar vardı ve bunların bazıları oldukça şüpheli uygulamalardı. HRW "Köye Dönüş Projesine ait Sartname" başlıklı bir evrakin bir nüshasını elde etti. Mus Valiliği tarafından yardım için başvuran köylüler tarafından imzalanmak üzere hazırlanan bu doküman, evlerini su basman seviyesine kadar yapan köylülere güçlendirici çelik, çimento ve tuğla verilip verilmeyeceğine il düzeyinde bir Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Komitesi'nin karar vereceğini belirtiyordu. Bu ise fakir köylülerin, binanın geri kalanı için malzeme yardımı alıp alamayacaklarını

öğrenene kadar temel kazmak, temel atmak (ve muhtemelen su, elektrik ve kanalizasyon için alt yapı yatırımlarını yapmak) için çok ciddi bir yatırım yapmaları demektir. Sarınamede, kapılar, pencereler, merdivenler, banyo ve sıhhi tesisat malzemeleri ile çatı malzemelerinden hiç söz edilmiyordu.

Sarıname ayrıca eve el konulabileceğini ima eden rahatsız edici bir kısım şartlar da içeriyordu: Sarınamenin 8. maddesi evin bizzat oturacak kişiler tarafından inşa edilmesini ve bunların ikameti için kullanılmasını şart koşuyor ve gayrimenkul başka (muhtemelen kiralama veya geçici barınma) amaçları için kullanıldığı takdirde valinin evin mülkiyetine el koyacağını ve köylünün sağlanan malzemenin bedelini faiziyle birlikte ödemesi gerektiğini ifade ediyordu.

Valilerin tuğla ve çimento, bazen de kapı ve pencere sağladığı durumlarda, inşaat için gereken emeği her halükarda köylülerin sağlaması bekleniyordu. HRW, Diyarbakır'a bağlı Saklat gibi köylerde, malzemenin yalnızca bazı köylülere verildiğini veya malzeme teslim edildiğinde köylülerin boş kâğıtlara imza atmalarının istendiğini haber aldı. Başka köylerde malzeme söze verilmiş ama bunlar ulaşmamıştı.

- p. Emek için hiç bir finansman olmaksızın, yalnızca sınırlı malzeme verilmesi bir cins geçici ve tali önlem mi yoksa KDRP'nin tümünde mi uygulanacak?
- q. Emeği köylülerin karşılaması bekleniyor ise bu unsurun maliyeti hesaplanıp, örneğin vergi muafiyeti gibi uygulamalarla tazmin edilecek mi?
- r. KDRP yardımı, köylülerin nerede oturmayı seçtiğine göre veya başka faktörlere bağlı olmaksızın, mülkü yok edilen tüm köylülere verilecek mi? Verilmeyecekse, uygunluk faktörleri neler olacak?
- s. Yabancı finansman kuruluşlarından başkaca yardımlar almak için uygun konumda bulunan belediyeler KDRP'ye katılacak mı?
- t. Besbudak köyünde, evlerin duvarlarından birinden sarkan bir pankart üzerinde yazılı su sloganı HRW'nin dikkatini çekti: "Asker köylü el ele." Köyde ciddi bir askeri varlık da dikkat çekiyordu. KDRP içinde askerin rolü nedir?

Araştırmalarımız, KDRP için valiler tarafından benimsenen uygulama prosedürlerinin köylüler arasında gerginlik yarattığını gösterdi. Birlikte veya siyasi parti ve sivil toplum kuruluşları gibi üçüncü parti girişimleri kanalıyla yapılan müracaatlar dikkate alınmıyor veya reddediliyordu. Valiler köylülerin, özellikle müracaatçının esas göç etme sebebini sorgulayarak işaretlemesini isteyen matbu bir formu doldurmaları için ısrar ediyordu. Seçenekler arasında "is" ve "sağlık"tan teröre kadar pek çok seçenek vardı ama güvenlik güçleri tarafından zorla yerlerinden edilen köylüler için hiç bir seçenek içermiyordu.

Son zamanlarda ise bu dilekçe formunun arkasına, müracaatçı aile reisinin imzalaması şart koşulan basılı bir beyanname eklenmişti. Burada: "Köyümü terör baskısı sonucu terkettim. Geri döneceğim. Köyümde hiç bir terör baskısı kalmadığı için, Devlet'ten herhangi bir maddi talepte bulunmadan köyüme dönmek istiyorum" ifadesi yer alıyordu. Zorla tehcir edilen köylüler, bu resmi dokümanı imzaladıkları takdirde hem adlarını resmi bir yalana karıştırmaktan korkuyor hem de mülklerinin üzerindeki tasarrüf ve geçim kaynaklarını kaybetmelerine karşılık alabilecekleri tazminatlarından ve devlet suistimallerine karşı sahip oldukları yasal takibat isteme haklarından vazgeçer duruma düşmekten çekiniyorlardı. Buna karşılık, imzalamadıkları takdirde de geri dönebilmeleri pek muhtemel değildi.

- u. Başbakanlığın bu uygulamadan haberi var mı?
- v. Bu rahatsız edici formun kaldırılması ve tehcir düzeni hakkında doğru bilgi toplayacak ve köylülerin ister PKK ister güvenlik güçleri tarafından göçe zorlanmış olmasına bağlı olmaksızın KDRP'den yararlanmalarına imkan tanıyacak bir formla değiştirilmesi için adımlar atılıyor mu?

8. Tehcir edilen kişiler için tazminat

Birlesmis Milletlerin Tehcir Edilenler Hakkında Rehber İlkeleri, yetkili mercilerin, mülkiyet ve mal varliginin yeniden temini mümkün olmadigi takdirde, insanlara uygun bir tazminat veya benzeri bir adil onarim imkani saglamak veya bunun için yardim etmekle görevli ve sorumlu olduklarini ifade etmektedir. (7 ve 29. ilkeler.)

Bazi köylüler PKK'nin tekrarlanan silahlı saldırıları sonucu göçe zorlanmış, bazilarına ise ise uzak yerlesimleri koruyamayan silahlı kuvvetler tarafından terketmeleri talimatı verilmiştir.

- a. Türk yasa ve yönetmeliklerinde PKK gibi yasadisi silahlı örgütler tarafından tehcir edilen köylülerin zararlarini tazmin etmek için ne gibi hükümler vardır?
- b. Bu tür tazminatlardan kaç köylü yararlandı ve ne miktarlarda ödeme yapıldı?
- c. Bu tazminatlar hangi esaslara göre hesaplandı?
- d. Köylüler bu ödemelerden faydalanabilmek için yasal veya idari bir yola basvurmak zorunda bırakıldılar mı? Bırakıldılarsa bu gereklilikler nelerdi?
- e. Bu tür tazminat ödemesi yapılan köylülerle ilgili açıklayıcı örnekler gösterebilir misiniz?

Pek çok köylü, mülklerini yakarak veya bombalayarak yok eden jandarma veya köy korucuları tarafından al el acele tehcir edildiklerini bildirdiler.

- a. Türk yasa ve yönetmeliklerinde güvenlik güçleri veya köy korucuları tarafından al el acele tehcir edilen köylülerin zararlarini tazmin etmek için ne gibi hükümler vardır?
- b. Bu tür tazminatlardan kaç köylü yararlandı ve ne miktarlarda ödeme yapıldı?
- c. Tazminatlar mülklerin yanısıra geçim kaynaklarının kaybini da kapsiyor muydu?
- d. Bu tazminatlar hangi esaslara göre hesaplandı?
- e. Köylüler bu ödemelerden faydalanabilmek için yasal veya idari bir yola basvurmak zorunda bırakıldılar mı? Bırakıldılarsa bu gereklilikler nelerdi?
- f. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Türkiye aleyhine alınan kararları takiben zararlarına karşılık ödeme yapılanlar dışında, bu tür tazminat ödemesi yapılan köylülerle ilgili açıklayıcı örnekler gösterebilir misiniz?

Olaganüstü Hal yasına göre Olaganüstü Hal Bölge Valisinin güvenlik nedeniyle nüfusu nakletme yetkileri mevcut.

- a. Bu yetkiler 1984 yılından bu yana kullanıldı mı?
- i. Kullanıldıysa bu yetkiler hangi topluluklar nezdinde kullanıldı?
 - ii. Nakledilen nüfuslara, bu yetkilerin kullanıldığını belgeleyen herhangi bir kağıt verildi mi?
 - iii. Bu nakiller tazmin edildi mi?
 - iv. Bu tür tazminatlardan kaç köylü yararlandı ve ne miktarlarda ödeme yapıldı?
 - v. Bu tazminatlar hangi esaslara göre hesaplandı?
 - vi. Köylüler bu ödemelerden faydalanabilmek için yasal veya idari bir yola basvurmak zorunda bırakıldılar mı?

9. Köy koruculuğu sistemi

Son on yıl içinde sivil savunma önlemleri tasra toplulukları arasında ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Köy koruculuğu sistemine katılan topluluklar, katılmayı reddedenlere çok ciddi süphelerle yaklaşıyordu. Köy korucularının akraba ve meslektaşları ve özellikle de köy korucusu vakaları, silahlanmayı reddeden komsularının PKK'ya yataklık yaptığından veya onlara istihbarat sağladığından süphe ediyordu. Buna karşın silahlanmayı reddeden topluluklar, yollardaki geçiş noktalarını kontrol eden, evlerini arayan ve sıkça da zorla tehcir eylemlerine karışan yeni silahlı komsularından korkuyorlardı. Köy korucusu

birliklerinin hirsizlikten cinayete kadar uzanan suistimalleri, köy koruculuğu sistemine son verilmesini öneren Nisan 1995 tarihli Faili Meçhul Siyasi Cinayetler hakkında Meclis Komisyonu Raporu ile belgelenmişti. HRW ile görüşen bir kısım köylüler, köy korucularının arazilerini ve/veya evlerini isgal ettiklerini, meralarını üçüncü şahıslara kiraladıklarını, kerestelerini doğradıklarını ve mülklerini kontrol etmek için geri dönmeye kalkanları tehdit ettiklerini bildirdiler. BM Yol Gösterici İlkeleri resmi mercilerin, geri dönen veya yeniden yerleştirilen tehcir edilmiş insanların yeniden entegrasyonunun sağlanması ile sorumlu olduklarını ifade etmektedir. (29. ilke.) Tehcir edilmiş köylülerin yeniden entegrasyonu, kaçınılmaz olarak köy koruculuğu sisteminden kaynaklanan sorunların ele alınmasını gerektirecektir.

- a. Su anda kaç tane köy korucusu var ve bunların kaç tane silahli?
- b. Hükümet, köy korucusu birliklerini ne zaman silahsızlandırmayı düşünüyor?
- c. Hükümet, köy korucularının yaptığı arazi isgalleri ile kereste, meyva ve ürün hirsizliğinden kaynaklanan sorunların farkında mı?
- d. Köy korucularının mülkiyet haklarını ihlal etmemesini garanti altına almak için ne gibi önlemler alınıyor?
- e. Çelisen mülkiyet iddialarını çözmek için ne gibi mekanizmalar planlanıyor?
- f. Köy korucularının faaliyetleri sonucu mülklerini kaybeden tehcir edilmiş insanların uğradığı zararların tazmin edilmesini garanti etmek için ne gibi önlemler alındı ya da alınacak?

HRW'nin görüştüğü köylülerin ve sivil toplum kuruluşlarının bir çoğu, yeniden yerlesime açılan köylerin büyük bölümünün evvelce köy koruculuğu sistemine katılan köyler olduğuna; Köy Kentlerin nüfusunun büyük ölçüde koruculardan veya köy koruculuğu sistemine dahil olan köylerin ahalisinden olmasına inandıklarını belirttiler. Konalga köykentine ve yeniden yerlesime açılan köylere yapılan ziyaretler, bu iddiada haklılık payı olduğunu gösterdi. Köy korucuları çoğunlukta olmasalar da erkek nüfus içinde büyük bir azınlık oluşturmuyorlardı. Henüz geri dönmemiş olan köylerin bir çoğunda ise, köy nüfusu içinde hiç köy korucusu yok.

- a. Türk hükümeti, köy koruculuğu sistemiyle ilişkili köyler için, ilişkili olmayanlardan farklı geri dönüş planları geliştirmek gibi bir politikaya sahip mi? Sahip ise, bu iki topluluk için güdülen politikadaki farklılıklar ve bu farklı yaklaşımı resmi olarak mesrulaştıran gerekçeler neler?
- b. Yeniden yerleştirilen kişiler içinde Köy Koruculuğu sistemine evvelce katılmış veya halen aktif olarak katılmakta olanların oranı nedir?

10. Sınır bölgelerindeki mezra ve köylerin geleceği

HRW'nin Haziran ve Temmuz aylarında görüştüğü resmi merciler, hükümetin köylüleri uzak mezralara dönmeye teşvik etmediğini çünkü bunun çoğu zaman gayri iktisadi olduğunu ve hizmet götürmek için zorluklara yol açtığını belirttiler.

- a. Şimdi mezraların yeniden yerlesime açılmasından kaçınan net bir hükümet politikası var mı?
- b. Mezraların yeniden yerlesime açılmasıyla ilgili politikayı belirten herkes tarafından ulaşılabilir bir doküman var mı?
- c. Köylüler mezralardaki asil evlerine dönmekte ısrar ederlerse, her durumda bunlara izin verilecek mi?
- d. Mezralara dönmelerine izin verilirse bunlara ne gibi yardımlar sağlanacak?
- e. Mezralara dönmelerine izin verilmezse bu hangi yasal esaslara göre reddedilecek?

HRW, Hakkari sınır bölgesindeki Çukurca ve Uzundere'de PKK vahseti sonucu tehcir edilen eski köy korucularıyla konuştu. Türk hükümetinin, İran ve Irakla olan sınırdaki yeniden yerlesimi engelleyerek sürekli bir tampon bölge yaratma amacında olduğu, bu insanların görüşüydü.

- f. Türk hükümeti sınır bölgelerindeki bütün köyleri yeniden yerlesime açmayı planlıyor mu?
- g. Sınıra yakın bazı köy ve mezralar yeniden yerlesime açılmayacaksa bunlar hangileri?
- h. Hükümet, bu bölgelerden tehcir edilen insanlara, bölge ile ilgili planları hakkında hangi bilgileri verdi? Mülk haklarını kullanmalarının sürekli olarak engellenip engellenmeyeceği; mülk haklarını kullanmaların geçici veya sürekli olarak reddedilmesi halinde ne tür bir tazminat alacakları hakkında bilgilendirildiler mi?

11. Sivil Toplum Kuruluşları ve Uluslararası Resmi Kuruluşların erişim ve yardımları

BM Yol Gösterici İlkeleri, uluslararası insani yardım örgütlerinin ve diğer uygun unsurların, tehcir edilenlere yardım amacıyla hizmetlerini sunma hakları olduğunu ve bu örgütlerin tehcir edilmiş kişilere hiç bir şekilde engellenmeden ulaşabilmeleri gerektiğini ifade eder. (25 ve 30. ilkeler.)

- a. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, IDP'lerdeki BM özel temsilcisi, ICRC, UNDP, OSCE, COE, IOM veya Dünya Bankası gibi uluslararası uzman kuruluşlar, geri dönüş projelerinin planlama ve uygulanmasına katkıda bulunmak için davet edildiler mi?
- b. Bu kuruluşların uzmanlığı teklif ya da talep edildi mi?
- c. Halen KDRP veya tehcir edilmiş köylülerin yeniden yerleştirilme girişimleriyle ilgili bu türden herhangi bir uluslararası uzman kuruluş var mı?
- d. Bunlar katkıda bulunmak için davet edilmediler ise bu kararın gerekçeleri nelerdi?

Bu bağlamdaki diğer uygun unsurlar, insani yardımla yükümlü yerli örgütler ile yerli ve uluslararası insan hakları kuruluşlarıdır. Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi, bu tür örgütlerin insan hakları ihlallerini araştırmalarına imkan tanımak konusunda devletlerin yükümlülüklerinin altını çizmektedir.

HRW'nin bildiği kadarıyla bu konuyla doğrudan ilgilenen Göç-Der, Göç ve İnsani Yardım Vakfı (GYAV), Mülteci ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (ASAM), Türk İnsan Hakları Derneği (IHD) veya Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) gibi yerel örgütler, geri dönüş projelerinin planlanması ve uygulanmasına katkıda bulunmak için davet edilmemişlerdi. Yerel mimar, mühendis, tabipler odası gibi yarı resmi kuruluşlar da yerel uzmanlık ve bilgi sunabilecekken, HRW'nin bildiği kadarıyla, bu örgütlerle de temas geçilmemiş ve yardım istenmemiştir.

- e. Hükümet, bu tür sivil toplum kuruluşlarının ve yarı resmi örgütlerin uzmanlık ve bağlantılarından faydalanmak için herhangi bir girişimde bulundu mu?
- f. Bulduysa bu örgütler hangileri ve katkıları neler oldu? Diğer örgütler neden dışarıda bırakıldı?
- g. Bu türden bir danışmanlığa başvurulmadıysa sebebi nedir?

Seffalık açısından, geri dönüş sürecinin sivil toplum kuruluşları tarafından izlenmesi önemlidir. Yerel STK'lar yeniden yerleştirilen köylere ulaşmada zorluklarla karşılaşmıştır. Bunların temsilcileri geri çevrilmiş, gözaltına alınmış, notları ve fotoğraflarına el konulmuştur. Temmuz ayında jandarma, HRW'nin kendi temsilcisinin yeniden yerleştirilen bir köyü ziyaret etmesine karşı çıkmıştır. İzin ise ancak durum valiliğe iletdikten üç gün sonra çıkabilmıştır.

- h. Sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'nin her yerine seyahat etme ve bu tür yerleşimleri ziyaret etme konusunda sınırsız özgürlüğü var mı?
- i. Yok ise bu özgürlükler hangi esaslara göre sınırlandırılıyor?
- j. Hükümet, konuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının erişim ihtiyacını kabul ediyor mu?
- k. Hükümet bu tür bir erişime izin verilmesi ve teşvik edilmesinin garanti alınması için ne tür önlemler alacak?

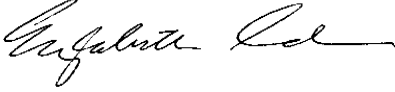
HRW, Toplumsal Bilimler Dernegi'nin, tehcir edilmiş köylüler sorununu araştırmak üzere görevlendirildiğini ve bu görevin oldukça rekabetçi bir yarışma sonucu verildiğini anlıyor. HRW bu rekabetçi yarışma için öngörülen sarnamenin bir nüshasını elde etmekten sükran duyacaktır.

HRW, sivil toplumun bu şekilde sürece dahil edilmesini memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak TBD'nin, yeniden yerleştirilememiş köylülerin gerçek bir kesiti olmayan topluluk gruplarını araştırıyor olabileceği endişesini taşıyoruz. Potansiyel başka sorunların yanı sıra, çok sayıda köylü, jandarmadan ziyade PKK'nin faaliyetleri sonucu terketmek zorunda kaldıklarını belirtecek şekilde doldurmadıkları takdirde, valilerin dilekçelerini kabul etmediklerini bildiriyorlar. Bu nedenle TBD'ye yaptıkları alan araştırmalarının odagi olarak sunulan dönüşçüler, bulguları yaniltacak şekilde kendi kendilerini seçen ve gerçeği temsil etmeyen bir grup olabilir.

- l. Araştırma projesi TBD'ye verildiğinden bu yana üzerinde ciddi herhangi bir değisiklik yapıldı mı?
- m. HRW TBD'nin araştırmalarını yürütürken valiliklerde bulunan dönüş dilekçelerinden yola çıkarak bir kısım köyleri incelediğini ve üzerlerinde plan geliştirilecek yüz yerleşim seçtiğini anlıyor.
 - i. TBD'nin yaptığı örneklemenin, köy koruculuğu hizmetini kabul etmeyen ve PKK saldırıları yerine güvenlik güçleri tarafından tehcir edilen köylerin orantili bir kısmını da temsil edecek şekilde yapıldığını garantilemek için ne gibi önlemler alındı?
 - ii. TBD'nin çalışmasına ait bulgu ve yöntemler ne zaman herkesin erişimine açık olarak sunulacak?
- n. Anadolu Kalkındırma Vakfı'nın KDRP ve diğer dönüş projelerindeki rolü nedir? HRW, köye dönüşlerle ilgili olabilecek projelerinin birer nüshasını elde etmek için bu örgütlenmeye ayrıca yazdı.

Bu soruları size sorma ve ve hükümetin geri dönüş planları hakkında daha fazla bilgi edinme imkanı verdiğiniz için teşekkür ederiz. Cevabınızı ve bu konularda yapıcı bir diyalog içine girmeyi bekliyoruz. Sorularımıza cevap vermek için yazılı görüş alıs-verisi yerine başka bir cevap yöntemini veya yüzyüze tartışmayı tercih edecek olursanız, büro telefonumu (1-202-612-4326) aramakta tereddüt etmeyiniz.

Saygılarımla,

Elizabeth Andersen
Yönetici Müdür, Avrupa ve Orta Asya Bölümü
İnsan Hakları İzleme Örgütü

Ekler:

1. Tehcir ile ilgili Yol Gösterici ilkeler
2. Tehcir ile ilgili Yol Gösterici ilkeler (Türkçe)

Dagitim:

Bay Hüseyin Akgül, Meclis İnsan Hakları Komisyonu Baskanı, Ankara
Bay Rüstü Kazım Yücelen, İçişleri Bakanı, Ankara
Bay Gökhan Aydiner, Olaganüstü Hal Bölge Valisi, Diyarbakir
Dr. Hüsnü Yusuf Gökalp, Tarım ve Köyisleri Bakanı, Ankara
Dr. I. H. Olcay Ünver, Güney Anadolu Projesi Baskanı, Ankara,
Prof. Oguz Oyan, Sosyal Bilimler Dernegi Baskanı, Ankara
Prof. Ahmet Akyürek, Anadolu Kalkındırma Vakfı Baskanı, Ankara
Av. Hüsnü Öndül, Türk İnsan Hakları Dernegi Baskanı, Ankara
Bayan Sefika Gürbüz, Göçmenlerle Sosyal ve Kültürel Dayanışma Dernegi Baskanı, İstanbul
Bay Chris Patten, Dis İlişkilerden Sorumlu Avrupa Komisyonu Üyesi, Avrupa Komisyonu, Brüksel
Bay Günther Verheugen, Genislemekten Sorumlu Avrupa Komisyonu Üyesi, Avrupa Komisyonu, Brüksel

Bayan Karen Fogg, Avrupa Topluluğu Büyükelçisi, Ankara
Bay Adrian van der Meer, Türkiye Birimi, Avrupa Komisyonu, Brüksel
Bay Francis Deng, Birleşmiş Milletler, Tehcir Edilen Kisiler Özel Temsilcisi, Cenevre
Bay Mirza Hussein Khan, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Ankara
Bay Finn Ruda, Kızılhaç Uluslararası Komitesi, Cenevre
Alfredo WITSCHI-CESTARI, BM Yerleşik Koordinatörü ve UNDP Yerleşik Temsilcisi, Ankara
Bay Hasan Kalkan, Uluslararası Göçmenler Örgütü, İstanbul
Bayan Nedret Durutan, Dünya Bankası, Ankara

TESEKKÜRLER

Insan Haklari Izleme Komitesi, bu raporu mümkün kilan katkilari nedeniyle bir çok kisiye tesekkür etmeyi ve bu katkilari ifade etmeyi borç bilir.

Bu rapor, Haziran ve Temmuz 2001’de Ankara, Diyarbakir ve güneydogu Türkiye’de yapılan alan çalismasi temelinde yazilmistir. Bilgiler, göç ettirilmis kisiler, milletvekilleri, hükümet yetkilileri ve hükümetdisi uzmanlarla yapılan görüşmelerde toplanmistir. Bilgiler göç ettirilmis kisilerle, milletvekilleriyle, hükümet yetkilileriyle ve hükümet-disi uzmanlarla yapılan görüşmelerden elde edilmistir. Rapor, öncel arastirmalari gerçeklestiren ve Insan Haklari Izleme Komitesi Türkiye Arastirmacisi olarak görev yapan Jonathan Sugden tarafından yazilmis; Insan Haklari Izleme Komitesi Avrupa ve Orta Asya Bölümü yürütme müdürü Elizabeth Andersen, Insan Haklari Izleme Komitesi Mültecilik Politikasi Müdürü Rachael Reilly, James Ross ve Insan Haklari Izleme Komitesi Program Müdür Vekili Ian Gorvin tarafından redakte edilmistir. Ayrica, Pinar Araz ek arastirma katkisi yapmistir. Insan Haklari Izleme Komitesi üyesi Dorit Radzin çok degerli hazirlik yardimi saglamistir.

Insan Haklari Izleme Komitesi, bu proje için sagladiklari mali yardim nedeniyle Oak Foundation, Ford Foundation’e tesekkür eder.

Insan Haklari Izleme Komitesi
Avrupa ve Orta Asya Bölümü

Insan Haklari Izleme Komitesi kendini tüm dünyadaki insanların insan haklarini korumaya adanmistir.

Ayirilmisligi önlemek, siyasi özgürlükleri savunmak, savaş dönemlerinde insanlari insanlikdisi uygulamalara karsi korumak ve suçlulari adalete teslim edilmesini saglamak için magdurlar ve insan haklari savunucularıyla birlikteyiz.

Insan haklari ihlallerini arastirir ve ortaya çikarmaktayiz; ayrica insan haklarini ihlal edenlerin hesap vermesi için çalismaktayiz.

Hükümetlerin ve iktidardakilerin suistimal olusturan uygulamalari sona erdirmeleri ve uluslararası insan haklari hukukuna saygi göstermeleri için çalismaktayiz.

Her bireyin insan haklari için kamuoyunun ve uluslararası camianin destegini kazanmaya çalismaktayiz.

Personelimiz su kisilerden olusmaktadir: Kenneth Roth, yürütmeden sorumlu müdür; Michele Alexander, gelistirme ve magdurlara ulasma müdürü; Rory Mungoven, destekleme müdürü; Carroll Bogert, iletisim müdürü; John T. Green, operasyonlar müdürü; Barbara Guglielmo, finansman ve idare müdürü; Lotte Leicht, Brüksel bürosu müdürü; Patrick Minges, yayin müdürü; Maria Pignataro-Nielsen, insan kaynaklari müdürü; Joe Saunders, geçici program müdürü; Wilder Taylor, hukuki isler ve politika müdürü; ve Joanna Weschler, Birlesmis Milletler temsilcisidir. Jonathan Fanton yönetim kurulu baskanidir; Robert L. Bernstein ise kurucu baskandır.

Avrupa ve Orta Asya Bölümü, 1975 tarihli Helsinki Anlasmalarına ülke içinde ve uluslararası düzeyde uyumu gözetlemek ve tesvik etmek için 1978’de kurulmustur. Avusturya’nin baskenti Viyana’da bulunan Insan Haklari İçin Uluslararası Helsinki Federasyonu’na baglidir. Elizabeth Andersen yürütmede sorumlu müdürdür; Rachel Denber müdür yardımcisidir; Veronika Leila Szente Goldston kampanya müdürüdür; Alexander Anderson, Matilda Bogner, Julia Hall, Bogdan Ivanisevic, Diederik Lohman, Darian Pavli, Acacia Shields, ve Jonathan Sugden arastirmacidir; Anna Neistat Moskova bürosu müdürüdür; Sasha Petrov Moskova bürosu the müdür yardımcisidir; Julia Chadbourne, Marie Struthers, ve Demetra Kasimis danismandir; Jane Buchanan is bilim kurulu üyesidir; Lyuda Belova, Giorgi Gogia, Emily Letts, Dorit Radzin, Leslie Smith ve Ole Estein Solvang asistandır. Peter Osnos danisma komitesinin baskanidir; Alice Henkin ise baskan yardımcisidir.

Web sitesi adresi: <<http://www.hrw.org>>

Listserve adresi: Listeye abone olmak için asagidaki adrese bir e-posta mesaji gönderin:

hrw-news-subscribe@igc.topica.com <<mailto:hrw-news-subscribe@igc.topica.com>>

“HRW – news’a abone ediniz” ibaresini mesajin içinde belirtin. (Konu kutusunu bos birakin).